

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

“Η ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΤΖΩΝ ΡΩΛΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ”

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

A.M. 1204 M020

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΗΦΑΙΣΤΟΣ

2007

«Η ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΤΖΩΝ ΡΩΛΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό σημείωμα.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1. Διεθνής ηθική και Σχολές Σκέψης

2. Το Θεωρητικό Οικοδόμημα του Ρωλς : ‘η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’

-Είναι η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία πολιτική με εσφαλμένο τρόπο;

-Μια καντιανή αντίληψη περί ισότητας

-Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : πολιτική και όχι μεταφυσική

Πρώτο παράδειγμα συσχετισμού με τις διεθνείς σχέσεις :

‘Νεο-ρωλσιανές ‘συντεταγμένες’: Σημειώσεις σε σχέση με μια Θεωρία Δικαιοσύνης για την Εποχή της Πληροφορίας’

3. Το Δίκαιο Των Λαών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

1. Ο Ρωλς, ο Καντ και άλλοι στοχαστές

2. Η Αιώνια Ειρήνη του Καντ :

-Επιλεγμένα Προεισαγωγικά Άρθρα μιας Αιώνιας Ειρήνης Μεταξύ των Κρατών

-Οριστικά Άρθρα μιας Αιώνιας Ειρήνης Μεταξύ Κρατών

-Νεορεαλισμός και καντιανή ειρήνη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

1. Το Δίκαιο Του Πολέμου Στο Διεθνές Δίκαιο

Δεύτερο Παράδειγμα συσχετισμού με τις διεθνείς σχέσεις :

Ο ‘πρακτικός ή σκεπτικιστικός φιλειρηνισμός’, (practical/sceptical pacifism), το jus in bello, και η ευθύνη των πολιτών : η περίπτωση του Ιράκ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

1. Περί 'Δημοκρατικής Ειρήνης' :

- Δημοκρατική ειρήνη και η σταθερότητά της
- Ως απάντηση στη ρεαλιστική θεωρία
- Η δημοκρατική ειρήνη ιδωμένη μέσα από την ιστορία
- Ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός ως κυρίαρχος διεθνής οραματισμός

Τρίτο Παράδειγμα Συσχετισμού Στις Διεθνείς Σχέσεις :

Οι Διεθνείς Σχέσεις & Η Πρακτική της Ηγεμονίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

1. ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ :

Η ιστορική ευθύνη και το 'πρόβλημα του θερμοκηπίου'

Η παραδοξία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Η υπόσχεση της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών : παγκόσμια διακυβέρνηση, κοσμοπολίτικη δημοκρατία και το τέλος της κυριαρχίας; Η κοινωνία των πολιτών και η κοσμοπολίτικη δημοκρατία

2. Τα πιο ευάλωτα σημεία του Δικαίου των Λαών και η θεωρία 'περί δημοκρατικής ειρήνης'

Επίλογος :

Το Δίκαιο των Λαών ως οδηγός στην εξωτερική πολιτική
Η Κοινωνία των Λαών είναι εφικτή ;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Οι διεθνείς σχέσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως επιστήμη της νεότερης εποχής. Ήδη από την δεκαετία του '40, του '50 και του '60, διάφοροι κορυφαίοι αναλυτές άρχισαν να θέτουν μεταπολεμικά τα θεμέλια της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, προσεγγίζοντας το φαινόμενο της διεθνούς πολιτικής υπό ένα ποικίλο πρίσμα ζητημάτων όπως είναι : τα αίτια του πολέμου, ο ρόλος της ηθικής, του δικαίου, της ισότητας, της συλλογικής ασφάλειας. Επιπρόσθετα, αυτοί οι αναλυτές αναζητούσαν τις αιτιώδεις σχέσεις που επηρεάζουν την δυναμική και την εξέλιξη του διεθνούς συστήματος. Ουσιαστικά λοιπόν, η θεωρία των διεθνών σχέσεων άρχισε να αντλεί από την πολιτική φιλοσοφία, προκειμένου να προτείνει λύσεις στα προβλήματα της εποχής.

Όπως η παραγωγή θεωρητικού έργου παρακολούθησε την ιστορική εξέλιξη του διεθνούς συστήματος, έτσι και στη σημερινή συγκυρία σημαντικά κοινωνικοπολιτικά γεγονότα και εξελίξεις θέτουν στους θεωρητικούς διάφορες προκλήσεις και προβληματισμούς όπως είναι : οι στρατιωτικές επεμβάσεις αμυντικών συμμαχιών της μοναδικής υπερδύναμης των ΗΠΑ χωρίς την απαραίτητη εξουσιοδότηση από τα όργανα των διεθνών θεσμών, η διηνεκής κράτηση αιχμαλώτων πολέμου σε περιοχές αμφισβητούμενης νομικής δικαιοδοσίας, η χρήση τεχνικών ανάκρισης κατά κρατουμένων, οι οποίες αποτελούν σαφή παραβίαση του *habeas corpus*. Όλα αυτά, προκαλούν τον θεωρητικό των διεθνών σχέσεων να επανεξετάσει τα ίδια τα θεωρητικά θεμέλια της επιστήμης του, τα οποία αποτελούν έννοιες όπως είναι το διεθνές δίκαιο και η δικαιοσύνη, η διεθνής ηθική, η διακρατική ισοτιμία.

Εμείς, εκκινώντας από την πεποίθηση ότι δεν υπάρχει μια μοναδική δικαιοσύνη ή ηθική αντίληψη που να διατρέχει την διεθνή κοινωνία, πρέπει να επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τον τρόπο που τα διαφορετικά ιδεώδη περί δικαιοσύνης, ηθικής και ωφελιμότητας εκφράζονται στις διεθνείς σχέσεις, ανατρέχοντας στα ιστορικά παραδείγματα. Συνεπώς, μια σοβαρή ανάλυση της ηθικής κρίσης στη διεθνή πολιτική, πρέπει ανάμεσα σε άλλα να αναζητά και να εξετάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συστατικών στοιχείων του διεθνούς συστήματος, καθώς και τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους οι οποίες είναι απόρροια του ιστορικού γίνεσθαι και στα δύο επίπεδα ανάλυσης : στο συστημικό και στο ενδοκρατικό.

Δεδομένου όμως του ότι η ισχύς κατέχει κεντρική θέση στην εξήγηση και στην ερμηνεία των ζητημάτων που άπτονται όχι μόνο της δομής του διεθνούς συστήματος αλλά και της λειτουργίας της διεθνούς κοινωνίας, δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αγνοηθεί η διασύνδεση του ρόλου αυτού της ισχύος με θεμελιώδεις έννοιες, όπως είναι η ισότητα, η ηθική, η τάξη και η δικαιοσύνη¹.

Ακόμα, όσον αφορά στην ηθική, θα μπορούσε να πει κανείς ότι περάσαμε από την 'ανεκτικότητα' στον 'πλουραλισμό': ο μετασχηματισμός της θρησκείας και η απορρόφησή της τελευταίας από την δημοκρατία, οδήγησε αναγκαστικά σε μετασχηματισμό και τη μεγάλη ανταγωνίστριά της, τη ρεπουμπλικανική δημοκρατία καθώς αυτή έχασε τον αντίπαλο που της έδινε νόημα. Έτσι, η συλλογική αυτονομία-η ρεπουμπλικανική δημοκρατία-υψώνοντας το ανάστημά της απέναντι στη συλλογική ετερονομία-την θρησκεία-μας οδήγησε τελικά στον θρίαμβο της ηθικής μιας ατομικής αυτονομίας, η οποία απορρόφησε τόσο τη ρεπουμπλικανική δημοκρατία όσο και την θρησκεία. Είναι ωσάν η 'ολοκλήρωση' της δημοκρατίας να προϋπέθετε ή να υπονούσε τη λήθη των ζητημάτων που καθορίζουν την ίδια την ανθρωπιά του ανθρώπου : τα ζητήματα ηθικής και θρησκείας ή φιλοσοφικής αλήθειας, τα ζητήματα της πολιτικής κοινότητας². Υπό την έννοια αυτή, το πολιτικό καθεστώς που γνωρίζουμε, εκείνο του φιλελεύθερου κράτους, που αυτοορίζεται προστάτης των δικαιωμάτων της κοινωνίας των πολιτών, χαρακτηρίζεται από ηθική κρίση η οποία διαχέεται στη διεθνή πολιτική.

Στα πλαίσια αυτής της διεθνούς πολιτικής είναι που οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν το δίλημμα μεταξύ τάξης και εθνικής επιβίωσης από τη μια, και στόχων με κοινωνική αξία, όπως η ισότητα και η ελευθερία από την άλλη. Η σύγκρουση μεταξύ τάξης και ελευθερίας ή δικαιοσύνης είναι πρωταρχικής σημασίας για όλες τις χώρες και όχι μόνο για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Οι αξίες αυτές συγκρούονται κι ανταγωνίζονται μεταξύ τους : ελευθερία και τάξη, ελευθερία και δικαιοσύνη, τάξη και δικαιοσύνη, ατομικά δικαιώματα και εθνική ασφάλεια. Τη μεγαλύτερη όμως πρόκληση παρουσιάζει το ζητούμενο της ανθρώπινης επιβίωσης. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τα προβλήματα αλλά αδυνατεί να δώσει τις λύσεις. Η ανθρωπότητα έχει προφανώς τα μέσα

¹ Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής Κοινωνία: Διαχρονικές και Σύγχρονες Αντιλήψεις*, Η Συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006, σελ. 11-21

² Manent Pierre, *Απλά Μαθήματα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2001, σελ.35-49

για να δώσει τροφή στον κόσμο αλλά η πείνα και η φτώχεια παραμένουν μόνιμες συνθήκες ζωής για εκατομμύρια ανθρώπους σε μεγάλες περιοχές του πλανήτη. Έχουμε τις πιο αναπτυγμένες τεχνικές αύξησης και μετάδοσης της γνώσης αλλά ο αριθμός των αναλφάβητων αυξάνεται με σχετικούς και απόλυτους όρους. Ξέρουμε περισσότερα για την ανθρώπινη φύση και τις ανθρώπινες ανάγκες αλλά η αγωνία, η βία, τα μέσα καταστροφής φαίνεται να αυξάνονται. Έχουμε περισσότερα δεδομένα για τις απαιτήσεις της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά η ανάπτυξη δεν έχει σταματήσει την καταστροφή του περιβάλλοντος και δεν έχει βελτιώσει την ποιότητα ζωής³.

Ένα άλλο ζήτημα αντίληψης της ηθικής κρίσης στη διεθνή πολιτική θα μπορούσε να εντοπιστεί στην αλλαγή της έννοιας του ρεπουμπλικανισμού. Αυτός, στηρίζεται στην αριστοτελική ιδέα ότι ο πολιτικός βίος είναι η ύψιστη καταξίωση για τον άνθρωπο. Θεωρεί την πολιτική συμμετοχή εγγενή αξία και υποτιμά τις ιδιωτικές δραστηριότητες του ατόμου. Η νεότερη, όμως χαρακτηρίζεται, κατεξοχήν, από την ιδιώτευση. Συνεπώς, οι οπαδοί του αριστοτελικού ρεπουμπλικανισμού⁴ δεν αρκεί να αναδείξουν την αξία του κοινωνικού βίου σε αντιδιαστολή προς τον ατομισμό και την ιδιώτευση. Πρέπει να καταδείξουν και την εγγενή σημασία του πολιτικού βίου. Οι νεότεροι, ωστόσο, δεν γνωρίζουν αυτήν τη σημασία καθώς δεν υπάρχει η δυνατότητα για άμεση πολιτική εμπειρία όπως στην αρχαιότητα⁵. Το υπάρχον, εκ των πραγμάτων λοιπόν, δημοκρατικό έλλειμμα, αποδυναμώνει έτσι τη σημασία του πολιτικού βίου και στη διεθνή πολιτική.

Επιπλέον, ένα άλλο πρόβλημα που επανέρχεται συνεχώς είναι το πρόβλημα του κοσμοπολιτισμού. Ακόμα και αν είναι εφικτή η δημιουργία ηθικής και σωστών πολιτών στο εθνικό επίπεδο, πώς είναι αυτή η ηθική εφικτή -και πώς θα συμπεριφέρονται οι ίδιοι αυτοί πολίτες- στο υπερεθνικό επίπεδο; Έτσι για παράδειγμα, οι πολιτικές διανεμητικής δικαιοσύνης και προστασίας του περιβάλλοντος, σε παγκόσμιο επίπεδο μπορεί να

³ Thompson Kenneth W., *Ethics, Functionalism and power in International Politics*, «The crisis in values», Louisiana State University Press, USA, 1979, σελ.130-156

⁴ Αλλιώς, πολιτειακός ουμανισμός

⁵ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση: Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ. 58-59

συγκρούονται με τις διαδικασίες της δημοκρατικής νομιμοποίησης που είναι αποδεκτές στο εθνικό επίπεδο⁶.

⁶ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση: Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ. 60

Διεθνής Ηθική Και Σχολές Σκέψης

Ο ρόλος «ηθική» έχει τη θεωρητική και την πρακτική του διάσταση. Η πρώτη διάσταση σχετίζεται με την ανάλυση, την αξιολόγηση, τη συζήτηση και την πρόταση θέσεων, αξιών, κανόνων και αρχών, που αναφέρονται σε έννοιες όπως το καλό και το κακό, το δίκιο και το άδικο, την εντιμότητα και την ισότητα, την καταδίκη της καταπίεσης, της εκμετάλλευσης, κλπ. Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στην ανθρώπινη συμπεριφορά, τις πράξεις ή τις παραλείψεις. Δηλαδή, η πράξη Α ή η συμπεριφορά Β είναι ηθική ή ανήθικη, σωστή ή όχι, δίκαιη ή άδικη, κλπ, και έτσι αποκαλείται από τους παρατηρητές και τους κριτές της. Άρα, και στις πράξεις ή τη συμπεριφορά κρατών, ομάδων κρατών και άλλων δρώντων στη διεθνή σκηνή προσδίδουμε τους χαρακτηρισμούς αυτούς. Και ακριβώς όπως (ή σχεδόν όπως) το άδικο και ανήθικο στις διαπροσωπικές σχέσεις καταδικάζεται, ενώ το καλό, το ηθικό, το πολιτισμένο κλπ. επαινείται, έτσι και στις διεθνείς σχέσεις χρησιμοποιούμε τους ίδιους όρους για τον ίδιο (αξιολογικό) σκοπό. Ταυτόχρονα, όπως η συμπεριφορά μας επηρεάζεται από τις κρίσεις αυτές για πρόσωπα και πράξεις στο διαπροσωπικό επίπεδο, έτσι συμβαίνει και στο διεθνές επίπεδο.

Αυτές οι παρατηρήσεις μοιάζουν αυτονόητες για πολλούς αναλυτές. Όμως, οι οπαδοί του πολιτικού ρεαλισμού διαφωνούν, ισχυριζόμενοι μεταξύ άλλων :

1. Οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν τόσες διαφορές (ηθικές, κοινωνικές, ιδεολογικές, θρησκευτικές, κ.α) ώστε δεν μπορεί να υπάρξει μια κοινή, «διεθνής ηθική».
2. Τα κράτη έχουν τη δική τους «λογική», που γεννά την δική τους «ηθική» που, σε τελευταία ανάλυση, ισοδυναμεί με το «εθνικό συμφέρον».
3. Το δίκαιο του ισχυρότερου είναι, τελικά, η βάση της διεθνούς πρακτικής.

Οι πολιτικοί ιδεαλιστές από την άλλη, αντιπροτείνουν τα παρακάτω :

1. Μια σειρά από συνεχώς αυξανόμενες διακηρύξεις, δηλώσεις, συνθήκες και συμβάσεις διεθνών δρώντων αφορούν και καλύπτουν ένα τεράστιο αριθμό θεμάτων που ανήκουν καθαρά στην ηθική διάσταση ή μετέχουν τουλάχιστον στη 'σφαίρα της ηθικής'. Αυτές περιλαμβάνουν τον περιορισμό των πυρηνικών όπλων, την οικολογική κατάσταση του πλανήτη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη βοήθεια προς στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, τις αποφάσεις για την

καταπολέμηση του ρατσισμού και της εκμετάλλευσης παιδιών και γυναικών, καθώς και πλείστες άλλες.

2. Πέραν των λόγων, χειροπιαστές αποφάσεις και πράξεις κρατών, ομάδων και προσώπων συχνά επιδεικνύουν ανθρωπιστικές προθέσεις, ηθική βούληση, αλτρουισμό ακόμη και αυτοθυσία. Όντως, συναντάμε ποικίλων μορφών βοήθεια-οικονομική, τεχνική, εκπαιδευτική, ιατροφαρμακευτική κλπ.- σε δεινοπαθούντες από διάφορες αιτίες (φτώχεια, λιμούς, σεισμούς και άλλες καταστροφές), και την καταδίκη των ρατσιστικών καθεστώτων και των εγκληματιών πολέμου.
3. Οι πολιτικοί ρεαλιστές επιμένουν να υπογραμμίζουν τις ανθρώπινες (και κρατικές, εθνικές) διαφορές. Όμως, οι ανθρώπινες ομοιότητες είναι πλέον μεγαλύτερες και περισσότερες. Καταρχάς, παρατηρείται μια σημαντική θρησκευτική, ιδεολογική, πολιτική και πολιτιστική ταύτιση μεταξύ των διαφόρων λαών. Επιπλέον, οι λαοί καλλιεργούν διαρκώς την επικοινωνία, την κατανόηση και τη συνεργασία, που αποδεικνύουν σαφώς τις ομοιότητές τους.
4. Η ηθική του «εθνικού συμφέροντος» είναι περιοριστική. Όταν δε, οδηγεί σε παραβίαση άλλων κανόνων-όπως αυτών του Διεθνούς Δικαίου-έρχεται η στιγμή που το τίμημα είναι υψηλό και συμπεριλαμβάνει μια σειρά από «ποινικά» μέτρα ή κυρώσεις (Διεθνές Δίκαιο). Μα και πριν από τη λήψη τέτοιων μέτρων, το ηθικό τίμημα της εθνοκεντρικής συμπεριφοράς είναι συχνά δυσβάσταχτο : μείωση γοήτρου, περιορισμός διπλωματικής αυθεντίας και πολιτικής επιρροής, οικονομικό μπυκοτάζ και οδυνηρή διεθνής απομόνωση (όπως συμβαίνει με τα κράτη-παρίες ή 'rogue states').
5. Γιατί να υπάρξει ηθική διαφορά στην αντιμετώπιση προσώπων και κρατών ή άλλων διεθνών δρώντων; Όντως, τα επίθετα που χρησιμοποιούμε στις διεθνείς σχέσεις περιλαμβάνουν όρους ταυτόσημους με αυτούς που μεταχειριζόμαστε στην ηθική αξιολόγηση προσωπικής συμπεριφοράς.

Η συζήτηση για τη διεθνή ηθική παρόλα αυτά έχει σαφώς αναγεννηθεί τα τελευταία 20 χρόνια, κυρίως εξαιτίας : της απειλής από την πιθανή χρήση πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής, της διεθνούς οικονομικής ανισότητας, της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και των αιματηρών στρατιωτικών επεμβάσεων. Όμως η διεθνής ηθική έχει μια μακρότατη ιστορία, αφού περιλαμβάνει

και τη σημαντικότετη παράδοση της «θεωρίας του δίκαιου πολέμου» (just war theory), που ξεκίνησε το Μεσαίωνα με τον Ιερό Αυγουστίνο και τον Θωμά τον Ακινάτη.

Τέλος, η παραβίαση κανόνων της ηθικής δεν αποδεικνύει απαραίτητα και την ανυπαρξία της, όπως και η παραβίαση άλλων κανόνων και νόμων δεν αποδεικνύει ότι δεν υπάρχουν. Αν κάτι αποδεικνύει, αυτό είναι ακριβώς το αντίθετο : γιατί προφανώς, δεν μπορεί να παραβιάσει κάποιος κάτι ανύπαρκτο⁷.

⁷ Μελακοπίδης Κώστας, *Λεξικό Διεθνών Σχέσεων και Εξωτερικής Πολιτικής :Ιστορία, Θεωρία, Ορολογία*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1998, σελ.158-161

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΤΟΥ ΡΩΛΣ

Το έργο του John Rawls θεωρείται από πολλούς ως το σημείο επανεκκίνησης της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας : ο στοχασμός του σε σχέση με την πολιτική θεωρία τοποθετείται από τον ίδιο εντός του ευρύτερου πλαισίου της ηθικής φιλοσοφίας⁸.

Ο Rawls, προσπαθεί να φέρει στην επιφάνεια την θεωρητική δομή που συνέχει τις καθημερινές μας αντιλήψεις προσπαθώντας ταυτόχρονα να δημιουργήσει κριτήρια για τη βελτίωσή τους μέσα από μια αμφίδρομη στοχαστική διαδικασία. Ο ίδιος ο Rawls, αντιλαμβάνεται την θεωρία του ως συνέχεια των ιδεών των Rousseau, Locke και Kant. Προκειμένου να ενισχύσει την δική του φιλοσοφική θέση, επιχειρεί να επανερμηνεύσει και να αποκαταστήσει τις συγχύσεις της καντιανής ηθικής θεωρίας υπό το φως της δικής του φιλοσοφικής προβληματικής⁹.

Σύμφωνα με τον Rawls, τα ουσιώδη μας συμφέροντα βλάπτονται κυρίως από τις προσπάθειες να επιβληθεί στους ανθρώπους μία συγκεκριμένη αντίληψη περί αγαθού βίου. Ο φιλελεύθερος εξισωτισμός του Rawls, αντίθετα από την «ουδετερότητα», αποτελεί μια βαθύτατα ηθική θεωρία, που βασίζεται στις θεμελιώδεις αρχές της εγγενούς ηθικής αξίας των ατόμων, της φυλετικής ισότητας και της ισότητας των φύλων, της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας, της ισότητας ευκαιριών, των ατομικών δικαιωμάτων και ευθυνών. Η μόνη «ουδετερότητα» που ενστερνίζεται ο Rawls είναι περιορισμένη και επικεντρώνεται αποκλειστικά στις εγγενείς αξίες διαφορετικών αντιλήψεων περί αγαθού βίου-που όμως όλες σέβονται την δικαιοσύνη. Ο ρόλος του κράτους είναι να προστατεύει την ικανότητα για αξιολόγηση-από τα ίδια τα άτομα-της αξίας των διαφορετικών αντιλήψεων περί αγαθού βίου καθώς και να παρέχει μια ακριβοδίκαιη διανομή δικαιωμάτων και πόρων, έτσι ώστε να είναι σε θέση οι άνθρωποι να επιδιώκουν την εκάστοτε αντίληψή τους περί αγαθού¹⁰.

⁸ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση: Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ. 9-10

⁹ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση: Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ. 40

¹⁰ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση : Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ.329

A) Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία

Το κύριο επιχείρημα του Rawls είναι ένα επιχείρημα «κοινωνικού συμβολαίου», ένα επιχείρημα σχετικά με το τι είδος πολιτικής ηθικής θα επέλεγαν οι άνθρωποι, εάν επρόκειτο να εγκαθιδρύσουν μια κοινωνία ευρισκόμενοι στην «αρχική θέση». Σύμφωνα με τον ίδιο, καμία από τις παρατηρήσεις του-για την ισότητα των ευκαιριών-δε συνιστά επιχείρημα υπέρ της αντίληψης της δικαιοσύνης μιας και σε μια θεωρία του συμβολαίου, όλα τα επιχειρήματα με τη στενή έννοια του όρου πρέπει να διατυπώνονται από την εξής σκοπιά: σε τι θα ήταν ορθολογικό να συμφωνήσει κανείς στην πρωταρχική θέση¹¹ κι εδώ είναι που συγκλίνει με τον Καντ.

Ο Ρωλς δεν ακολουθεί το συνήθη δρόμο και τρόπο στην πολιτική θεωρία, που είναι να ρωτά κανείς απευθείας για το τι είναι επιθυμητό στο επίπεδο των κοινωνικοπολιτικών διακανονισμών : να προκαλεί δηλαδή κάποιος συζητήσεις για το πόση αξία έχουν η ελευθερία, η ισότητα και η ευτυχία και για το ποια πρέπει να είναι η μεταξύ τους σχέση στα πλαίσια αυτών των διακανονισμών. Αυτές οι άμεσες προσεγγίσεις, λόγω των αντιφάσεων τους, συχνά αποτυγχάνουν. Η προσέγγιση του «κοινωνικού συμβολαίου» από τον Ρωλς, αντίθετα, προσφέρει μια εναλλακτική στο συλλογισμό γύρω από τα θέματα του ευκαταίου. Δεν πρέπει να ρωτάμε άμεσα για το τι είναι ευκαταίο και μη : πρέπει καλύτερα να ρωτάμε τι είδους κοινωνικοπολιτικό διακανονισμό θα επιλέγαμε, εάν μπορούσαμε να αποφασίσουμε ποιον θα είχαμε.

Πρώτη υπόθεση του Ρωλς κατά την εφαρμογή της στρατηγικής του κοινωνικού συμβολαίου, είναι ότι όταν ρωτάμε τι διακανονισμό θα επιλέγαμε, πρέπει να μας απασχολεί το τι θα επιλέγαμε υπό ένα 'πέπλο άγνοιας' το οποίο απομονώνει το ατομικό και προσωπικό συμφέρον. Υπό το πέπλο αυτό της άγνοιας, κανένας δεν γνωρίζει τις πιθανότητές του να καταλήξει σε μια -οποιαδήποτε-κοινωνική θέση και έτσι υποχρεώνεται καταρχάς να μη ρισκάρει και να επιλέξει ορθολογικά. Αυτήν την κατάσταση άγνοιας ο Ρωλς την περιγράφει ως 'πρωταρχική θέση' του συμβολαίου. Σε αυτήν την κατάσταση άγνοιας, λοιπόν, τα άτομα είναι υποχρεωμένα να εκτιμούν τις αξίες μόνο υπό την βάση του συλλογικού συμφέροντος. Έτσι, κανένα από τα άτομα δεν γνωρίζει ποια θα είναι η θέση του στην κοινωνία, ποια είναι τα φυσικά του προσόντα και

¹¹ Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισαγωγή-μετάφραση : Γρηγόρης Μολύβας, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005, σελ.151

οι ικανότητές του, ποια είναι η αντίληψή του περί καλού, ποια η κλίση του προς το ρίσκο, προς την απαισιοδοξία ή την αισιοδοξία. Ο Ρωλς υποθέτει ακόμα-γιατί περί υπόθεσης πρόκειται-ότι οι συμβαλλόμενοι δεν γνωρίζουν ούτε τις ιδιαίτερες συνθήκες της κοινωνίας τους. Θεωρείται πάντως δεδομένο, ότι γνωρίζουν τα γενικά γεγονότα που αφορούν στην ανθρώπινη κοινωνία, στη βάση της κοινωνικής οργάνωσης και στους νόμους της ανθρώπινης ψυχολογίας. Πράγματι, οι συμβαλλόμενοι υποτίθεται ότι γνωρίζουν τα γενικά γεγονότα που είναι δυνατό να επηρεάσουν την επιλογή των αρχών της δικαιοσύνης και ακριβώς για αυτήν την επιλογή, τα άτομα θέλουν να ξέρουν ποιος από τους κοινωνικοπολιτικούς διακανονισμούς είναι αυτός που οφείλουν να έχουν. Συγκεκριμένα, θέλουν να ξέρουν ποιος διακανονισμός μπορεί να φέρει τον τίτλο του δίκαιου, ποιος διακανονισμός μπορεί να ζυγίζει όπως οφείλει τα ανταγωνιστικά συμφέροντα και τις ανταγωνιστικές απαιτήσεις των ατόμων. Η ιδέα είναι ότι εάν τα άτομα μπορούσαν να επιλέξουν 'υπό το πέπλο άγνοιας', ο διακανονισμός που θα επέλεγαν θα είχε πολλές πιθανότητες να είναι δίκαιος.

Η μέθοδος του κοινωνικού συμβολαίου που περιγράφει ο Ρωλς, έχει ως στόχο της να αναγνωρίσει τον πιο επιθυμητό από τους εναλλακτικούς διακανονισμούς-τουλάχιστον, από την άποψη της δικαιοσύνης-ο οποίος και θα επιλεγόταν σε μια κατάσταση επιβεβλημένης αμεροληψίας, υπό την υπόθεση και προϋπόθεση μιας επιλογής που θα βασίζεται στη λογική.

Ποιος όμως επιλέγει τελικά; Οι συμβαλλόμενοι στο συμβόλαιο του Ρωλς αποτελούν περισσότερο άτομα παρά θεσμικά πρόσωπα, ενώ αυτό που επιλέγεται στην αρχική θέση, είναι λίγο ή πολύ, η βασική δομή της κοινωνίας. Ο Ρωλς αναλύει λοιπόν, όχι απλά το ευκαταίο, αλλά περισσότερο το εφικτό, και πιο συγκεκριμένα το εφικτό ως μια δημόσια αντίληψη, ως μια δημόσια σύλληψη της δικαιοσύνης.

Ο Ρωλς κάνει τη θεμελιώδη υπόθεση-και εδώ συγκλίνει πάλι με τον Καντ-ότι οι άνθρωποι έχουν μια αίσθηση δικαιοσύνης, η οποία πάει 'χέρι-χέρι' με την υπόθεση ότι εάν επιλεγθεί η κατάλληλη αντίληψη της δικαιοσύνης, οι περισσότεροι άνθρωποι θα συμμορφωθούν με αυτήν, ότι δεν θα υπάρχει δηλαδή ένας μεγάλος αριθμός αντιδρώντων. Ο Ρωλς υπονοεί, ότι ακόμα κι αν μειώσουμε το βαθμό συμφωνίας-αναλογιζόμενοι μια θεωρία τιμωρίας-δεν θα μειωθεί η υπόθεση ότι οι περισσότεροι άνθρωποι σε μια κοινωνία έχουν -τουλάχιστον- τη βασική αίσθηση της δικαιοσύνης.

Οι συνθήκες βεβαίως δεν είναι ιδανικές καθώς οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται πολλές φορές από έλλειψη αλτρουισμού ενώ και τα αγαθά είναι σε σχετική έλλειψη. Οι συμβαλλόμενοι κατά τον Ρωλς πάντως, γνωρίζουν ότι οι συνθήκες της κοινωνίας τους, όποιες κι αν είναι, μπορούν να ενσωματώσουν την αποτελεσματική συνειδητοποίηση των ίσων ελευθεριών.

Αυτό πάλι που επιδιώκουν στην ‘αρχική θέση’ οι συμβαλλόμενοι είναι τα πρωταρχικά αγαθά. Ο Ρωλς επιμένει, ότι τα πρωταρχικά αγαθά είναι συγκεκριμένα δικαιώματα και ελευθερίες, ευκαιρίες και δυνάμεις, εισόδημα και πλούτος και –κάτι που επιτυγχάνεται μόνο μέσω του σεβασμού προς τον άλλο-ο αυτοσεβασμός. Αυτά τα μέσα επιδιώκονται από κάθε συμβαλλόμενο, ως κάτι που επιθυμεί ο καθένας για τον ίδιο αλλά και για όλους όσους εκπροσωπεί.

Όσον αφορά στα μέσα που υιοθετούνται για την επίτευξη των στόχων, ο Ρωλς υποθέτει ότι οι συμβαλλόμενοι ακολουθούν την ορθολογικότητα, κι εδώ συγκλίνει για άλλη μια φορά με τον Καντ.

Μελετώντας το συμβόλαιο του Ρωλς, κάποιος, πρέπει να έχει συνεχώς στο μυαλό του ότι είναι ένα συμβόλαιο καθαρά υποθετικό και ότι η προσέγγισή του Ρωλς είναι μια προσέγγιση αξιολόγησης και όχι νομιμοποίησης. Έτσι, το συμβόλαιο εκλαμβάνεται ως ένα τεστ του ευκαίσιου και του εφικτού του διακανονισμού, σύλληψη που ο Rawls θα χρησιμοποιήσει και στη μετέπειτα ‘ρεαλιστική ουτοπία’ του.

Εάν όμως υποθέσουμε ότι το συμβόλαιο είναι καθαρά ένα εργαλείο αξιολόγησης, αναδύεται το ερώτημα εάν αυτό που επιλέγεται είναι δίκαιο και για αυτό επιλέγεται ή εάν είναι δίκαιο ακριβώς γιατί επιλέγεται : όπως είπε κι ο Πλάτωνας, μέσω του Σωκράτη : «είναι κάτι ιερό γιατί το αγαπούν οι θεοί, ή οι θεοί το αγαπούν διότι είναι ιερό»;

Ο Ρωλς υπερασπίζεται το συμβόλαιό του υπό τη βάση του ότι κάθε συμφωνία που παίρνεται στην πρωταρχική θέση είναι δέσμιο να είναι δίκαιη¹². Ακολουθεί στο συμβόλαιό του την στρατηγική ‘maximin’ ώστε να ιεραρχήσει τις εναλλακτικές σε σχέση με τα χειρότερα πιθανά αποτελέσματα, υιοθετώντας την εναλλακτική της οποίας το χειρότερο αποτέλεσμα είναι ανώτερο από το χειρότερο αποτέλεσμα κάθε άλλης εναλλακτικής.

¹² Kukathas Chandran , Pettit Philip , *Rawls : A Theory of Justice and its Critics*, Polity Press, Cambridge, UK, 1990, σελ. 1-30

Από τις αντιλήψεις της δικαιοσύνης τις διαθέσιμες σε αυτούς, οι συμβαλλόμενοι στην πρωταρχική θέση, επιλέγουν τις δυο αρχές οι οποίες αποτελούν την «δικαιοσύνη ως ακριβοδικία»¹³.

Πρώτη αρχή : Κάθε άτομο έχει ένα ίσο δικαίωμα στο πιο εκτεταμένο συνολικό σύστημα ίσων βασικών ελευθεριών, συμβατό με ένα παρόμοιο σύστημα ελευθερίας για όλους.

Δεύτερη αρχή : Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες πρέπει να κανονίζονται :

A) προς το μεγαλύτερο όφελος των λιγότερο ευνοημένων, συμβατό με την αρχή των δίκαιων αποθεμάτων, και

B) συνημμένες σε θέσεις ανοιχτές σε όλους υπό συνθήκες δίκαιης ισότητας και ισότητας ευκαιριών.

Οι αρχές είναι ιεραρχημένες με τον τρόπο που παραθέτονται κατά Ρωλς. Μάλιστα, ο Ρωλς προσθέτει δυο κανόνες προτεραιότητας: την προτεραιότητα της ελευθερίας, επιτρέποντας στην ελευθερία να περιορίζεται μόνο για χάριν της ελευθερίας. Η δεύτερη προτεραιότητα εγκαθιδρύει την προτεραιότητα της δικαιοσύνης πάνω από την αποτελεσματικότητα και την ευζωία. Αυτό σημαίνει ότι η δεύτερη αρχή είναι πάνω από την αρχή της αποτελεσματικότητας. Δεύτερον, εντός της δεύτερης αρχής, η αρχή της δίκαιης ισότητας ευκαιριών είναι πάνω από την αρχή του μεγαλύτερου οφέλους για τους λιγότερο ευνοημένους-γνωστή και ως 'αρχή της διαφοράς'. Αυτό σημαίνει ότι μια ανισότητα στις ευκαιρίες πρέπει πάντα να ενισχύει τις ευκαιρίες αυτών ακριβώς που έχουν τις λιγότερες ευκαιρίες¹⁴.

Στην Θεωρία της Δικαιοσύνης (1971) ο John Rawls πρότεινε μια αντίληψη περί δικαιοσύνης την οποία ονόμασε «δικαιοσύνη ως ακριβοδικία». Σύμφωνα με αυτήν, οι πλέον εύλογες αρχές δικαιοσύνης είναι εκείνες που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο μιας αμοιβαίας συμφωνίας που συνάπτεται μεταξύ προσώπων τα οποία βρίσκονται σε συνθήκες που χαρακτηρίζονται ως ακριβοδικαίες. Έτσι, η 'δικαιοσύνη ως ακριβοδικία' διαμορφώνει μια θεωρία δικαιοσύνης η οποία εκκινεί από την ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου. Οι αρχές που διατυπώνει αντικατοπτρίζουν μια βαθύτατα φιλελεύθερη αντίληψη περί βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και επιτρέπουν

¹³ justice as fairness

¹⁴ Kukathas Chandran , Pettit Philip, *Rawls : A Theory of Justice and its Critics*, Polity Press, Cambridge, UK, 1990, σελ.36-45

ανισότητες ως προς τον πλούτο και τα εισοδήματα, μόνο εάν αυτές ευνοούν όσους βρίσκονται στη λιγότερο πλεονεκτική θέση.

Στο άρθρο του «Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία : πολιτική και όχι μεταφυσική» (1985), ο Rawls άρχισε να αναπτύσσει την ιδέα ότι μια φιλελεύθερη θεώρηση της δικαιοσύνης μπορεί να εννοηθεί καλύτερα ως μια πολιτική αντίληψη. Μια τέτοια αντίληψη περί δικαιοσύνης δικαιολογείται με βάση πολιτικές αξίες και δεν πρέπει να παρουσιάζεται σαν τμήμα μιας περισσότερο «περικεκτικής» ηθικής, θρησκευτικής ή φιλοσοφικής διδασκαλίας. Αυτή η ιδέα και βρίσκεται στο επίκεντρο του Πολιτικού Φιλελευθερισμού (1993). Στο πλαίσιο των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών που διέπουν τους ελεύθερους θεσμούς ερχόμαστε σε επαφή με μια πολλαπλότητα διακριτών και ασυμβίβαστων μεταξύ τους θεωριών, πολλές από τις οποίες δεν είναι παράλογες. Ο πολιτικός φιλελευθερισμός αναγνωρίζει αυτό το «δεδομένο του εύλογου πλουραλισμού» και ανταποκρίνεται υποδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο μια πολιτική αντίληψη μπορεί να εναρμονιστεί με ποικίλες, ακόμα και αντικρουόμενες θεωρίες. Η αντίληψη αυτή αποτελεί ένα πιθανό αντικείμενο μιας επάλληλης συναίνεσης.

Η ανάπτυξη της ιδέας του πολιτικού φιλελευθερισμού οδήγησε τον Rawls στην αναδιατύπωση της παρουσίασης και της υπεράσπισης της ‘δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας’. Ενώ η Θεωρία της Δικαιοσύνης παρουσίαζε την ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’ σαν μέρος μιας περικεκτικής φιλελεύθερης θεώρησης, η εν λόγω αναδιατύπωση δείχνει τον τρόπο που αυτή η αντίληψη περί δικαιοσύνης μπορεί να εννοηθεί ως μια μορφή πολιτικού φιλελευθερισμού. Πράγματι, ο Rawls παρουσιάζει την ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’ σαν την πλέον εύλογη μορφή πολιτικού φιλελευθερισμού. Με αυτή την κίνησή του αναδιαμορφώνει τα βασικά επιχειρήματα υπέρ των δύο αρχών της δικαιοσύνης, οι οποίες και δεσπόζουν στην αντίληψη της ‘δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας’¹⁵.

¹⁵ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ. 9-10

Θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε καλύτερα την έργο του Ρωλς αν ξεκινούσαμε από την υπόθεση ότι ένας σκοπός της πολιτικής φιλοσοφίας-ας πούμε, ο πρακτικός ρόλος της- είναι να εστιάζεται σε ιδιαίτερα αμφιλεγόμενα ζητήματα, και να βλέπει πίσω από τα φαινόμενα αν μπορεί να βρεθεί κάποια βάση φιλοσοφικής και ηθικής συμφωνίας. Ή, σε περίπτωση που αυτή η βάση είναι αδύνατο να βρεθεί, να διαπιστώνει αν γίνεται τουλάχιστον να περιοριστεί η απόκλιση ως προς τις φιλοσοφικές και ηθικές αντιλήψεις που βρίσκεται στη ρίζα των διχαστικών πολιτικών διαφορών, έτσι ώστε να μπορεί, παρά ταύτα, να διατηρηθεί η κοινωνική συνεργασία σε ένα πλαίσιο αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των πολιτών.

Παράλληλα, οι διαμάχες των δύο τελευταίων, περίπου, αιώνων καθιστούν σαφές ότι δεν υπάρχει δημόσια συμφωνία ως προς τον τρόπο διάρθρωσης των βασικών θεσμών, έτσι ώστε να βρίσκονται σε πλήρη αρμονία με την ελευθερία και την ισότητα, από τις οποίες αξίες διαπνέεται η δημοκρατική αντίληψη για τον πολίτη¹⁶.

Ένας ακόμα ρόλος της πολιτικής φιλοσοφίας είναι ότι μπορεί να συμβάλει στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι το σύνολο των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών τους, καθώς και τους βασικούς στόχους και σκοπούς που έχουν ως μέλη μιας κοινωνίας με ιστορία-ενός έθνους- σε αντίθεση με τους σκοπούς και τους στόχους που έχουν ως άτομα ή ως μέλη οικογενειών ή συνενώσεων. Επιπλέον, τα μέλη κάθε πολιτισμένης κοινωνίας χρειάζονται μια αντίληψη που θα τους παρέχει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως φορέα μιας συγκεκριμένης πολιτικής υπόστασης-στη δημοκρατία αυτή δεν είναι άλλη από την ισοπολιτεία-καθώς και το πώς αυτή η υπόσταση επηρεάζει τη σχέση τους με τον κοινωνικό κόσμο¹⁷.

Ένας τρίτος ρόλος, τον οποίο επισημαίνει ο Hegel στη *Φιλοσοφία του δικαίου* (1821), είναι αυτός της συμφιλίωσης: η πολιτική φιλοσοφία μπορεί να προσπαθήσει να μετριάσει την απογοήτευση και την οργή που αισθανόμαστε για την κοινωνία και την ιστορία της, υποδεικνύοντάς μας τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμοί της, όταν κατανοηθούν ορθά από φιλοσοφική σκοπιά, είναι ορθολογικοί, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν

¹⁶ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ. 23-25

¹⁷ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ. 25-26

με το πέρασμα του χρόνου, έτσι ώστε να αποκτήσουν την τρέχουσα ορθολογική μορφή τους.¹⁸

Αντιμετωπίζουμε την πολιτική φιλοσοφία ως ρεαλιστικά ουτοπική και εννοούμε ότι αυτή είναι που δοκιμάζει τα όρια κάθε εφικτού πολιτικού ενδεχομένου. Οι ελπίδες για το μέλλον της κοινωνίας μας εδράζονται στην πεποίθηση ότι η κοινωνική σφαίρα επιτρέπει, τουλάχιστον, μια ευπρεπή πολιτική τάξη ούτως ώστε ένα εύλογα δίκαιο-αν και ατελές, δημοκρατικό καθεστώς να είναι εφικτό. Έτσι, θέτουμε το ερώτημα σχετικά με τη μορφή που θα είχε μια δίκαιη δημοκρατική κοινωνία υπό σχετικά ευνοϊκές αλλά πραγματοποιήσιμες ιστορικές συνθήκες, δηλαδή υπό συνθήκες που θα τις επέτρεπαν οι νόμοι και οι τάσεις του κοινωνικού κόσμου. Ποια ιδεώδη και ποιες αρχές πρέπει να επιχειρήσει η κοινωνία αυτή να πραγματοποιήσει, με δεδομένες τις περιστάσεις δικαιοσύνης ενός δημοκρατικού πολιτισμού, όπως τις γνωρίζουμε; Οι περιστάσεις αυτές συμπεριλαμβάνουν το δεδομένο του εύλογου πλουραλισμού. Τούτη η συνθήκη παραμένει αμετάβλητη, καθώς διατηρείται επ'άπειρον στο πλαίσιο των ελεύθερων δημοκρατικών θεσμών.

Το δεδομένο του εύλογου πλουραλισμού περιορίζει αυτό που είναι πρακτικά εφικτό στις συνθήκες που διέπουν τον κοινωνικό μας κόσμο. Βεβαίως, υπάρχουν τα ζητήματα της διάκρισης των ορίων του εφικτού και της διαπίστωσης των πραγματικών συνθηκών του κοινωνικού μας κόσμου¹⁹.

Όπως προείπαμε, ένας εφικτός σκοπός της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας είναι να παράσχει μια αποδεκτή φιλοσοφική και ηθική βάση για τους δημοκρατικούς θεσμούς, και με αυτό τον τρόπο να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της κατανόησης των αιτημάτων της ελευθερίας και της ισότητας. Η θεμελιακή ιδέα σε αυτήν την αντίληψη είναι ότι η κοινωνία αποτελεί ένα ακριβοδίκαιο σύστημα κοινωνικής συνεργασίας, το οποίο έχει χρονική διάρκεια και μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Αυτή ακριβώς είναι και η ιδέα που αποτελεί την κεντρική οργανωτική ιδέα στο εγχείρημα της διαμόρφωσης μιας πολιτικής αντίληψης περί δικαιοσύνης για ένα δημοκρατικό καθεστώς. Με αυτήν την κεντρική ιδέα σχετίζονται δυο άλλες θεμελιώδεις ιδέες: η ιδέα των πολιτών ως ελεύθερων και ισότιμων

¹⁸ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.26-27

¹⁹ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.28-29

προσώπων και η ιδέα της 'εύτακτης' κοινωνίας, δηλαδή μιας κοινωνίας που ρυθμίζεται αποτελεσματικά από δημόσια αντίληψη περί δικαιοσύνης²⁰.

Υπάρχουν βεβαίως όρια στην έρευνά μας : Ο πρώτος περιορισμός είναι ότι θα πρέπει να θεωρήσουμε τη βασική δομή το κατεξοχήν αντικείμενο της πολιτικής δικαιοσύνης, παρακάμπτοντας τα ζητήματα τοπικής δικαιοσύνης. Τη δικαιοσύνη ως ακριβοδικία δεν την αντιλαμβανόμαστε σαν μια περιεκτική ηθική διδασκαλία, αλλά σαν μια πολιτική αντίληψη που εφαρμόζεται στη βασική δομή των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών.

Ο δεύτερος περιορισμός είναι ότι ενδιαφερόμαστε ως επί το πλείστον στην φύση και το περιεχόμενο της δικαιοσύνης σε μια εύτακτη κοινωνία. Το πραγματικό ερώτημα που θέτει ο Ρωλς είναι η μορφή του δίκαιου συνταγματικού καθεστώτος, καθώς και το αν αυτό μπορεί να λάβει 'σάρκα και οστά' και να παγιωθεί υπό τις περιστάσεις της δικαιοσύνης, δηλαδή υπό ρεαλιστικές, αν και εύλογα ευνοϊκές συνθήκες. Υπό αυτήν την έννοια, η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία είναι ρεαλιστικά ουτοπική : δοκιμάζει τα όρια του ρεαλιστικού εφικτού, δηλαδή τη δυνατότητα ενός δημοκρατικού καθεστώτος να πραγματώσει πλήρως στον κόσμο μας-με τους νόμους και τις τάσεις που τον διέπουν-τις ιδιαίτερες πολιτικές αξίες του : να επιτύχει, αν θέλετε, τη δημοκρατική τελειότητα.

Ένας τρίτος περιορισμός στον οποίο υπόκειται η έρευνα, είναι ότι ο Ρωλς δε συζητά τις δίκαιες σχέσεις μεταξύ των λαών ούτε το πώς η επέκταση της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας σε αυτές αναδεικνύει την οικουμενικότητά της. Ο Ρωλς θεωρεί ότι η θέση του Καντ («Για την αιώνια ειρήνη», 1795) είναι ορθή και ότι μια παγκόσμια κυβέρνηση θα οδηγούσε είτε σε έναν καταπιεστικό οικουμενικό δεσποτισμό είτε σε μια εύθραυστη αυτοκρατορία που θα μαστιζόταν από συχνούς εμφύλιους πολέμους, καθώς διάφορες επαρχίες και πολιτισμικές ομάδες θα επιχειρούσαν να αυτονομηθούν πολιτικά. Ενδεχομένως, ο καλύτερος τρόπος για να κατανοήσουμε τη δίκαιη παγκόσμια τάξη είναι να τη δούμε ως μια κοινωνία λαών, όπου κάθε λαός θα ζει σε ένα εύτακτο και αξιοπρεπές (εγχώριο) καθεστώς, το οποίο δεν θα είναι κατ'ανάγκη δημοκρατικό, αλλά θα σέβεται πλήρως τα ανθρώπινα δικαιώματα²¹.

²⁰ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.30-33

²¹ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.42-45

Η ιδέα της επάλληλης συναίνεσης, πάλι, εισάγεται προκειμένου να καταστήσει την ιδέα της εύτακτης κοινωνίας περισσότερο ρεαλιστική και να την προσαρμόσει στις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες των δημοκρατικών κοινωνιών, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται το δεδομένο του εύλογου πλουραλισμού. Αν και σε μια εύτακτη κοινωνία όλοι οι πολίτες ομολογούν την ίδια πολιτική αντίληψη περί δικαιοσύνης, δεν μπορούμε να εικάσουμε ότι θα το κάνουν μέχρι τέλους για τους ίδιους ακριβώς λόγους.

Σε μια εύτακτη κοινωνία, η πολιτική αντίληψη εκφράζεται με αυτό που αποκαλούμε 'εύλογη επάλληλη συναίνεση'. Με τούτο εννοούμε ότι η πολιτική αντίληψη υποστηρίζεται από τις εύλογες αν και αντικρουόμενες θρησκευτικές, φιλοσοφικές και ηθικές διδασκαλίες που συγκεντρώνουν σεβαστό αριθμό υποστηρικτών και αντέχουν στον χρόνο, καθώς περνούν από τη μία γενιά στην επόμενη. Αυτή, κατά Ρωλς, είναι η πλέον εύλογη βάση πολιτικής και κοινωνικής ενότητας που είναι διαθέσιμη στους πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας²².

Είναι γεγονός ότι μια συνεχής και γενικευμένη προσκόλληση σε μια περιεκτική διδασκαλία μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της καταναγκαστικής χρήσης της κρατικής εξουσίας, με όλα τα επίσημα εγκλήματα, την αναπόφευκτη σκληρότητα και τις ακρότητες που αυτή συνεπάγεται, καθώς και μέσω του εκμαυλισμού της θρησκείας, της φιλοσοφίας και της επιστήμης που την ακολουθεί. Εάν δεχτούμε ότι μια πολιτική κοινωνία αποτελεί κοινότητα, όταν η ενότητά της συναρτάται με την αποδοχή της ίδιας περιεκτικής θεωρίας, τότε η καταναγκαστική χρήση της κρατικής εξουσίας και τα δεινά που την ακολουθούν είναι αναγκαία για τη διατήρηση της πολιτικής κοινότητας, το λεγόμενο 'δεδομένο της καταπίεσης'. Προκειμένου δε, μια αντίληψη περί δικαιοσύνης να χρησιμεύσει ως δημόσια βάση δικαιολόγησης σε ένα συνταγματικό καθεστώς, πρέπει να μπορεί να υιοθετηθεί από ιδιαίτερα διαφορετικές, ακόμα και ασυμβίβαστες μεταξύ τους, περιεκτικές διδασκαλίες. Διαφορετικά, το καθεστώς ούτε θα αντέξει στον χρόνο ούτε θα είναι ασφαλές. Αυτό ακριβώς είναι που οδηγεί και στην εισαγωγή της ιδέας της πολιτικής αντίληψης περί δικαιοσύνης²³.

²² Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.77-78

²³ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.80-82

Είναι η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία πολιτική με εσφαλμένο τρόπο;

Θα πρέπει να ελέγξουμε αν η ιδέα της επάλληλης συναίνεσης καθιστά τη ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’ πολιτική με εσφαλμένο τρόπο. Οι τρέχουσες ιδέες για τη συναινετική πολιτική και την επίτευξη της συναίνεσης έχουν παραπλανητικές συνυποδηλώσεις. Ο Ρωλς υποστηρίζει, ότι πρέπει να αποσαφηνίσουμε πως αυτές οι συνυποδηλώσεις δεν περιέχονται στη δική μας αντίληψη για την επάλληλη συναίνεση, που είναι διαφορετική. Εάν μια πολιτική αντίληψη επιθυμεί να μην είναι πολιτική με εσφαλμένο τρόπο, οφείλει να διαμορφώσει μια αυτοκέφαλη αντίληψη για τις ηθικές αξίες που εφαρμόζονται στην πολιτική σχέση. Θα πρέπει επίσης να θεσμοθετήσει μια δημόσια βάση δικαιολόγησης για τους ελεύθερους θεσμούς με τρόπο προσιτό στον δημόσιο λόγο. Αντιθέτως, μια πολιτική αντίληψη είναι πολιτική με εσφαλμένο τρόπο, όταν αποτελεί χρηστικό συμβιβασμό μεταξύ γνωστών και υπαρκτών πολιτικών συμφερόντων, ή όταν στρέφεται στις συγκεκριμένες περιεκτικές διδασκαλίες που απαντούν τώρα στην κοινωνία και ευθυγραμμίζεται με αυτές για να κερδίσει την υποστήριξή τους²⁴.

Η θεωρία του Ρωλς προσθέτει στην θεωρία του Καντ : το ιδανικό του Ρωλς το οποίο και απευθύνει στον Καντ είναι η καντιανή ιδέα της αυτονομίας. Μια εύτακτη κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως μια κοινωνία ανθρώπων οι οποίοι αποτελούν αυτόνομους πολίτες. Όταν δρούμε σύμφωνα με τις αρχές που αυτά τα άτομα θα διάλεγαν υπό τις λογικές συνθήκες , απολαμβάνουμε το είδος της αυτονομίας που ο Καντ θεωρούσε ως το ύψιστο ιδανικό.

Ο Καντ όμως περιγράφει τις επιλογές που έχουν ως κίνητρο τις επιθυμίες ή τη φυσική προδιάθεση ως ετερόνομες-όχι αυτόνομες- και με αυτήν την έννοια, η επιλογή των ατόμων στην πρωταρχική θέση του Ρωλς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ετερόνομη, και

²⁴ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, 2006, Αθήνα, σελ.346-347

όχι αυτόνομη. Αυτή είναι μια διαφορά στην έννοια της αυτονομίας του Ρωλς από τον Καντ²⁵.

Μία Καντιανή Αντίληψη περί Ισότητας (1975)

Η έννοια μίας ευτεταγμένης κοινωνίας υποθέτει ότι η βασική δομή, οι θεμελιώδεις κοινωνικοί θεσμοί και ο διακανονισμός τους, είναι ο πρωτεύων στόχος της δικαιοσύνης. Ποιος ο ρόλος για αυτήν την υπόθεση; Πρώτα από όλα, οποιαδήποτε συζήτηση περί κοινωνικής δικαιοσύνης πρέπει να λάβει υπόψη της, την φύση της βασικής δομής. Με ποιες αρχές πρέπει να ρυθμίσουμε ένα πλαίσιο θεσμών το οποίο έχει θεμελιώδεις συνέπειες για την αντίληψη του εαυτού μας, των συμφερόντων και των στόχων μας; Αυτή η ερώτηση γίνεται ακόμα πιο κρίσιμη όταν αναγνωρίσουμε ότι η βασική δομή εμπεριέχει κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Συνεπώς, η δικαιοσύνη της βασικής δομής είναι θέμα μεγίστης σημασίας²⁶.

Ο Ρωλς περιγράφει την αντίληψη της ισότητας που περιλαμβάνεται στις αρχές δικαιοσύνης, ως 'καντιανή'. Η οπτική του Καντ χαρακτηρίζεται από έναν αριθμό δυϊσμών, και πιο συγκεκριμένα, τους δυϊσμούς ανάμεσα στο αναγκαίο και στο μη, στη φόρμα και στο περιεχόμενο, στο λόγο και στην επιθυμία, στο νοούμενο και στο φαινόμενο. Η 'εγκατάλειψη' αυτών των δυϊσμών όπως τους εννοούσε, σημαίνει για πολλούς την εγκατάλειψη αυτού ακριβώς που είναι διακριτό στην θεωρία του Καντ, άποψη με την οποία ο Ρωλς διαφωνεί. Σύμφωνα με τον τελευταίο, η καντιανή ηθική αντίληψη έχει μια χαρακτηριστική δομή η οποία είναι πιο ξεκάθαρα διακριτή όταν αυτοί οι δυϊσμοί επανερμηνεύονται και όταν η ηθική τους ισχύ αναμορφώνεται εντός του πλαισίου μιας εμπειρικής θεωρίας.

²⁵ Johnson Oliver A., «Autonomy in Kant and Rawls : A Reply» , University of California, Riverside, Ethics, Vol.87, No3 (Apr.1977), σελ.251-254

²⁶ Rawls John *Collected Papers*-edited by Samuel Freeman, Harvard University Press, «A Kantian Conception of Equality» (1975), Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ. 256-258

Τα μέλη μιας ευτεταγμένης κοινωνίας υποθέτουμε ότι είναι ίσα και ελεύθερα, οπότε το πρόβλημά μας είναι να βρούμε μία περιγραφή της ελευθερίας και της ισότητας, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε καντιανή²⁷.

Με τον όρο 'rational' και 'reasonable' ο Ρωλς εννοεί : για να εξηγήσει την πλήρη αυτονομία, σημειώνει δυο στοιχεία κάθε σύλληψης περί κοινωνικής συνεργασίας : Το πρώτο είναι μια αντίληψη περί των *δίκαιων όρων της συνεργασίας*, δηλαδή τους όρους με τους οποίους ο κάθε συμμετέχων μπορεί να αναμένεται λογικά (reasonably) να αποδεχτεί , υπό τον όρο ότι και όλοι οι υπόλοιποι αποδέχονται ανάλογα αυτούς τους όρους. Οι δίκαιοι (fair) όροι της συνεργασίας αρθρώνουν μια ιδέα ανταποδοτικότητας και αμοιβαιότητας : όλοι όσοι συνεργάζονται πρέπει να ωφελούνται , ή να μοιράζονται τα κοινά βάρη με κάποιο κατάλληλο τρόπο όπως θα κρίνεται σύμφωνα με το κατάλληλο μέτρο αναφοράς σύγκρισης. Αυτό το στοιχείο στην κοινωνική συνεργασία ο Ρωλς το αποκαλεί Reasonable. Το άλλο στοιχείο ανταποκρίνεται στο Rational : εκφράζει μια αντίληψη για το λογικό (rational) πλεονέκτημα του κάθε συμμετέχοντος, το οποίο το κάθε άτομο προσπαθεί να προωθήσει. Στην αρχική θέση, το rational μεταφράζεται σε σχέση με την επιθυμία των ατόμων να πραγματοποιήσουν και να ασκήσουν τις ηθικές τους δυνάμεις και να εξασφαλίσουν την προώθηση της αντίληψής τους περί αγαθού (good)²⁸.

Στην δικαιοσύνη ως ακριβοδικία (justice as fairness), το Reasonable (λογικό) μορφοποιεί το Rational (ορθολογικό) και απορρέει από μια αντίληψη ότι τα ηθικά άτομα είναι ελεύθερα και ίσα ενώ ο τρόπος με τον οποίο ακριβώς το Reasonable μορφοποιεί το Rational στην αρχική θέση, εκπροσωπεί ένα στοιχείο της ενότητας του πρακτικού λόγου. Με καντιανούς όρους, ο εμπειρικός πρακτικός λόγος εκπροσωπείται από τις λογικές (rational) δημόσιες συζητήσεις των εμπλεκόμενων μερών. Ο καθαρός πρακτικός λόγος εκπροσωπείται από τους περιορισμούς εντός των οποίων λαμβάνουν χώρα αυτές ακριβώς οι δημόσιες συζητήσεις. Η ενότητα του

²⁷ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «A Kantian Conception of Equality» (1975) , Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.264-266,

²⁸ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, « Kantian Constructivism in Moral Theory(1980)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.315-316

πρακτικού λόγου εκφράζεται από τον ορισμό του Reasonable για να μορφοποιήσει το Rational και να το υποτάξει ολοκληρωτικά. Με λίγα λόγια, το Reasonable έχει προτεραιότητα σε σχέση με το Rational. Αυτή ακριβώς η προτεραιότητα του σωστού (right) στο καλό (good) είναι χαρακτηριστική του καντιανού κονστρουκτιβισμού²⁹.

Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : Πολιτική και όχι Μεταφυσική (1985)

Σύμφωνα με τον Ρωλς, και την Θεωρία Δικαιοσύνης του, σε μια συνταγματική δημοκρατία η δημόσια αντίληψη της δικαιοσύνης θα πρέπει να είναι, όσο το δυνατόν γίνεται, ανεξάρτητη από αμφιλεγόμενα φιλοσοφικά και θρησκευτικά δόγματα. Έτσι, για να μορφοποιήσουμε μια τέτοια αντίληψη, εφαρμόζουμε την αρχή της ανοχής στην ίδια την φιλοσοφία : η δημόσια αντίληψη της δικαιοσύνης οφείλει να είναι πολιτική, και όχι μεταφυσική.

Η «δικαιοσύνη ως ακριβοδικία» έχει μορφοποιηθεί ώστε να εφαρμόζεται σε αυτή που ο ίδιος ο Ρωλς αποκαλεί, ‘βασική δομή’ μιας μοντέρνας συνταγματικής δημοκρατίας. Με αυτήν την δομή, ο Ρωλς εννοεί τους κύριους πολιτικούς, κοινωνικούς, και οικονομικούς θεσμούς μιας τέτοιας κοινωνίας, και το πώς αυτοί σχηματίζουν ένα ενιαίο σύστημα κοινωνικής συνεργασίας. Το εάν η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία μπορεί να επεκταθεί σε μια γενική πολιτική αντίληψη για διαφορετικά είδη κοινωνιών, οι οποίες ενυπάρχουν υπό διαφορετικές ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, ή το εάν μπορεί να επεκταθεί σε μια γενική ηθική σύλληψη, είναι ξεχωριστά ερωτήματα³⁰. Πρέπει να αναρωτηθούμε : πώς θα μπορούσε η πολιτική φιλοσοφία να βρει μια αμοιβαία βάση για να οριστούν και να εφαρμοστούν οι πλέον κατάλληλες θεσμικές μορφές για την ισότητα κι την ελευθερία; Μία πρώτη

²⁹ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, « Kantian Constructivism in Moral Theory(1980)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.319

³⁰ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «Justice as Fairness : Political Not Metaphysical (1985)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.388-390

επισημάνση είναι η ανάγκη να μειωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η έκταση της δημόσιας αντιδικίας³¹.

Μία πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης είναι σταθερή όταν ισχύει η ακόλουθη προϋπόθεση : αυτοί οι οποίοι μεγαλώνουν σε μια ευτεταγμένη κοινωνία-μία δηλαδή κοινωνία της οποίας οι θεσμοί αναγνωρίζονται δημοσίως ως δίκαιοι-αναπτύσσουν μία επαρκή πίστη και υπακοή προς αυτούς τους θεσμούς, η οποία και είναι μια επαρκώς ισχυρή αίσθηση δικαιοσύνης την οποία καθορίζουν τα κατάλληλα ιδανικά και αρχές, ώστε να δρουν συνήθως όπως επιτάσσει η δικαιοσύνη, υπό την προϋπόθεση ότι και οι υπόλοιποι δρουν αναλόγως, υπάρχει δηλαδή αμοιβαιότητα³².

³¹ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «Justice as Fairness : Political Not Metaphysical (1985)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.393

³² Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «The Domain of the Political and Overlapping Consensus (1989)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ 479

ΠΡΩΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Νεορωλσιανές ‘συντεταγμένες’: Σημειώσεις σε σχέση με μια Θεωρία Δικαιοσύνης για την Εποχή της Πληροφορίας

Η πολιτική φιλοσοφία, και πιο συγκεκριμένα μια νεορωλσιανή αντίληψη, θα πρέπει να ενσωματώνεται στην κοινωνία της πληροφορίας : τα κοινωνικά και τεχνολογικά δεδομένα ορίζουν τα όρια της ‘προοδευτικής’ πολιτικής, το ‘δίκαιο’ (right) προηγείται του ‘αγαθού’ (good) στην κοινωνική ηθική, τα έθνη-κράτη θα πρέπει να παραμείνουν στο επίκεντρο παρά την παγκοσμιοποίηση, η ελευθερία-η πρώτη αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης-προϋποθέτει την ανανέωση, ώστε να μπορεί να αντιμετωπίσει την αύξηση της επίβλεψης, καθώς και τις άλλες νέες προκλήσεις. Επίσης, η νεορωλσιανή αυτή αντίληψη περιλαμβάνει : την κοινωνική ευδαιμονία-ως μια λειτουργία των ίσων ευκαιριών πέραν των περιορισμένων ανισοτήτων του εισοδήματος-σε σχέση με την πληροφόρηση αλλά και τις υλικές πηγές, την πολιτική σταθερότητα ως εξαρτημένη μιας υπέρθετης ομοφωνίας (overlapping consensus) η οποία συμφιλιώνει την θρησκεία με τον ‘υλισμό’. Αυτές είναι οι συντεταγμένες, που αν και ατελείς, θα μπορούσαν να οδηγήσουν τους διαμορφωτές της πολιτικής στον 21^ο αιώνα³³.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι το έργο του Ρωλς μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για ένα κοινωνικοπολιτικό ιδανικό που θα μπορούσε να καθοδηγήσει ηθικά τους διαμορφωτές της πολιτικής στην εποχή της πληροφορίας (Castells 1996-8; Capurro & Hjørland 2003 : 372-375). Αν και ο ίδιος ο Ρωλς στο έργο του αναφέρεται στις αρχές δικαιοσύνης για μια βιομηχανική κοινωνία, παρόλα αυτά, το έργο αυτό δεν μπορεί να αγνοηθεί από οποιονδήποτε θέλει να στοχαστεί σε σχέση με την ηθική στην κοινωνία της πληροφορίας. Έτσι, οι Schement και Curtis, εισηγούνται ότι τόσο τα επιχειρήματα υπέρ μιας εισαγωγής της πληροφορίας στην ‘οικουμενική υπηρεσία’- κοινή θέση στους κύκλους της πολιτικής των τηλεπικοινωνιών-εμπνέονται συχνά από τον Ρωλς (Schement & Curtis 1995 : 160). Ο Britz υποστηρίζει ότι η πενία στην πληροφόρηση υπόκειται στις απαιτήσεις της διανεμητικής δικαιοσύνης, όπως και η οποιαδήποτε άλλη μορφή φτώχειας, δικαιοσύνη την οποία ερμηνεύει και αυτός με τη ρωλσιανή λογική (Britz 2004). Ο Venturelli εισηγείται ότι το έργο του Ρωλς έχει συνεισφέρει στην εγκαθίδρυση

³³ Alister S. Duff, «Neo-Rawlsian Co-ordinates : Notes on a Theory of Justice for the Information Age», IRIE (International Review of Information Ethics), Vol.6 (12/2006), σελ.17 (abstract)

μιας κανονιστικής βάσης για την δημόσια πολιτική της πληροφορίας (Venturelli 1998 : 9, 32). Ο Hausmanninger επικεντρώνεται πάλι στις προσπάθειες να υπόκειται το internet σε ‘κανονιστικό έλεγχο’, ενώ καλεί υπέρ μιας παγκόσμιας ηθικής που θα βασίζεται στις ρωλσιανές αρχές (Hausmanninger 2004 : 20, 25). Τέλος, στο υπερεθνικό επίπεδο, ο Collins αναγνωρίζει στην ‘θεωρία δικαιοσύνης’ του Ρωλς, γόνιμο έδαφος για τη συζήτηση περί κοινωνικών στόχων σε μια παγκόσμια κοινωνία της πληροφορίας (Collins 2000 : 111).

Παρόλα αυτά, υπάρχει διαφωνία όσον αφορά στην ‘αρχή της διαφοράς’ (difference principle) του Ρωλς, σύμφωνα με την οποία, οι ανισότητες στην διανομή των κοινωνικών αγαθών πρέπει να επιτρέπονται μόνο εφόσον λειτουργούν προς όφελος των λιγότερο ευνοημένων. Ο Fallis υπερασπίζεται μια τέτοια ‘ρωλσιανή διανομή’ ως τον κατάλληλο στόχο για τους διαμορφωτές πολιτικής που μελετούν την ψηφιακή διανομή (Fallis 2004). Αντιθέτως η Hendrix, υποστηρίζει ότι η υποστήριξη αυτών των οικονομικών διαφορών από τον Ρωλς, έχει επιβλαβείς συνέπειες για τους λιγότερο ευνοημένους : ειδικότερα, σημειώνει την ελλιπή χρηματοδότηση της τεχνολογίας της πληροφορίας στα σχολεία των φτωχών περιοχών του αμερικανικού Νότου, ως απόδειξη των κινδύνων που κρύβει μια ρωλσιανή προσέγγιση (Hendrix 2005).

Αυτή η απόκλιση στην ερμηνεία της ‘αρχής της διαφοράς’ του Ρωλς είναι συνεπής με την παράδοση της αντίθεσης ανάμεσα στις κεντρώες και τις αριστερές προσεγγίσεις του Ρωλς. Οι Lievrouw και Farb (2003), επιχειρούν να επιλύσουν αυτό το ζήτημα μέσω της διάκρισης ανάμεσα στις ‘κάθετες’ και τις ‘οριζόντιες’ προσεγγίσεις. Η κάθετη προσέγγιση αντιλαμβάνεται την δικαιοσύνη της πληροφορίας ως μια άμεση λειτουργία της διανομής των κοινωνικών και οικονομικών πλεονεκτημάτων-η κλασική προσέγγιση περί της ισότητας. Η οριζόντια προσέγγιση πάλι, την οποία οι Lievrouw και Farb αναγνωρίζουν ως ρωλσιανή, υποστηρίζει ότι ‘η δικαιοσύνη ή αμεροληψία, της πρόσβασης και χρήσης-παρά η λιγότερο ή περισσότερο ίση διανομή των αγαθών της πληροφορίας-μπορεί να αποτελέσει μια πιο χρήσιμη βάση για τη μελέτη των αδικιών και τη σχηματοποίηση των κατάλληλων κοινωνικών πολιτικών’(Lievrouw&Farb 2003:501)³⁴.

³⁴ Alister S. Duff, «Neo-Rawlsian Co-ordinates : Notes on a Theory of Justice for the Information Age», IRIE (International Review of Information Ethics), Vol.6 (12/2006), σελ.18-19

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

«Τα όρια του εφικτού στα θέματα ηθικής είναι λιγότερο στενά από ότι πιστεύουμε. Είναι οι αδυναμίες μας και οι προκαταλήψεις μας που τα περιορίζουν»,
Jean-Jacques Rousseau (Κοινωνικό Συμβόλαιο, Βιβλίο II, Κεφάλαιο 12.2)

Μία ανάλυση που προσπαθεί να εντάξει στο πλαίσió της το φαινόμενο του πλουραλισμού, είναι αυτή που επιχειρεί ο Rawls στο Δίκαιο των Λαών. Ο Rawls ήδη στο βιβλίο του Πολιτικός Φιλελευθερισμός, ένα βιβλίο που ασχολείται με το πρόβλημα της δικαιοσύνης στο ενδοκρατικό επίπεδο, είχε προσπαθήσει να εντάξει αυτόν τον προβληματισμό, ανασκευάζοντας κάποιες ιδέες που ο ίδιος είχε αναπτύξει στο πρώτο μεγάλο έργο του, την Θεωρία της Δικαιοσύνης, προκειμένου να καταστήσει το οικοδόμημά του πιο ρεαλιστικό. Σύμφωνα με τον ίδιο : «το δεδομένο της αναπόφευκτης πολλαπλότητας των εύλογων αλλά ασύμμετρων μεταξύ τους περιεκτικών δογμάτων...καταδεικνύει, λοιπόν, πως η ιδέα της εύτακτης κοινωνίας, σύμφωνα με την αντίληψη της δικαιοσύνης ως επιείκειας (ακριβοδικίας), όπως τη χρησιμοποίησα στη Θεωρία της Δικαιοσύνης, ήταν μη ρεαλιστική».

Προκειμένου, λοιπόν, ο Rawls, να εντάξει στην θεωρία του αυτήν τη δεδομένη και αποδεκτή πολλαπλότητα των θρησκευτικών, φιλοσοφικών και ηθικών δογμάτων-τα οποία έχουν διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες οπτικές για το νόημα και την αξία της ανθρώπινης ζωής, προσπάθησε να δημιουργήσει μία καθαρά πολιτική αντίληψη δικαιοσύνης, τέτοια που να μπορεί να στέκεται ανεξάρτητη από τα διάφορα δόγματα κατανόησης. Με λίγα λόγια, ο συγκερασμός που προσπαθεί να κάνει ο Rawls είναι μεταξύ δύο θέσεων : από τη μια πλευρά, εμείς ως λογικοί δρώντες προσπαθούμε να δικαιολογήσουμε τις πράξεις μας στους άλλους σε μία βάση την οποία θεωρούμε πως όλοι θα μπορούσαν με τη λογική τους να καταλάβουν. Από την άλλη πλευρά, ως παρατηρητές, δεν μπορούμε να λησμονήσουμε την ύπαρξη ενός εύλογου πλουραλισμού, σύμφωνα με τον οποίο είναι και αναμενόμενο ότι κάποιιοι από τους τρόπους δικαιολόγησης που είναι αποδεκτοί σε εμάς, δεν είναι δυνατό να γίνουν αποδεκτοί από τους άλλους.

Η αντίληψη που υιοθετεί ο Rawls είναι αυτή του πολιτικού κατασκευασμού ή κονστρουκτιβισμού. Σύμφωνα δε με αυτήν, προσπαθεί να κατασκευάσει μια έννοια της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας, η οποία θα έχει ως στόχο να αποκαλύψει μια κοινή βάση δικαιολόγησης στα ζητήματα πολιτικής δικαιοσύνης. Αναζητά δηλαδή μία βάση και ένα επίπεδο συζήτησης όπου η δικαιολόγηση να γίνεται κατανοητή και αποδεκτή από τα διάφορα δόγματα. Προκειμένου να βρει αυτόν τον κοινό τόπο, αναζητά κοινές θεμελιακές ιδέες-εσωτερικές στην δημόσια πολιτική κουλτούρα-έναν ελάχιστο κοινό παρονομαστή στον οποίο θα υπάρξει συναίνεση των διαφόρων δογμάτων. Αυτού του είδους τη συναίνεση ο Rawls την αποκαλεί 'επάλληλη'.

Στο Δίκαιο των Λαών αναγάγει το ίδιο σχήμα στο διακρατικό επίπεδο. Και εδώ το ζητούμενο είναι η αναζήτηση της ειρηνικής συμβίωσης σε παγκόσμιο επίπεδο ή αλλιώς, της σταθερότητας για τους σωστούς λόγους όπως αναφέρει και ο ίδιος. Έτσι, θέλει να επεκτείνει την πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης σε μία κοινωνία εύτακτων κοινωνιών, εντός της οποίας δεν θα μετέχουν μόνο φιλελεύθερες κοινωνίες. Το Δίκαιο των Λαών αποζητά να γίνει η βάση της κοινωνίας των λαών, να γίνει η βάση συμφωνίας τόσο των φιλελεύθερων όσο και των ευπρεπών κοινωνιών.

Με τον όρο 'ευπρεπείς κοινωνίες' ο Ρωλς χαρακτηρίζει τις μη φιλελεύθερες κοινωνίες που πληρούν τα εξής δυο κριτήρια : δεν έχουν επιθετικούς σκοπούς και διασφαλίζουν αυτά που αποκαλεί ανθρώπινα δικαιώματα. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι κάποιες από τις κρατούσες αντιλήψεις στο εσωτερικό αυτών των κοινωνιών μπορεί να μην είναι συμβατές με τις φιλελεύθερες αρχές. Όμως, πληρώντας οι ευπρεπείς κοινωνίες τις παραπάνω συνθήκες, μπορούν να γίνουν «ανεκτές» από τους φιλελεύθερους λαούς και να καταστήσουν τους εαυτούς τους μέλη της εύλογης Κοινωνίας των Λαών.

Με αυτόν τον τρόπο, ο Rawls αναζητά και πάλι την κοινή βάση στην οποία θα δομηθεί η συναίνεση. Θέλει να επεκτείνει το Δίκαιο των Λαών έτσι ώστε να μπορούν να το αποδεχτούν και οι μη φιλελεύθερες κοινωνίες. Δεν μπορεί λοιπόν σε αυτό να εντάξει πλήρως μια φιλελεύθερη έννοια δικαιοσύνης γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν ανεύλογο : για παράδειγμα, θέλει να παράγει μία έννοια ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία θα είναι «πολιτικά ουδέτερη», δεν θα ορίζεται δηλαδή με φιλελεύθερο τρόπο.

Η απομάκρυνσή του από το γνωστό φιλελευθερισμό έγκειται και στο γεγονός ότι η βασική πολιτική μονάδα, δηλαδή τα μέλη της Κοινωνίας των Λαών είναι οι ίδιοι οι λαοί. Ο συγγραφέας προσπαθεί να απομακρυνθεί από την φιλελεύθερη θεμελίωση στο άτομο και παράλληλα να εντάξει την έννοια της πολλαπλότητας. Ταυτόχρονα, ο λαός διακρίνεται από το κράτος, καθώς το κράτος επιδιώκει τα λογικά του συμφέροντα, ενώ ο λαός περιορίζει την επιδίωξη αυτή λόγω της ηθικής του φύσης. Η δομή της Κοινωνίας των Λαών δεν περιλαμβάνει σε καμία περίπτωση καμία έννοια κρατικότητας. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι ο Ρωλς αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην ηθική προτεραιότητα των λαών-οι οποίοι αποτελούν και τις μονάδες του συστήματός του, τον τοποθετεί κοντά στο σεβασμό που μοιάζει να έδειχνε ο Καντ στο κράτος και στην αυτονομία του λαού. Αυτό το στοιχείο όμως, τον απομακρύνει ταυτόχρονα από την φιλελεύθερη παράδοση σύμφωνα με την οποία οι ιδέες της πολιτικής ισότητας και της ελευθερίας των πολιτών νοούνται σε επίπεδο ατομικό. Ο παραδοσιακός φιλελευθερισμός, με τον τρόπο που προσδιορίζει αυτές τις ιδέες, δεν χωράει στην κοινή βάση δικαιωμάτων που επιθυμεί να κατασκευάσει ο Ρωλς. Μια σημαντική αντίφαση που παρατηρείται είναι ότι θεμελιώνοντας ο Ρωλς μια δικαιοκρήτρα πάνω στο άτομο-εξαιτίας της έμφασης που προσδίδει στα ανθρώπινα δικαιώματα-έρχεται σε αντίθεση με την πρωτοκαθεδρία που θέλει να προσδώσει στους λαούς³⁵.

³⁵ Φιλιππόπουλος Γιώργος, *Η Καντιανή σκέψη για τη διεθνή κοινωνία : Ιστορικές και Σύγχρονες όψεις*, Διπλωματική, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Κατεύθυνση : Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές, σελ. 36-41

Ο Rawls στο Δίκαιο των Λαών επιχείρησε να οικοδομήσει ορθολογιστικά πάνω στην καντιανή θεωρητική βάση περιγράφοντας την δική του «ρεαλιστική ουτοπία», όπως την ονόμασε. Έτσι ο Ρωλς προχώρησε και περιέγραψε ένα Δίκαιο των Λαών, το οποίο ουσιαστικά αποτελεί την περιγραφή ενός διεθνούς συστήματος από το οποίο θα απουσιάζουν τα αίτια πολέμου. Δεν εξηγεί παρόλα αυτά το πώς θα εξαλειφθούν αυτά τα αίτια. Η ανάλυσή του δε, είναι ρητά αντικοσμοπολίτικη και αντιδιεθνιστική : το ζήτημα της επέμβασης και της άσκησης διεθνούς βίας στον Ρωλς δε συναρτάται με μεταφυσικά προσδιορισμένα ηθικά κριτήρια αλλά αφενός με την επίλυση της άνισης ανάπτυξης (διακρατική αλληλεγγύη), και αφετέρου με την αποδοχή των βασικών ηθικοκανονιστικών δογμάτων των διακριτών κοινωνιών, τα οποία είναι απόρροια της ιστορικής διαμόρφωσής τους³⁶.

Ένα διεθνές δίκαιο, όπως και μια διεθνής κοινωνία πρέπει να είναι συμβατό με την ιστορία, τον πολιτισμό και τα καθεστωτικά πρότυπα των λαών. Ο Ρωλς περιγράφει μια διεθνή κανονιστική δομή που λόγω των συνθηκών αλληλεγγύης και αρωγής θα σταθεροποιείται όλο και περισσότερο. Η αποδοχή των διαφορετικών κοσμοθεωρητικών δογμάτων για κάθε λαό θα παρεμποδίζει την εισροή ρατσιστικών κριτηρίων όπως είναι, για παράδειγμα, οι ιδέες περί ανωτερότητας και περιούσιου λαού. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας παγκόσμιας δημοκρατικής, πλουραλιστικής Κοινωνίας των Λαών και ενός Δικαίου των Λαών, ειρήνη θα σημαίνει είτε σταθερότητα για τους σωστούς λόγους είτε σταθερότητα λόγω ισορροπίας. Στο Δίκαιο των Λαών ο Ρωλς αναζητά τους σωστούς λόγους : πρώτον, την ασυμβίβαστη παραδοχή ότι πρέπει να γίνονται αποδεκτά τα βασικά δόγματα των άλλων πολιτισμένων λαών. Δεύτερον, την υποχρέωση αρωγής προς όσες κοινωνίες της Κοινωνίας των Λαών είναι επιβαρυνμένες με δυσμενείς συνθήκες, όχι λόγω αλτρουισμού, αλλά με κριτήρια αμιγώς πολιτικά, τα οποία και στοχεύουν στην θεμελίωση συνθηκών ισότητας και συμμετρικότητας μεταξύ των κρατών.³⁷

³⁶ Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003-2004, σελ. 341-342

³⁷ Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003-2004, σελ. 468-475

Πώς όμως το Δίκαιο των Λαών μπορεί να αναπτυχθεί από τις φιλελεύθερες ιδέες της δικαιοσύνης, παρόμοια μα πιο γενικά από την ιδέα που ο Ρωλς αποκάλεσε ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’ στη Θεωρία Δικαιοσύνης του; Ο Ρωλς με την έννοια ‘Δίκαιο των Λαών’ αναφέρεται σε μια πολιτική αντίληψη του σωστού και της δικαιοσύνης η οποία εφαρμόζεται στις αρχές και στις νόρμες του διεθνούς νόμου και της διεθνούς πρακτικής. Με αφετηρία την ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’, το Δίκαιο των Λαών είναι δυνατό να επεκταθεί σε θέματα δικαίου πολέμου, καθώς και γενικότερα, σε ό,τι αφορά στο ρόλο και στη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αποτελεί μια πιο γενική ιδέα από την ‘δικαιοσύνη ως ακριβοδικία’, αλλά δεν παύει να συνδέεται με την ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου, με την διαδικασία της κατασκευής. Όταν μια φιλελεύθερη πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης επεκτείνεται στο Δίκαιο των Λαών, τότε δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτά ως μέλη σε μια λογική κοινωνία ανθρώπων, τα τυραννικά και δικτατορικά καθεστώτα. Αλλά, εξίσου λογικά, δεν γίνεται να υπάρχει η απαίτηση όλα τα καθεστώτα να είναι φιλελεύθερα, διότι τότε το ίδιο το Δίκαιο των Λαών δεν θα εξέφραζε την αρχή της ανοχής προς τους άλλους λογικούς τρόπους διακυβέρνησης, ούτε θα υποστήριζε το εγχείρημά του Ρωλς να βρει μια αμοιβαία βάση συμφωνίας μεταξύ των λογικών ανθρώπων. Μια φιλελεύθερη κοινωνία λοιπόν πρέπει να σέβεται την οργάνωση των άλλων κοινωνιών με βάση τα διαφορετικά κατανοητά δόγματα. Ποια είναι όμως τα όρια της ανοχής; Θα πρέπει και αυτή η εύτακτη μη-φιλελεύθερη κοινωνία να αποδέχεται το ίδιο Δίκαιο των Λαών.

Ένα δόγμα κοινωνικού συμβολαίου είναι παγκόσμιας εμβέλειας όταν επεκτείνεται για να δώσει αρχές για όλα τα πολιτικά θέματα που ανακύπτουν-μέσω μιας λογικής κατασκευαστικής διαδικασίας. Η εξουσιοδότησή του είναι οι αρχές και οι αντιλήψεις του πρακτικού λόγου (λογικής) εφόσον οι αρχές αυτές αγκαλιάζονται από τους λογικούς συμβαλλόμενους.

Υπάρχει όμως διαφορά ανάμεσα στο Δίκαιο των Λαών και τον διεθνή νόμο ή νόμο των εθνών. Ο τελευταίος είναι μια υπαρκτή, νομική τάξη αν και ανολοκλήρωτη. Το Δίκαιο των Λαών από την άλλη είναι μια οικογένεια πολιτικών αντιλήψεων που αποτελείται από αρχές του δικαίου, του σωστού, του κοινού καλού, οι οποίες διευκρινίζουν το περιεχόμενο μιας φιλελεύθερης αντίληψης για τη δικαιοσύνη που ‘δουλεύεται’ για να

επεκταθεί και να εφαρμοστεί στο διεθνή νόμο. Παρέχει δηλαδή τις αντιλήψεις και τις αρχές με βάση τις οποίες οφείλει να κριθεί ο διεθνής νόμος³⁸.

Το Δίκαιο των Λαών αποτελείται από τις παρακάτω αρχές :

- 1) Οι λαοί είναι ελεύθεροι και ανεξάρτητοι, και η ελευθερία και η ανεξαρτησία τους πρέπει να γίνονται σεβαστές από τους άλλους λαούς.
- 2) Οι λαοί πρέπει να παρατηρούν τις συνθήκες και τις δεσμεύσεις.
- 3) Οι λαοί είναι ίσοι και είναι οι συμβαλλόμενοι στις συμφωνίες που τους δεσμεύουν.
- 4) Οι λαοί έχουν το καθήκον της μη-επέμβασης.
- 5) Οι λαοί έχουν το δικαίωμα της αυτοάμυνας αλλά κανένα δικαίωμα να προκαλούν πόλεμο για λόγους άλλους από αυτούς της αυτοάμυνας.
- 6) Οι λαοί πρέπει να τιμούν τα ανθρώπινα δικαιώματα.
- 7) Οι λαοί οφείλουν να τηρούν συγκεκριμένους περιορισμούς στην διεξαγωγή του πολέμου.
- 8) Οι λαοί έχουν το καθήκον της αρωγής προς τους λαούς που ζουν υπό δυσμενείς συνθήκες οι οποίες τους εμποδίζουν να έχουν ένα δίκαιο ή ευπρεπές πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς.

Οι αρχές 1-5 και 7 στοιχειοθετούν το 'Νόμο των Εθνών' της Θεωρίας Δικαιοσύνης, ενώ καινούργιες είναι οι αρχές 6 και 8. Να σημειωθεί ότι ο Ρωλς δικαιολογεί τον πόλεμο για λόγους πέραν της αυτοάμυνας, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως είναι η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η εξαίρεση αυτή όμως αποτελεί κατά κάποιον τρόπο μια 'γκρίζα ζώνη' της οποίας η χρήση μπορεί να ελαττώσει την ισχύ της κρατικής κυριαρχίας, ενώ η αρχή 8 αποτελεί κάλεσμα προς ένα πιθανά φιλόδοξο σύστημα διεθνούς αρωγής για την ανάπτυξη, με φορά από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες χώρες.

Το Δίκαιο των Λαών σχηματίζει το βασικό χάρτη της Κοινωνίας των Λαών. Αποτελείται από φιλελεύθερους λαούς και μη-φιλελεύθερους αλλά ευπρεπείς λαούς, οι οποίοι μαζί αποτελούν τις 'ευτεταγμένες κοινωνίες'. Η θεσμική δομή της Κοινωνίας των Λαών δεν

³⁸ Rawls John, *Collected Papers*, Harvard University Press, London, England, 1999, σελ. 529-564

αποτελεί διεθνής αναλογία του κράτους-δεν υπάρχει παγκόσμια κυβέρνηση ή παγκόσμιο κράτος-αλλά αντίθετα, ένα δίκτυο οργανισμών που συνεργάζονται μεταξύ τους και χειρίζονται θέματα που αφορούν το εμπόριο, την οικονομία και την ασφάλεια. Αυτή η αντίληψη μιας ιδεατής διεθνούς τάξης, αντικατοπτρίζει την αποδοχή από τον Ρωλς δυο καντιανών ιδεών : η πρώτη είναι ότι μια παγκόσμια κυβέρνηση με τα δικά της συστήματα και την επιβολή του νόμου της , θα αποτελούσε αναπόφευκτα είτε παγκόσμιο δεσποτισμό είτε μια εύθραυστη αυτοκρατορία που θα διχαζόταν από εμφύλιους πολέμους, καθώς οι λαοί και οι περιοχές της θα προσπαθούσαν να κερδίσουν την πολιτική τους ελευθερία και αυτονομία. Η δεύτερη είναι η ιδέα μιας ειρηνικής ομοσπονδίας ρεπουμπλικανικών κρατών. Εδώ υπεισέρχεται και η θεωρία περί ‘δημοκρατικής ειρήνης’, η οποία υποστηρίζει ότι η προάσπιση και η επέκταση μιας κοινωνίας φιλελεύθερων και ευπρεπών λαών θα έπρεπε να είναι ο θεμελιώδης στόχος μιας φιλελεύθερης εξωτερικής πολιτικής. Ο Ρωλς πιστεύει- ακολουθώντας τον Καντ- ότι οι ευπρεπείς κοινωνίες με τον καιρό αναπτύσσουν ισχυρά δίκτυα ειρηνικής συνεργασίας, τα οποία καθιστούν το μηχανισμό μιας παγκόσμιας κυβέρνησης αχρείαστο καθώς και ότι έχουν λιγότερες πιθανότητες να καταφύγουν σε πόλεμο μεταξύ τους.

Ο Ρωλς στοχάζεται το Δίκαιο των Λαών από δυο θέσεις : από την οπτική των φιλελεύθερων δημοκρατικών λαών και από αυτή των ευπρεπών μη-φιλελεύθερων. Το επιχείρημα είναι ότι τα μέλη σε κάθε πρωταρχική θέση θα βρουν ως λογικές και θα αποδεχτούν τις αξίες του Δικαίου των Λαών ως μια βάση για την εξωτερική τους πολιτική, έχοντας μια βασική κατανόηση των θεμελιωδών συμφερόντων των κοινωνιών τους.

Το Δίκαιο των Λαών παίρνει ως δεδομένο κάποιο βαθμό ποικιλίας και διαφοροποίησης στις αντιλήψεις του κοινωνικά καλού, θεωρώντας το ως μόνιμο γεγονός της διεθνούς ζωής. Το Δίκαιο των Λαών αποτελεί όντως μια ‘ρεαλιστική ουτοπία’, από την άποψη ότι φαίνεται να είναι συμβατό με τα γεγονότα της ανθρώπινης φύσης και της κοινωνικής ζωής όπως τα κατανοούμε καθώς και των οποίων η επίτευξη θα ήταν αναμφισβήτητα επιθυμητή. Ρεαλιστική ουτοπία λοιπόν είναι μια σύλληψη του κοινωνικού κόσμου η οποία ‘επεκτείνει αυτό που συνήθως σκέφτονται οι άνθρωποι ως το όριο της πρακτικής

πολιτικής τους δυνατότητας³⁹. Η σημασία αυτού του επιτεύγματος μπορεί να κατανοηθεί μόνο απέναντι στη σκεπτικιστική παράδοση που κυριαρχούσε στην διεθνή σκέψη και η οποία αρνιόταν ότι οι δρώντες στην διεθνή πολιτική μπορούσαν να έχουν ως κίνητρο στην εξωτερική πολιτική τους κάποιες αρχές πέρα από το ωμό συμφέρον. Ο Ρωλς φέρνει μπροστά μας ένα ουσιαστικό όραμα και δείχνει γιατί αξίζει την υποστήριξή μας⁴⁰.

Με τον όρο Το Δίκαιο Των Λαών, ο Ρωλς εννοεί μία πολιτική αντίληψη του σωστού και της δικαιοσύνης, η οποία εφαρμόζεται στις αρχές και τις νόρμες του διεθνούς νόμου και της διεθνούς πρακτικής. Ένας άλλος στόχος του Δικαίου των Λαών είναι να προσδιοριστεί ο βαθμός ανοχής του πολιτικού φιλελευθερισμού από τη στιγμή που μια φιλελεύθερη πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης επεκταθεί στο Δίκαιο των Λαών. Πιο συγκεκριμένα : Ποια μορφή παίρνει η ανοχή προς τις μη φιλελεύθερες κοινωνίες σε αυτήν την περίπτωση; Σίγουρα δεν γίνονται αποδεκτά τυραννικά και δικτατορικά καθεστώτα ως μέλη μιας λογικής (reasonable) κοινωνίας ανθρώπων. Αλλά επίσης, δεν γίνεται να υπάρχει η απαίτηση όλα τα καθεστώτα να είναι φιλελεύθερα, αλλιώς το Δίκαιο των Λαών από μόνο του δεν θα εξέφραζε την ίδια την αρχή του φιλελευθερισμού, αυτήν της ανοχής προς τους άλλους λογικούς (reasonable) τρόπους θέσπισης της κοινωνίας, ούτε θα εξέφραζε την απόπειρά του να βρει μια κοινή βάση συμφωνίας ανάμεσα στους λογικούς ανθρώπους (reasonable). Όπως ακριβώς ένας πολίτης σε μια φιλελεύθερη κοινωνία πρέπει να σέβεται τα θρησκευτικά, φιλοσοφικά και ηθικά δόγματα των άλλων ατόμων, δεδομένου του ότι αυτά επιδιώκονται σε συμφωνία με μια λογική (reasonable) πολιτική αντίληψη περί δικαιοσύνης, έτσι και μια φιλελεύθερη κοινωνία οφείλει να σέβεται τις άλλες κοινωνίες οι οποίες είναι οργανωμένες πάνω σε άλλα βασικά δόγματα, δεδομένου του ότι οι πολιτικοί και κοινωνικοί θεσμοί τους πληρούν ορισμένες συνθήκες οι οποίες οδηγούν την κοινωνία στην υιοθέτηση ενός λογικού (reasonable) Νόμου για τους λαούς⁴¹.

³⁹ βλ : Ρουσσώ

⁴⁰ Beitz Charles R. , «Symposium on John Rawls's Law of Peoples», Rawls's Law of Peoples, Ethics, July 2000, σελ.669-696

⁴¹ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «The Law of Peoples (1993)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ 529-530

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια δραματική αλλαγή στο πώς κατανοείται το διεθνές δίκαιο. Μετά τον Β'ΠΠ, το διεθνές δίκαιο έγινε ακόμα πιο απαιτητικό σε σχέση με το παρελθόν. Τείνει να περιορίζει το δικαίωμα ενός κράτους να υπεισέρχεται σε πόλεμο στις περιπτώσεις της αυτοάμυνας (αυτό επιτρέπει τη συλλογική ασφάλεια), και επίσης, τείνει να περιορίζει το δικαίωμα ενός κράτους για εσωτερική κυριαρχία. Ο ρόλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνδέεται αναμφισβήτητα με την τελευταία αυτή αλλαγή, ως μέρος της προσπάθειας για την παροχή ενός κατάλληλου ορισμού-καθώς και των ορίων του-της εσωτερικής κυριαρχίας της κυβέρνησης.

Δεν αμφισβητείται ότι υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο δίκαιο των λαών και το διεθνές δίκαιο, ή νόμο των εθνών. Το διεθνές δίκαιο είναι μια υπαρκτή νομική τάξη, παρόλες τις ανεπάρκειές της, όπως για παράδειγμα την έλλειψη ενός αποτελεσματικού πλαισίου κυρώσεων, το οποίο συνήθως χαρακτηρίζει το εσωτερικό δίκαιο. Το δίκαιο των λαών, αντίθετα, είναι ένα σύνολο πολιτικών αντιλήψεων με αρχές δικαιοσύνης και αρχές περί σωστού και κοινού αγαθού, το οποίο προσδιορίζει το περιεχόμενο μιας φιλελεύθερης αντίληψης περί δικαιοσύνης, ώστε να επεκταθεί και να εφαρμοστεί στο διεθνές δίκαιο. Παρέχει τις αντιλήψεις και τις αρχές ,ε τις οποίες κρίνεται το δίκαιο.

Η διάκριση ανάμεσα στο δίκαιο των λαών και το διεθνές δίκαιο πρέπει να είναι ξεκάθαρη. Δεν είναι πιο ασαφής από την διάκριση ανάμεσα στις αρχές δικαιοσύνης οι οποίες εφαρμόζονται στη βασική δομή της εγχώριας κοινωνίας και των υπαρκτών πολιτικών, κοινωνικών και νομικών θεσμών οι οποίοι αποτελούν την κοινωνική δομή⁴².

Ο Ρωλς ακολουθεί τη σκέψη του Καντ στην Αιώνια Ειρήνη (1795) στην οποία θεωρεί ότι μια παγκόσμια κυβέρνηση-με την οποία εννοεί ένα ενοποιημένο πολιτικό καθεστώς στο οποίο οι νομική ισχύς εξασκείται από κεντρικές κυβερνήσεις-θα είναι είτε ένας παγκόσμιος δεσποτισμός ή αλλιώς μια εύθραυστη αυτοκρατορία που θα

⁴² Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «The Law of Peoples (1993) », Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ. 535-536

ταλανίζεται από συχνές εμφύλιες συρράξεις καθώς διάφορες περιοχές και λαοί θα προσπαθούν να κερδίσουν την πολιτική αυτονομία τους.

Ο Καντ σημειώνει : 'Η ιδέα του διεθνούς δικαίου προϋποθέτει την ξεχωριστή ύπαρξη των ανεξάρτητων γειτονικών κρατών. Παρόλο που αυτή η συνθήκη είναι από μόνη της μια κατάσταση πολέμου (εκτός και αν η ομοσπονδιακή ένωση αποτρέπει το ξέσπασμα εχθροτήτων), είναι λογικά προτιμότερη από τη συγχώνευση των κρατών υπό μια ανώτερη δύναμη, καθώς αυτή θα κατέληγε σε μια οικουμενική μοναρχία, και οι νόμοι πάντοτε χάνουν σε ισχύ αυτό που κερδίζει η κυβέρνηση σε έκταση.'

Όπως όμως σημειώνει ο Ρωλς, θα υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη οργανισμών οι οποίοι θα υπόκεινται στην κρίση του νόμου των δημοκρατικών ανθρώπων, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη ρύθμιση της συνεργασίας μεταξύ τους, και έχουν συγκεκριμένα αναγνωρισμένα καθήκοντα. Κάποιοι από αυτούς τους οργανισμούς (όπως τα Ηνωμένα έθνη) μπορεί να έχουν την εξουσία να καταδικάσουν τους εγχώριους θεσμούς οι οποίοι παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, και σε κάποιες εξαιρετικές περιπτώσεις να τους τιμωρούν με την επιβολή οικονομικών κυρώσεων, ή ακόμα και μέσω στρατιωτικής επέμβασης⁴³.

Ο Ρωλς υποθέτει ότι υπάρχουν εφικτοί θεσμικοί τρόποι για να γίνει αυτό, οι οποίοι είναι συμβατοί με το κύριο πεδίο εφαρμογής των άλλων βασικών ελευθεριών. Οι σχετικές αυτές μεταρρυθμίσεις είναι εύλογο να περιέχουν μέτρα όπως η κρατική επιχορήγηση των εκλογών και ο περιορισμός των ιδιωτικών συνεισφορών στη χρηματοδότηση των προεκλογικών εκστρατειών, η εξασφάλιση μιας πιο ισόρροπης πρόσβασης στα δημόσια ΜΜΕ, καθώς και κάποιοι περιορισμοί ως προς την ελευθερία του λόγου και του Τύπου (οι οποίοι, ωστόσο, δεν αφορούν το περιεχόμενο του λόγου). Εδώ μπορεί να προκύψει μια σύγκρουση μεταξύ εξίσου σημαντικών βασικών ελευθεριών και να χρειαστεί να γίνουν ορισμένες προσαρμογές.

Οι προσαρμογές αυτές δεν μπορούν να απορριφθούν απλώς με το σκεπτικό ότι παραβιάζουν την ελευθερία του λόγου και του Τύπου. Αυτές οι ελευθερίες δεν είναι

⁴³ Rawls John, *Collected Papers-edited by Samuel Freeman*, Harvard University Press, «The Law of Peoples (1993)», Cambridge Massachusetts-London England, 1999, σελ.539-540

περισσότερο απόλυτες από ότι οι πολιτικές ελευθερίες και η εγγυημένη ουσιαστική αξία τους. Ο στόχος της Προσαρμογής αυτών των ελευθεριών είναι να καταστήσει τους νομοθέτες και τα πολιτικά κόμματα ανεξάρτητους (α) από τις μεγάλες συσσωρεύσεις ιδιωτικής οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας στην ιδιοκτησιακή δημοκρατία, και (β) από τον κυβερνητικό έλεγχο και την εξουσία της γραφειοκρατίας στον φιλελεύθερο σοσιαλισμό. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύονται οι προϋποθέσεις της διαβουλευτικής δημοκρατίας και προλείπεται το έδαφος για την άσκηση του δημόσιου λόγου, κάτι που αποτελεί κοινό στόχο της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας και του πολιτικού ρεπουμπλικανισμού. Όλα αυτά είναι κρίσιμα ζητήματα και η ευδοκίμηση της συνταγματικής δημοκρατίας εξαρτάται από το εάν θα μπορέσουμε να βρούμε εφαρμόσιμες λύσεις⁴⁴.

⁴⁴ Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006, σελ.281-282

Ο ΡΩΛΣ, Ο ΚΑΝΤ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΣΤΟΧΑΣΤΕΣ

Ο Ρωλς διαχωρίζει όμως την θέση του και από αυτή του Καρτ. Η Εικοσαετής Κρίση ως έργο του τελευταίου δεν σκόπευε να αγκαλιάσει μια καθαρά ρεαλιστική θέση, αν και σύντριψε την ουτοπία. Η σκέψη του Καρτ παραμένει όμως πολύπλοκη : ίσως ουτοπικά ρεαλιστική. Με τα λόγια του ίδιου του Ρωλς : «...Ο Καρτ ποτέ δεν αμφισβήτησε τον απαραίτητο ρόλο της ηθικής κρίσης στο σχηματισμό των πολιτικών μας απόψεων. Παρουσίασε λογικές πολιτικές απόψεις ως συμβιβασμούς μεταξύ του ρεαλισμού (ισχύς) και του ουτοπισμού (ηθική κρίση και αξίες).»

Η ιδέα του Ρωλς για μια ρεαλιστική ουτοπία δεν είναι συμβιβασμός μεταξύ ισχύος και πολιτικής δικαιοσύνης, αλλά θέτει όρια στη λογική άσκηση της ισχύος. Διαφορετικά, η ισχύς από μόνη της καθορίζει ποιος πρέπει να είναι ο συμβιβασμός, κάτι που αποδέχεται και ο Καρτ. Ο ουτοπικός ρεαλισμός παρόλα αυτά έχει μεγαλύτερη αξία στο βασίλειο της μη-ιδεατής θεωρίας, εκεί που η θεωρία του Ρωλς δεν έχει τις απαντήσεις ή είναι-θα έλεγε κανείς- πιο αφηρημένη, όπως σε ότι αφορά στις περιπτώσεις δικαιολογημένης παρέμβασης εναντίον ενός παράνομου κράτους. Ο Ρωλς έχει δίκιο να πιστεύει ότι η ιδεατή θεωρία παίζει σημαντικό ρόλο αλλά αυτή η διαπίστωση δεν αλλάζει το γεγονός του ότι και η μη-ιδεατή θεωρία είναι σημαντική αφού μας λέει πώς να φτάσουμε εκεί που θα έπρεπε να θέλουμε να φτάσουμε. Και εκεί ακριβώς υπεισέρχεται η αξία του συμβιβασμού από τον Καρτ ανάμεσα στην ισχύ και το πολιτικά σωστό και δίκαιο.

Παρόλα αυτά είναι σημαντική η θέση του Ρωλς για τον πολιτικό ρόλο της ιδεατής θεωρίας. Έτσι εξάλλου επιλέγει και να τελειώσει το Δίκαιο των Λαών του. Το επιχείρημά του είναι ότι ενώ δεν υπάρχει εγγύηση ότι μια δίκαιη Κοινωνία Λαών πρέπει να πραγματοποιηθεί ή ότι θα γίνει πραγματικότητα, από μόνο του το γεγονός ότι θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα έχει σημασία-επηρεάζει τη στάση μας απέναντι στον κόσμο, μας κάνει να εκτιμούμε το ότι η πολιτική δράση δεν χρειάζεται να είναι απαραίτητα και συμβιβασμός.

Ο Ρωλς λέει, ότι με το να μας δείχνει πώς ο κοινωνικός κόσμος μπορεί να συνειδητοποιήσει τα χαρακτηριστικά μιας ρεαλιστικής ουτοπίας, η πολιτική φιλοσοφία παρέχει ένα μακροπρόθεσμο στόχο πολιτικής προσπάθειας, και δουλεύοντας προς αυτήν την κατεύθυνση αποκτά νόημα το τι μπορούμε να κάνουμε στο παρόν. Ή με τα λόγια του

Ρουσσώ, η ιδεατή θεωρία και η πολιτική φιλοσοφία μπορούν να μας βοηθήσουν να καταλάβουμε τα όρια του εφικτού στα ζητήματα ηθικής, τα οποία δεν είναι τόσο στενά όσο νομίζουμε, εκτός κι αν επιτρέψουμε στους συμβιβασμούς που μας επιβάλλει ένας μη-ιδεατός κόσμος να περιορίσουν την φαντασία μας.⁴⁵

Η αιώνια ειρήνη του Καντ

- Επιλεγμένα Προεισαγωγικά Άρθρα μιας Αιώνιας Ειρήνης Μεταξύ των Κρατών

I. Καμία ολοκλήρωση ειρήνης δεν θα θεωρείται έγκυρη ως τέτοια εάν συνάφθηκε με μια κρυφή επιφύλαξη για έναν μελλοντικό πόλεμο.

Γιατί εάν αυτή ήταν η κατάσταση, θα ήταν απλά μια ανακωχή, ένας περιορισμός των εχθροπραξιών, όχι ειρήνη. Ειρήνη σημαίνει τέλος σε όλες τις εχθροπραξίες, και δίπλα από το αιώνια μοιάζει επικίνδυνα με πλεονασμό.

Αλλά εάν σε συμφωνία με ‘διαφοτισμένες’ αντιλήψεις περί πολιτικής σκοπιμότητας, πιστεύουμε ότι η αληθινή δόξα ενός κράτους αποτελείται από τη διαρκή αύξηση της ισχύος του με οποιαδήποτε μέσα, η παραπάνω κρίση σήμερα μοιάζει σίγουρα ακαδημαϊκή και σχολαστική.

2. Κανένα εθνικό χρέος δεν θα σχετίζεται με τις εξωτερικές υποθέσεις του κράτους

Δεν υπάρχει αιτία καχυποψίας εάν επιδιώκεται βοήθεια για την εθνική οικονομία μέσα ή έξω από το κράτος. Αλλά ένα πιστωτικό σύστημα όταν χρησιμοποιείται από την εκάστοτε δύναμη ως όργανο επιθετικότητας της μιας εναντίον της άλλης, δείχνει την δύναμη του χρήματος σε επικίνδυνες μορφές. Τα εξωτερικά χρέη πρέπει λοιπόν να απαγορεύονται από τα προεισαγωγικά άρθρα μιας αιώνιας ειρήνης, αλλιώς η

⁴⁵ Brown Chris, « The construction of a ‘realistic utopia’ : John Rawls and international political theory», 1-30, LSE Research Online, 2002, <http://eprints.ise.ac.uk/archive/00000744>, first published in Review of International studies, 28 (1), pp. 5-21, British International Studies Association, Cambridge University Press, 2002

εθνική πτώχευση-αναπόφευκτη μακροπρόθεσμα-θα ζημιώσει και άλλα κράτη τα οποία δεν εμπλέκονταν. Έτσι, τα άλλα κράτη δικαιούνται να συμμαχούν εναντίον ενός τέτοιου κράτους και των σκοπών του.

3. Κανένα κράτος δεν θα επεμβαίνει με τη βία στο σύνταγμα και τη διακυβέρνηση ενός άλλου κράτους.

Γιατί τι θα δικαιολογούσε μια τέτοια παρέμβαση; Μάλιστα, μια κακή διακυβέρνηση θα λειτουργούσε μάλλον ως παράδειγμα προς αποφυγήν και αυτό διαφέρει από το να θεωρήσουμε ότι βλάπτει το άλλο κράτος. Μια τέτοια παρέμβαση θα θεωρούνταν ενεργή επίθεση και θα καθιστούσε ανασφαλή την αυτονομία όλων των άλλων κρατών.

4.Κανένα κράτος σε πόλεμο με άλλο δεν θα επιτρέπει τέτοιες πράξεις εχθρότητας οι οποίες θα καθιστούσαν την αμοιβαία εμπιστοσύνη αδύνατη σε μελλοντικό καιρό ειρήνης.

Τέτοιες απεχθείς πρακτικές θα συνεχίζονταν σε καιρό ειρήνης και θα βιάζαν τελείως τον σκοπό της.

Οριστικά Άρθρα μιας Αιώνιας Ειρήνης Μεταξύ Κρατών

Μια κατάσταση ειρήνης ανάμεσα σε ανθρώπους που ζουν μαζί δεν είναι ίδια όπως μια κατάσταση της φύσης, η οποία είναι μάλλον μια κατάσταση πολέμου. Γιατί ακόμα κι αν δεν περιλαμβάνει εχθροπραξίες, περιλαμβάνει τη διαρκή απειλή του πολέμου. Έτσι, η κατάσταση ειρήνης πρέπει να θεσμοποιείται επίσημα, γιατί ο περιορισμός των εχθροπραξιών δεν είναι από μόνος του μια εγγύηση για την ειρήνη. Και εκτός κι αν ο ένας γείτονας δίνει εγγυήσεις στον άλλο μετά από απαίτησή του, ο τελευταίος θα του συμπεριφέρεται ως εχθρική απειλή.

- Πρώτο Οριστικό Άρθρο μιας Αιώνιας Ειρήνης :

Το Πολιτειακό Σύνταγμα κάθε κράτους θα είναι Ρεπουμπλικανικό

Ένα ρεπουμπλικανικό σύνταγμα βασίζεται σε τρεις αρχές : στην ελευθερία, στην εξάρτηση όλων από μια συγκεκριμένη νομοθεσία, στη νομική ισότητα για όλους. Είναι το μόνο σύνταγμα που μπορεί να απορρέει από την ιδέα του πρωταρχικού συμβολαίου.

Το ρεπουμπλικανικό σύνταγμα δεν πρέπει να συγχέεται με το δημοκρατικό-όπως συχνά συμβαίνει. Μπορεί να πάρει διάφορες μορφές ανάλογα με το ποιος ασκεί την ανώτερη εξουσία. Ο ρεπουμπλικανισμός είναι η πολιτική αρχή όπου η εκτελεστική εξουσία διαχωρίζεται από τη νομοθετική εξουσία. Η δημοκρατία στην καθαρότερη μορφή της είναι δεσποτισμός γιατί εγκαθιδρύει μια εκτελεστική εξουσία μέσω της οποίας όλοι οι πολίτες παίρνουν αποφάσεις για το κάθε άτομο χωρίς τη συγκατάθεσή του, και αυτή είναι μια αντίφαση εσωτερική, μια αντίφαση ελευθερίας.

- Δεύτερο Οριστικό Άρθρο μιας Αιώνιας Ειρήνης : Το δικαίωμα των Εθνών θα βασίζεται σε μια ομοσπονδία Ελευθέρων Κρατών

Κάθε έθνος, για την ασφάλειά του, μπορεί και πρέπει να απαιτεί από τα άλλα να εισαχθούν μαζί του σε ένα σύνταγμα, παρόμοιο με πολιτειακό, με το οποίο θα κατοχυρώνονται τα δικαιώματα του καθενός. Αυτό θα σήμαινε την εγκαθίδρυση μιας ομοσπονδίας ανθρώπων. Αλλά αυτή η ομοσπονδία δε σημαίνει ένα διεθνές κράτος - του οποίου και μόνο η ιδέα είναι αντιφατική-καθώς κάθε κράτος περιλαμβάνει τη σχέση ανάμεσα στο νομοθέτη και το λαό, ενώ ένας αριθμός εθνών που σχηματίζουν ένα κράτος θα απαρτίζανε ένα έθνος, κάτι που αντιφάσκει την αρχική μας ιδέα των σχέσεων των εθνών μεταξύ τους ως ξεχωριστά κράτη.

Σήμερα, υπάρχει η επιτακτική ανάγκη για την παροχή αρχών διεθνούς δικαιοσύνης.

Πώς ορίζεται όμως η διεθνής δικαιοσύνη στο πλαίσιο της διαλεκτικής έντασης μεταξύ του ουνιβερσαλισμού και της ιδιαιτερότητας; Ο Καντ απορρίπτει ευθέως την ιδέα ενός παγκόσμιου κράτους. Το κοσμοπολίτικο δικαίωμα πρέπει να εγκαθιδρυθεί εντός ενός

συστήματος κυρίαρχων κρατών. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης όμως, το σύστημα αυτό ή μάλλον η αντίληψη για αυτό, γίνεται προβληματική, ιδίως για την διεθνή ηθική και την παγκόσμια δικαιοσύνη.

Ο Ρωλς ασχολείται με το προφανές και πολύ αληθινό πρόβλημα του πώς να συμφιλιώσει τον ηθικό συνιβερσαλισμό με τα ποικίλα ηθικά πλαίσια. Στο Δίκαιο των Λαών του (1999) χρησιμοποιεί μία φανταστική μουσουλμανική κοινότητα, το Καζανιστάν, για να δείξει πώς οι παγκόσμιες αρχές της εξωτερικής πολιτικής μπορούν να υιοθετηθούν από ‘ευπρεπείς’, ‘εύτακτες’ κοινωνίες, ταυτόχρονα με τον πλήρη σεβασμό προς τις πολιτιστικές τους ιδιαιτερότητες.

Ο Ρωλς προχωράει ακόμα πιο πέρα, υποστηρίζοντας ότι ακόμα και οι λαοί που δεν θεσμοποιούν ίσες πολιτικές ελευθερίες και έχουν μια συγκεκριμένη αντίληψη περί καλού που ευνοεί κάποιους, μπορεί να ικανοποιούν την ευπρέπεια και άρα να δικαιούνται άσυλο από τις επεμβάσεις των φιλελεύθερων κρατών (βλέπε Ισλάμ). Έτσι ο Ρωλς παγκοσμιοποιεί το Δίκαιο των Λαών –με την απαίτηση να υπάρχει σεβασμός για τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων από όλους –περιορίζοντας το περιεχόμενό του σε αυτό που θα αποδέχονταν όλοι οι λογικοί άνθρωποι. Θεωρεί ότι ακόμα και οι μη-φιλελεύθερες κοινωνίες θα αποδέχονταν τα δικαιώματα στην ελευθερία από τη σκλαβιά, στην ελευθερία (αν και όχι ίση ελευθερία) συνείδησης και στην προστασία και την ασφάλεια από τη γενοκτονία. Παράλληλα απορρίπτει την ιδέα της φιλελευθεροποίησης των μη-φιλελεύθερων καθεστώτων από τρίτους. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι οι ‘ευπρεπείς κοινωνίες’ θα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να ορίσουν οι ίδιες το μέλλον τους.

Ο Ρωλς υποστηρίζει ότι οι λαοί έχουν το ‘καθήκον της αρωγής’ προς στους άλλους λαούς, όταν η αρωγή αυτή έχει ως στόχο οι φτωχοί του κόσμου να φτάσουν στην ελεύθερη και ίση ιδιότητα του πολίτη σε μια δίκαιη κοινωνία, καθήκον το οποίο όμως πρέπει να παύει όταν επιτευχθεί ο στόχος. Το ‘καθήκον της αρωγής’ λοιπόν είναι μια αρχή μετάβασης.

Όμως ακόμα και το Καζανιστάν του Ρωλς μοιάζει φιλελεύθερο. Τα τρία κριτήριά του για ευπρεπείς λαούς -η ιεραρχία, οι ειρηνικές εξωτερικές σχέσεις και ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα-δεν παύουν να είναι στα θεμέλια της δυτικής, φιλελεύθερης-δημοκρατικής σκέψης. Το πρόβλημα είναι ότι ο Ρωλς, κατασκευάζοντας την θεωρία του εντός του πολιτικού φιλελευθερισμού, προϋποθέτει ότι οι φιλελεύθερες αρχές της

εξωτερικής πολιτικής είναι οι σωστές χωρίς όμως να παρέχει μια κανονιστική απόδειξη για αυτό.

Πώς μπορεί όμως να είναι παγκόσμιος και ταυτόχρονα ανεξάρτητος από ηθικά δόγματα ή φιλοσοφικά δόγματα περί ανθρώπινης φύσης ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα ; Ποια είναι η πηγή της ηθικής τους εγκυρότητας; Ο Ελάχιστος Κοινός Παρονομαστής του Ρωλς είναι από μόνος του μια δυτική ιδέα : τα ατομικά δικαιώματα τα οποία ιεραρχούνται πριν από την κοινότητα, δεν είναι μια ιδέα αποδεκτή από όλες τις κουλτούρες και τις θρησκείες στον κόσμο.

Τι πρέπει να κάνουμε λοιπόν στην περίπτωση διαφωνίας ανάμεσα στα φιλελεύθερα και στα μη-φιλελεύθερα κράτη για το περιεχόμενο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ακόμα και μεταξύ των ίδιων των φιλελεύθερων κρατών; Αυτό δεν διευκρινίζεται στο Δίκαιο των Λαών. Φτάνει λοιπόν κανείς στο συμπέρασμα ότι οι παγκόσμιες αρχές δικαίου προϋποθέτουν και μια συγκεκριμένη αντίληψη περί καλού.

Επίσης ο Ρωλς αφήνει ένα παράθυρο για διακριτική επέμβαση των φιλελεύθερων κρατών, επέμβαση επιρρεπής σε τυχόν κατάχρηση που θα πηγάζει από τα στρατηγικά συμφέροντα των κρατών. Τέλος, στην πρωταρχική θέση υποθέτουμε ότι λογικά άτομα με ανεπαρκείς πληροφορίες είναι ικανά να κάνουν υπολογισμούς οι οποίοι οδηγούν σε παγκόσμια αποδεκτές αρχές δικαιοσύνης⁴⁶, αλλά αυτό δεν παύει να είναι ένα λογικό άλμα.

⁴⁶ Lachapelle Eric, «Morality, Ethics and Globalization: Lessons from Kant, Hegel, Rawls and Habermas», Abstract, Foundations of Political Theory, www.political-theory.org, source: Perspectives on Global Development and Technology, Volume 4, Numbers 3-4, Publisher: Brill Academic Publishers, 2005, σελ. 603- 644

Όσον αφορά στον διαδικαστικό σχηματισμό των αρχών της δικαιοσύνης, είναι δύσκολο να αποκαλέσει κανείς καντιανή την θέση του Ρωλς . Ο καντιανισμός του Ρωλς μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα σαν να παρέχει μια ηθική πηγή δράσης σε σχέση με τα δίκαια μοτίβα συμπεριφοράς. Από αυτήν την άποψη, ο Ρωλς μπορεί να ειπωθεί ότι συνθέτει πλευρές από τα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη με την λογική του Καντ, για να παράσχει το ορθολογικό και για να εξηγήσει γιατί ένα άτομο το οποίο γνωρίζει τι είναι ηθική συμπεριφορά σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, κάνει αυτή τη γνώση, πηγή δράσης του. Οι αριστοτελικές ρίζες του καντιανισμού του Ρωλς σε σχέση με το πρόβλημα του κινήτρου για δίκαιη συμπεριφορά, βοηθά κάποιον να κατανοήσει το πώς η ηθική θεωρία του Καντ μπορεί να ειπωθεί με τα λόγια του Ρωλς, ως μια ηθική αμοιβαίου σεβασμού και αυτοεκτίμησης, και όχι σα μια αυστηρή προσταγή. Δεύτερον, αυτή η ανάγνωση του Καντ παρέχει τη βάση για την κατανόηση της αντισυνεταριστικής κοινωνικής οργάνωσης και στάσης της πολιτικής θεωρίας του Ρωλς.

Η σύλληψη από τον Καντ του πρακτικού λόγου, θεωρεί ότι η λογική πρέπει να καθορίζει τις ηθικές αρχές συμπεριφοράς έξω από τους παράγοντες συμφέρον και φυσική προδιάθεση. Η σύλληψη από τον Ρωλς της αρχικής θέσης, αντλεί τις αρχές σωστής συμπεριφοράς μέσα από ένα περιεχόμενο το οποίο θέτει το συμφέρον στο επίκεντρο. Αυτή είναι μια σημαντική διαφορά των δύο.

Αντί για μια καντιανή κατηγορηματική προσταγή (έναν κανόνα ηθικής ο οποίος είναι μια δήλωση της περισσότερο ηθικής θέσης η οποία είναι αποδεκτή στα ορθολογικά άτομα), ο Ρωλς αντλεί μια υποθετική προσταγή στην πρωταρχική θέση.

Υπό αυτήν την έννοια, οι αρχές δικαιοσύνης του Ρωλς κατανοούνται ως τα μέσα για την επίτευξη μιας πλατιάς ποικιλίας συμφερόντων τα οποία κάποιος θα μπορούσε να επιλέξει έξω από την πρωταρχική θέση, στην καθημερινή ζωή.

Ο Ρωλς προσπαθεί να εξηγήσει το κίνητρο για ηθική συμπεριφορά έξω από την πρωταρχική θέση, και αντίθετα με τον Καντ, ξεκαθαρίζει την φύση του κινήτρου για την υποστήριξη των ηθικών εντολών γενικής ισχύος στην καθημερινότητα. Ο καντιανισμός του Ρωλς έχει αριστοτελικές ρίζες σε σχέση με το πρόβλημα της ηθικής διαγωγής. Συγκεκριμένα, η εύτακτη κοινωνία του Ρωλς είναι μια μορφή πλουραλισμού η οποία συνθέτει τα κοινοτικά ιδεώδη με την ατομική ελευθερία. Πρέπει να έχουμε στο νου μας

ότι όταν μιλάμε για κατηγορηματική προσταγή εννοούμε τους συμπαντικούς κανόνες διαγωγής, χώρια από το συμφέρον ή την φυσική προδιάθεση.

Η άποψη του Αριστοτέλη για την φιλία από την άλλη, εναρμονίζει το συμφέρον με τις απαιτήσεις της ηθικότητας και της κοινότητας. Ο 'εαυτός' στον Αριστοτέλη εμπεριέχει την ικανότητα να εύχεται το καλό των άλλων και παράλληλα να πραγματώνει μια ποικιλία αναγκών και συμφερόντων.

Η θεωρία του Ρωλς φαίνεται να χρησιμοποιεί μια αντίληψη παρόμοια με αυτήν της φιλίας και του αυτοσεβασμού του Αριστοτέλη. Ο Ρωλς επιχειρεί να ενσωματώσει την αντίληψη αυτή περί φιλίας στην προσωπικότητα του πολίτη μιας εύτακτης κοινωνίας. Η επιθυμία να ευχόμαστε το καλό των άλλων συνδέεται με την αντίληψη του πολίτη, η οποία υποθέτει ότι οι άλλοι ενδιαφέρονται για την ευζωία μας όπως κι εμείς για την δική τους.

Τόσο ο Ρωλς όσο και ο Καντ, ευελπιστούν ότι όταν βρεθούν οι συμπαντικές λύσεις οι αποδεκτές στα ορθολογικά άτομα, μπορεί να παραχθεί μια κοινωνική ισορροπία η οποία θα επιτρέψει την ανθρώπινη ανάπτυξη. Μόνο που η αντίληψη του Καντ είναι πιο χομπεσιανή, καθώς είναι πιο χομπεσιανό το κίνητρό του για την ανάπτυξη και την αναγκαιότητα των ηθικών νόμων. Ο Ρωλς εξισορροπεί τη στήριξη του Καντ από τους νόμους αυτούς, με το αίτημα ότι οι άνθρωποι ενδιαφέρονται για την ηθικότητα όταν είναι μέρη κοινωνικών σχέσεων οι οποίες πραγματώνουν τις παγκόσμιες αρχές⁴⁷.

Ο Ρωλς συναντάει τον Αριστοτέλη καθώς συνδέει την έννοια της ηθικής με αυτήν της δικαιοσύνης. Ο Αριστοτέλης μιλάει όχι μόνο για το ιδεατό που πρέπει να ψάχνουμε αλλά και για το πραγματοποιήσιμο, συναντώντας έτσι τη ρεαλιστική ουτοπία του Ρωλς.

Στο επίκεντρο της φιλοσοφίας του Ρωλς βρίσκεται η έννοια του πολίτη, σύμφωνα με την οποία οι πολίτες βλέπουν τους εαυτούς τους ως υποχρεωμένους να χρησιμοποιούν τη λογική τους δημοσίως σε σχέση με τα θεμελιώδη ζητήματα της δικαιοσύνης. Η έννοια του λογικού στο Ρωλς δε σημαίνει οι πολίτες να επικαλούνται την αλήθεια όπως τη βλέπουν, αλλά να επιδιώκουν να δείξουν πώς οι θέσεις τους μπορούν να υποστηριχτούν από πολιτικές αξίες. Εκεί στηρίζεται και ο 'λογικός' πλουραλισμός του Ρωλς, όπου η δημοκρατία κατανοεί την πολιτική αυτονομία ως αυτονομοθέτηση μέσω της δημόσιας

⁴⁷ DeLue Steven M., « Aristotle, Kant and Rawls on Moral Motivation in a Just Society», University of North Florida, The American Political Science Review, Vol.74, 1980, σελ.385-393

χρήσης της λογικής από ελεύθερους και ίσους πολίτες. Τα λογικά άτομα-κατά τον Ρωλς, επιθυμούν για το δικό τους καλό έναν κοινωνικό κόσμο όπου ελεύθερα και ίσα, θα μπορούν να συνεργάζονται με τους άλλους υπό όρους τους οποίους μπορούν να αποδεχτούν όλοι⁴⁸.

⁴⁸ McCarthy Thomas, «Kantian Constructivism and Reconstructivism : Rawls and Habermas in Dialogue», Ethics 105, by the University of Chicago, (October 1994) : 44-63

Νεορεαλισμος και καντιανή ειρήνη

Πολλοί πρόσφατοι ακαδημαϊκοί έχουν επικεντρωθεί στην φαινομενική απουσία πολέμου ανάμεσα στα φιλελεύθερα δημοκρατικά κράτη. Πολλοί για την αιτιολόγηση αυτού του φαινομένου, επικαλούνται τα γραπτά του Καντ και τον κεντρικό ρόλο που αυτός οραματιζόταν για μια φιλελεύθερη δημοκρατία (Republic) ως το θεμέλιο για την ‘Αιώνια Ειρήνη’.

Οι νεορεαλιστές αντιδρούν, υπενθυμίζοντας τη σημαντική ισχύ της αναρχίας ανάμεσα στα κράτη. Για τους νεορεαλιστές μια καντιανή ειρήνη δεν θα μπορούσε να αντέξει. Οι υποστηρικτές του Καντ, από την άλλη, θεωρούν ότι οι σωστά δομημένες φιλελεύθερες δημοκρατίες μπορούν να ξεπεράσουν την αναρχία μεταξύ τους, και ότι η τωρινή φιλελεύθερη ειρήνη προκαλεί την επάρκεια των ‘συστημικών θεωριών’ της διεθνούς πολιτικής.

Θα μπορούσε όμως κάποιος να υποστηρίξει ότι η ίδια η σκέψη του Καντ, εμπεριέχει τη συστημική ή διάσταση τρίτης εικόνας, καθώς αναγνωρίζει την αναρχία και τη σύγκρουση ως πηγές της προόδου, προς την κατεύθυνση της απομάκρυνσης από την κατάσταση του πολέμου ανάμεσα στα κράτη.

Η μεγαλύτερη ανησυχία του Καντ δεν είναι εάν οι άνθρωποι είναι εγγενώς καλοί, ή πώς μπορούν να βελτιωθούν. Μάλλον, είναι το πώς να ορίσουμε το νόημα της ηθικής πράξης και να προσδιορίσουμε τις ελάχιστες συνθήκες οι οποίες είναι απαραίτητες για να επιτρέψουν μια τέτοια δράση, συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών της διεθνούς πολιτικής.

Όπως και ο Χομπς, ο Καντ βρίσκει ότι η φυσική κατάσταση είναι μια κατάσταση πολέμου, ή μάλλον μια κατάσταση συνεχούς απειλής πολέμου. Επίσης, όπως ο Χομπς, ο Καντ θεωρεί ότι αυτή η φυσική σύγκρουση δεν απορρέει από την τάση προς το κακό αλλά από αμοιβαίο φόβο και δυσπιστία-το δίλημμα ασφαλείας.

Το κεντρικό πολιτικό πρόβλημα στον Καντ είναι η δημιουργία συνθηκών που θα παρέχουν την ελευθερία να δρα κάποιος ηθικά. Το πρόβλημα με το δίλημμα ασφαλείας είναι οι περιορισμοί που θέτει στις πιθανότητες για ηθική δράση. Ακολουθώντας τον Ρουσσώ, ο Καντ θεωρεί ότι μόνο μια ‘Republic’ με τους πολίτες της, εγκαθιδρύει την πιθανότητα της ελευθερίας καθώς και την ασφάλεια υπό την αρχή του νόμου.

Η Republic επιλύει το πρόβλημα της εσωτερικής βίας αλλά δεν μπορεί να επεκταθεί πέραν των συνόρων της. Επιπλέον, όσο οι εξωτερικές απειλές μεγαλώνουν, τόσο υποσκάπτονται τα θεμέλιά της. Η διεθνής ανασφάλεια και η τυραννία, αλληλοενισχύονται κατά Καντ και Ρουσσώ.

Αν εξετάζαμε για παράδειγμα, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, θα λέγαμε ότι η άποψη του Κένναν, ότι ενάντια στην πρόκληση του ολοκληρωτισμού, το μεγαλύτερο πλεονέκτημα των ΗΠΑ είναι τα φιλελεύθερα θεμέλιά τους, είναι καντιανή. Όσο όμως οι ΗΠΑ αποτυγχάνουν να σταθούν στο ύψος των καλύτερων παραδόσεών τους και δεν αποτελούν έτσι μια πειστική εναλλακτική προς τον ολοκληρωτισμό, οι ατέλειές τους θα απειλούν την ελευθερία τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Ο Καντ προέβλεπε ότι θα αναδυθεί μια ισχυρή και πεφωτισμένη Republic η οποία θα παράσχει τα εχέγγυα για μια ομοσπονδία με τα υπόλοιπα κράτη. Μετά την πτώση του σοσιαλισμού, το NATO με τις ΗΠΑ στο επίκεντρό του, εμφανίστηκε ως τέτοιο. Η ανάλυση του Καντ προβλέπει μια μορφή bandwagoning αντί συσπείρωσης αντισυμμαχιών και ισορροπίας δυνάμεων όπως ανέμεναν οι νεορεαλιστές. Αντί να φοβούνται τα υπόλοιπα κράτη, θα προσελκύνονται από την ισχύ των ΗΠΑ. Το καντιανό τεστ θα μπορούσε να είναι για κάποιους το εάν το NATO θα διαλυθεί ή θα αναδυθεί ως μια αληθινή 'κοινότητα ασφαλείας' και γιατί. Αυτό όμως προϋποθέτει συνεχή πρόοδο προς μια νομοταγή κυβέρνηση. Η σκέψη όμως του Καντ, τονίζει την απάτη του φιλελεύθερου προσηλυτισμού, ακριβώς εξαιτίας των ιμπεριαλιστικών του τάσεων, ο οποίος και παραβιάζει την κρατική κυριαρχία. Ο Καντ κατανοούσε πολύ καλά ότι η επιβολή του νόμου πρέπει να έρθει εκ των έσω και όχι από εξωτερική επιβολή, πρέπει να αναπτυχθεί μόνη της, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε έθνους.

Η καντιανή σκέψη επιβάλλει στις ΗΠΑ να δρουν πάντοτε με διαύγεια και, όπου εφικτό, σύμφωνα με και για το καλό των αρχών που ορίζουν το έθνος. Αυτό σημαίνει να δίνουν σημασία στις απόψεις των υπόλοιπων φιλελεύθερων δημοκρατικών κρατών στο σχηματισμό της εξωτερικής πολιτικής τους, και να ενθαρρύνουν τη συνεργασία σε θέματα ασφαλείας με όλα τα κράτη εάν είναι δυνατό. Ακόμα πιο σημαντικό, σημαίνει επίσης να ανταποκρίνονται στις αξίες των δικών τους ανθρώπων και θεσμών. Αλλιώς υφίσταται μια ηθική κρίση της δημοκρατίας τους, όπως είπε και ο Charles Maier το 1994. Το όραμα του Καντ αποκαλύπτει τη σημασία που έχει οι ΗΠΑ να αναγνωρίσουν

ότι ο ορισμός των εσωτερικών και διεθνών σκοπών δεν είναι παρά δυο όψεις του ίδιου προβλήματος. Εάν αντί για αυτό, οι ΗΠΑ υποχωρήσουν από τη δέσμευση αυτή , διακρίνουν έναν πιθανό εχθρό σε κάθε τωρινό σύμμαχο ή επιδοθούν σε μια εθνικιστική σταυροφορία για να επεκτείνουν την μορφή της οικονομίας τους και της διακυβέρνησής τους σε όλο τον κόσμο, σίγουρα θα προκαλέσουν το είδος της αντίδρασης και της σύγκρουσης που αναμένουν οι νεορεαλιστές⁴⁹, όπως και φαίνεται να συμβαίνει σήμερα.

⁴⁹ Huntley Wade L. «Kant's Third Image: Systemic Sources of the Liberal Peace», *International Studies Quarterly* (1996) 40, σελ. 45-76

ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

«Δεν έχετε παρατηρήσει ότι οι πιο μάστορες στην αιματοχυσία, ήταν σχεδόν πάντα οι πιο πολιτισμένοι κύριοι, μπροστά στους οποίους όλοι οι διάφοροι Αττίλες μερικές φορές δεν πιάνανε χαρτωσιά;»

Ντοστογιέφσκι

Διανύουμε μια εποχή που ανεπιφύλακτα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εποχή ‘πρακτικής εφαρμογής’ του Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων. Μια εποχή, που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε ετών, πλήθος ενόπλων συρράξεων, διεθνούς και μη διεθνούς χαρακτήρα, έχει λάβει χώρα σε ολόκληρη την υφήλιο, προκαλώντας έτσι αναπόφευκτα, άλλοτε επιτυχώς και άλλοτε ανεπιτυχώς, την εφαρμογή του Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων.

Η τεχνολογική εξέλιξη στον τομέα των εξοπλισμών και η προοδευτική εμφάνιση νέων πολεμικών μεθόδων μετέβαλαν υποχρεωτικά και τη φύση του Δικαίου. Ανάγκη είναι η θέσπιση συγκεκριμένων διατάξεων για καθαρά ανθρωπιστικούς λόγους, οι οποίες θα περιόριζαν τα δεινά των ανθρώπων από τις συνέπειες μιας εμπόλεμης κατάστασης.

Οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου διακρίνονται σε δυο παράλληλα συστήματα, τη νομική ρύθμιση του πολέμου⁵⁰ αλλά και την ίδια τη νομιμότητα της προσφυγής σε αυτόν⁵¹, από τους αρχηγούς κρατών και τους διαμορφωτές της πολιτικής.

Όπως παρατηρεί ο Christopher Greenwood, το jus ad bellum, είναι ακόμα συγκροτημένο, στο μεγαλύτερο μέρος του, από γενικής φύσης αρχές, όπως αυτές που περιλαμβάνουν τα άρθρα 2 (4) και 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Όσες προσπάθειες επεξεργασίας τους καταβλήθηκαν στο παρελθόν, αποδείχθηκαν ατελέσφορες, όπως για παράδειγμα, η προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας ‘επίθεσης’. Η απόφαση 3314 της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. επιχείρησε και πέτυχε ως ένα βαθμό, να καταγράψει τις πράξεις αυτές που συνιστούν ‘επίθεση’. Όμως η κρίσιμη διάταξη για το πότε η προσφυγή στη βία αποτελεί ‘επίθεση’ είναι εξαιρετικά νεφελώδης. Αν και η μόνη επιτρεπόμενη προσφυγή στη βία είναι, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη, η ‘νόμιμη άμυνα’, είναι

⁵⁰ jus in bello

⁵¹ jus ad bellum

συχνά και όχι αδικαιολόγητα αποδεκτό, ότι ο πρώτος που προσφεύγει στη χρήση βίας συμπεριφέρεται παράνομα. Παρά ταύτα, η Γενική Συνέλευση, περιβάλλοντας τη διάταξη αυτή με τόση διστακτικότητα, την κατέστησε ουσιαστικά ανενεργή, αφήνοντας στο Συμβούλιο Ασφαλείας τη δυνατότητα να αποφασίσει τελικά το χαρακτηρισμό της πράξης, αφού συνυπολογίσει παράλληλα και τη βαρύτητα των συνεπειών της.

Δύο από τις σημαντικότερες πλευρές του Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων, και κατ' επέκταση του Ανθρωπιστικού Δικαίου, είναι η εφαρμογή και επιβολή των κανόνων τους στα μέλη της Διεθνούς Κοινότητας. Ιδιαίτερη προσέγγιση στο ζήτημα της επιβολής του επιχειρείται μέσα από την ανάλυση της δομής και του ρόλου που παίζουν σ' αυτό, τα ad hoc Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και ο νέος θεσμός του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου⁵².

Το έθιμο ως πηγή Δικαίου πάλι, δηλαδή η ομοιόμορφα επαναλαμβανόμενη πρακτική των κρατών, στηρίζεται στην πίστη ότι αυτό που κάνουν δεν είναι απαραίτητα δίκαιο, υπό τη νομική έννοια του όρου, αλλά αποτελεί περισσότερο ηθική υποχρέωση⁵³.

Ένας άλλος ορισμός λοιπόν της ηθικής κρίσης, θα μπορούσε να αφορά τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου και κατά πόσο τηρούνται τα έθιμα αυτά, αλλά αυτός θα ήταν ένας κάπως περιορισμένος ορισμός.

Τα διεθνή κείμενα πάλι, αποτελούν πηγή δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων, και στα σημαντικότερα συγκαταλέγονται : η Σύμβαση της Γενεύης (1864), οι Κανονισμοί της Χάγης (1907), η Σύμβαση της Γενεύης περί αιχμαλώτων πολέμου (1929), το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1936), η Σύμβαση περί Γενοκτονίας (1948), η Σύμβαση περί προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς (1954), οι Τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης (1949), τα Συμπληρωματικά Πρωτόκολλα της Γενεύης (1977).

Ένα από τα σημεία που χρήζουν ειδικής ανάλυσης, είναι το καθεστώς των δυνάμεων των Ηνωμένων Εθνών. Ο ΟΗΕ, ως ένωση ανεξαρτήτων κρατών, ασφαλώς δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των υποκειμένων εκείνων του Διεθνούς Δικαίου, που έχουν υπογράψει και δεσμευθεί από τις συμβάσεις και τις διακηρύξεις και ταυτόχρονα, δεν έλκει δικαιώματα από το Δίκαιο των Συνθηκών. Παρά ταύτα οι ειρηνευτικές δυνάμεις

⁵² Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.9-18

⁵³ Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.51ζ

των Ηνωμένων Εθνών έχουν από τη φύση τους, τις ίδιες δυνατότητες και πιθανότητες να εμπλακούν σε μια μάχη όσο και οι ένοπλες δυνάμεις μιας εμπόλεμης χώρας⁵⁴.

Όσον αφορά τη στάση των ΗΠΑ προς τους διεθνείς θεσμούς και το Διεθνές Δίκαιο, μπορούμε να φέρουμε ένα μικρό παράδειγμα, τη «Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς στη χρήση συγκεκριμένων συμβατικών όπλων, που θεωρούνται υπερβολικά επιβλαβή ή έχουν χωρίς διάκριση αποτελέσματα»(1980).Οι ΗΠΑ, αφού παράθεσαν ένα ιδιαίτερα ενισχυτικό για τη σημασία της Σύμβασης κείμενο, στο προοίμιο της δήλωσής τους, αρνήθηκαν την αποδοχή του περιεχομένου του Άρθρου 7(4)(β) της Σύμβασης. Η παράγραφος αυτή του άρθρου συνδυάζει την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης μεταξύ μερών της Σύμβασης αλλά μη μερών του Πρωτοκόλλου I του 1977 και των απελευθερωτικών κινημάτων. Είναι φυσικό, από τη στιγμή που οι ΗΠΑ δεν είναι μέρος του Πρωτοκόλλου I του 1977, ακριβώς γιατί είχαν διαφωνία ως προς την επέκταση των διατάξεων του στα απελευθερωτικά κινήματα, να μη δέχονται ότι δεσμεύονται από τη διάταξη αυτή, που θα οδηγούσε μοιραία στην έμμεση, αλλά σαφή αναγνώριση ενός status, που δεν τους βρίσκει σύμφωνους.⁵⁵

Άλλο παράδειγμα ήταν η προσπάθεια των Ηνωμένων Εθνών να καθιερώσουν ένα-έστω και ad hoc-δικαιοδοτικό όργανο για τους εγκληματίες πολέμου, τόσο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, όσο και για τη Ρουάντα. Η αναγκαστική-ex post facto συνήθως-απονομή δικαιοσύνης συγκεντρώνει κριτικές για μεροληψία και πολιτική υποκίνηση. Αλλά και η μέθοδος σύστασης, που στηρίζεται κάθε φορά στη διάθεση του Συμβουλίου Ασφαλείας να προχωρήσει στη δημιουργία τους ή όχι, ανάλογα με τις πιέσεις που ασκούνται από διάφορες πλευρές του διεθνούς συστήματος, εξακολουθεί να δίνει την αίσθηση της μεροληψίας και της σκοπιμότητας⁵⁶.

Άλλο παράδειγμα είναι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, με την θέση του σε ισχύ από την 1^η Ιουλίου 2002, το οποίο λειτουργεί υπό μόνιμη μορφή, έχοντας οικουμενική δικαιοδοσία πάνω σε άτομα υπεύθυνα για την διάπραξη εγκλημάτων πολέμου. Επτά χώρες καταψήφισαν τη σύστασή του στο τέλος της Διπλωματικής Διάσκεψης της Ρώμης,

⁵⁴ Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.62-79

⁵⁵ Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.139-146

⁵⁶ Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.321

ανάμεσά τους οι ΗΠΑ και το Ισραήλ. Οι ΗΠΑ είχαν πρωτοστατήσει στη δημιουργία του θεσμού αλλά μάλλον είχαν σχεδιάσει να προωθήσουν μια άλλη μορφή δικαστηρίου. Δεν είναι η πρώτη φορά που η πολιτική των ΗΠΑ υπονομεύει με την απουσία της ανάλογους θεσμούς και δραστηριότητες⁵⁷.

⁵⁷ Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.328-341

ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ο ‘πρακτικός ή σκεπτικιστικός φιλειρηνισμός’

(practical/sceptical pacifism), το jus in bello, και η ευθύνη των πολιτών : η περίπτωση του Ιράκ

Ο ‘πρακτικός φιλειρηνισμός’ προϋποθέτει ότι οι πολίτες μιας δημοκρατίας πρέπει να είναι διστακτικοί ως προς στην παραχώρηση της συγκατάθεσής τους για την χρήση στρατιωτικής ισχύος στο όνομά τους καθώς επικρατεί η έλλειψη πληροφόρησης και η σχετική γνώση για τον απολογισμό ενός πολέμου ως δίκαιο ή μη. Αυτή η προσέγγιση, έχει πολλά κοινά με τον λεγόμενο ‘just-war pacifism’ ή με αυτό που ο John Rawls αποκαλεί ‘contingent pacifism’ (Rawls 1971, 381).

Σε μια δημοκρατία, η πολιτική αρχή έχει την υποχρέωση να προστατεύει το λαό της από τους εσωτερικούς και τους εξωτερικούς εχθρούς, γεγονός που χρησιμοποιείται ως επιχειρήμα για την άσκηση της ισχύος και αιτιολογεί την υποχρέωση για την πιθανή κήρυξη πολέμου. Αλλά στις δημοκρατικές κυβερνήσεις, ο λαός είναι αυτός που διατηρεί την κυριαρχία : η νομιμότητα επαφίεται στα χέρια του. Σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία, η αρχή του ελέγχου των στρατιωτικών στόχων, από τους πολίτες, ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρηση της εξουσίας από το λαό, είναι μια κρίσιμη πλευρά της διακυβέρνησης.

Εν γένει, η φρίκη του πολέμου πρέπει να αποφεύγεται εκτός και αν υπάρχουν ισχυρά επιχειρήματα που να αποδεικνύουν ότι ο πόλεμος είναι ηθικά απαραίτητος. Αυτό συνήθως γίνεται, με την επικέντρωση στο jus ad bellum : οι υπερασπιστές του πολέμου υποστηρίζουν ότι υπάρχει το δίκαιο αίτιο πίσω από την διεξαγωγή του, ότι η καταφυγή σε αυτόν είναι σε αναλογία με το σκοπό του πολέμου, ότι ο πόλεμος είναι μία λογική τελευταία λύση. Σε μια δημοκρατία, ο λαός επωμίζεται το κόστος του πολέμου και εξαρτάται από την κυβέρνηση να πείσει τους πολίτες ότι η προσφυγή στον πόλεμο είναι μία απαραίτητη και επαρκώς αιτιολογημένη λύση.

Τρανταχτό παράδειγμα της πρόσφατης ιστορίας αποτελεί ο πόλεμος στο Ιράκ : η αρχική αιτιολόγηση του πολέμου αποδείχτηκε λανθασμένη : δε βρέθηκαν όπλα μαζικής καταστροφής (WMD) στο Ιράκ. Επιπλέον, η όλη συζήτηση γύρω από τα όπλα μαζικής καταστροφής μας δείχνει ότι οι κυβερνήσεις μεγιστοποιούν την εικόνα των απειλών,

παρερμηνεύουν τα δεδομένα, και πολλές φορές, ψεύδονται εσκεμμένα προς υπεράσπιση των σχεδίων τους για πόλεμο. Άλλο παράδειγμα, το ‘περίφημο’ Ψήφισμα του Κόλπου Tonkin’ (Gulf of Tonkin Resolution), με το οποίο ενεπλάκησαν οι ΗΠΑ στον πόλεμο του Βιετνάμ.

Από την άλλη, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι τον 20^ο αιώνα, η επικέντρωση στις αρχές του *jus in bello* χρησιμοποιήθηκε από τους υπερασπιστές του ‘δικαίου πολέμου’ στον ισχυρισμό τους ότι ο πόλεμος που περιλαμβάνει την χρήση πυρηνικών όπλων, καθώς και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής, δεν είναι ποτέ δικαιολογημένος, καθώς αυτά τα όπλα στοχεύουν τον άμαχο πληθυσμό και άρα παραβιάζουν την αρχή της διάκρισης του *jus in bello*⁵⁸.

Υπάρχουν δύο αντίπαλες απόψεις σε σχέση με το ποιος φέρει την ευθύνη του πολέμου και του τρόπου διεξαγωγής του : αυτή της ‘concentrated responsibility’, σύμφωνα με την οποία την ευθύνη φέρει η κορυφή της ιεραρχίας, και αυτή της ‘diffused responsibility’, η οποία και διαχέει την ευθύνη προς τη βάση της στρατιωτικής ιεραρχίας. Αυτήν την τελευταία θέση, επικαλέστηκε στην ουσία και η κυβέρνηση Bush όταν υποστήριξε ότι τα γεγονότα στο Abu Ghraib ήταν το αποτέλεσμα της πρόθεσης μερικών σαδιστών στρατιωτών. Από την άποψη αυτή εξάγεται και το συμπέρασμα ότι οι στρατιώτες του εκάστοτε στρατού έχουν ένα ηθικό καθήκον που είναι υπεράνω από την απλή υπακοή σε εντολές. Αυτό δεν απαλλάσσει αυτούς που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας από την δική τους ευθύνη, καθώς αυτοί είναι που καθορίζουν τους στόχους αλλά και τα κατάλληλα μέσα για την επιδίωξη αυτών, ενώ αυτοί ευθύνονται ακόμα και για την άμεση διαταγή ή την έμμεση δημιουργία συνθηκών που ευνοούν την διάπραξη εγκλημάτων πολέμου. Έτσι, οι πολίτες κάθε δημοκρατίας έχουν ύψιστο καθήκον να προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι οι πόλεμοι που διεξάγονται στο όνομά τους είναι για δίκαιο σκοπό, καθώς και εντός των ορίων που καθορίζουν οι αρχές του *jus in bello*⁵⁹.

Σύμφωνα με τον Walzer, οι αρχές *jus in bello* και *jus ad bellum* είναι ‘λογικά ανεξάρτητες’. (Walzer 1977,21). Με λίγα λόγια, είναι πιθανόν ένας στρατιώτης να

⁵⁸ Fiala Andrew, «Practical Pacifism, *jus in bello*, and citizen responsibility :The case of Iraq», *Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network* 13, no.4(2006)673-676, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

⁵⁹ Fiala Andrew, «Practical Pacifism, *jus in bello*, and citizen responsibility :The case of Iraq», *Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network* 13, no.4(2006) 676-680, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

πολεμάει με άδικο τρόπο για έναν δίκαιο σκοπό και το αντίστροφο⁶⁰. Από τη στιγμή που αρχίζει ένας πόλεμος (δίκαιος ή όχι), έχουμε όλοι την υποχρέωση να επικεντρωθούμε στην δημιουργία των συνθηκών post bellum για την ειρήνη και την αποκατάσταση της τάξης⁶¹.

Έτσι, στο Ιράκ για παράδειγμα, οι ΗΠΑ δεν είναι πια μόνο ο επιτιθέμενος : είναι πλέον μια δύναμη κατοχής, της οποίας ο κύριος στόχος πια είναι η σταθεροποίηση που θα οδηγήσει σε μια post bellum ειρήνη. Πριν από τον πόλεμο, η συζήτηση αφορούσε την ανατροπή του καθεστώτος του Saddam Hussein. Τώρα πλέον το ζητούμενο είναι η σταθεροποίηση. Μετακινηθήκαμε με λίγα λόγια, από τα επιχειρήματα ad bellum στα επιχειρήματα post bellum. Δυστυχώς όμως, η επιδίωξη της post bellum δικαιοσύνης μπορεί να απαιτεί τον συνεχή πόλεμο, πάντα όμως μέσα στα πλαίσια του jus in bello.

Σύμφωνα με τον Rawls, 'όταν το δικαίωμα μιας χώρας να καταφύγει σε πόλεμο είναι υπό αμφισβήτηση καθώς και αβέβαιο, τότε ακριβώς είναι που πρέπει να επιβάλλεται αυστηρότερος περιορισμός στα μέσα που χρησιμοποιούνται'⁶².

Σύμφωνα με τον Walzer στον πόλεμο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη 'η συμφωνία αρχών περί πολέμου' ('war convention'), την οποία αποτελεί ένα σύνολο κανόνων που κυβερνούν την συμπεριφορά στη μάχη, σύμφωνα με τα καθιερωμένα έθιμα του πολέμου, σύμφωνα με το στρατιωτικό πρωτόκολλο, και σύμφωνα με τον διεθνή νόμο και τις συνθήκες όπως είναι η Συμφωνία της Γενεύης (Geneva Conventions)⁶³. Τελικά όμως, όλες οι κρίσεις περί πολέμου-συμπεριλαμβανομένων και αυτών που υποτίθεται πως γίνονται για έναν δίκαιο σκοπό-πρέπει να αναγνωρίσουν ότι ο κάθε πόλεμος δημιουργεί τις συνθήκες στις οποίες 'ανθίζουν' η βαρβαρότητα και οι παραβιάσεις του jus in bello⁶⁴.

⁶⁰ Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility :The case of Iraq», Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network 13, no.4(2006) 685-686, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

⁶¹Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility :The case of Iraq», Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network 13, no.4(2006)682, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

⁶² Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility :The case of Iraq», Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network 13, no.4(2006)683, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

⁶³ Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility :The case of Iraq», Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network 13, no.4(2006)689-690, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

⁶⁴ Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility :The case of Iraq», Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network 13, no.4(2006)693, 2003 by European Centre for Ethics, Leuven K.U., California State University, Fresno

ΠΕΡΙ ‘ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ’

Δυο αιώνες πριν, ο Γερμανός φιλόσοφος Immanuel Kant προέβλεψε ότι τα ρεπουμπλικανικά κράτη θα απολάμβαναν μια ‘διαρκή ειρήνη’ μεταξύ τους. Πιο πρόσφατα, πολλοί αναλυτές σημείωσαν ότι οι δημοκρατικές χώρες στην κυριολεξία δεν πολεμούν μεταξύ τους. Από τις αρχές του 1980, αυτό το μοτίβο θεωρείται ως ένας από τους πιο σημαντικούς εμπειρικούς ‘κανόνες’ των διεθνών σχέσεων. Ο Jack Levy ισχυρίζεται ότι η ‘απουσία πολέμου ανάμεσα στις δημοκρατίες έρχεται πιο κοντά σε οτιδήποτε άλλο έχουμε συναντήσει που να προσομοιάζει με έναν εμπειρικό νόμο στις διεθνείς σχέσεις’. Αυτή η απουσία πολέμου ανάμεσα στις δημοκρατίες έγινε γνωστή ως ‘δημοκρατική ειρήνη’.

Η συζήτηση για την δημοκρατική ειρήνη είναι σημαντική και θεωρητικά γιατί εκπροσωπεί έναν ακόμη γύρο στη συνεχιζόμενη αντιπαράθεση ανάμεσα σε ρεαλισμό και φιλελευθερισμό. Η ύπαρξη μιας δημοκρατικής ειρήνης συνήθως εκλαμβάνεται ως μια φιλελεύθερη πρόκληση προς τη ρεαλιστική προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις. Η πιθανή ύπαρξη μιας δημοκρατικής ειρήνης θέτει υπό αμφισβήτηση τη ρεαλιστική απαισιοδοξία σε σχέση με τις προοπτικές για διεθνή ειρήνη, και την έμφαση του ρεαλισμού στους συστημικούς παράγοντες ως εξηγήσεις των διεθνών αποτελεσμάτων.

Η ρεαλιστική απαισιοδοξία δεν ισχυρίζεται ότι ο πόλεμος είναι συνεχής και ενδημικός στο διεθνές σύστημα. Αντίθετα, ισχυρίζεται ότι ο πόλεμος είναι πάντα πιθανός χωρίς την παρουσία ενός κοινού ηγεμόνα, και ότι τα κράτη πρέπει να είναι πάντοτε προετοιμασμένα για πόλεμο καθώς δεν υπάρχει αιώνια ειρήνη.

Η ύπαρξη μιας ξεχωριστής και διαρκούς ειρήνης ανάμεσα στις δημοκρατίες προκαλεί αυτή τη ρεαλιστική απαισιοδοξία, καθώς η πρόταση περί δημοκρατικής ειρήνης υποστηρίζει ότι οι δημοκρατίες μπορούν όντως να απολαύσουν μια διαρκή ειρήνη μεταξύ τους, ότι δηλαδή δεν είναι καταδικασμένες να υπάρχουν σε μια κατάσταση πολέμου. Η πρόκληση της δημοκρατικής ειρήνης είναι πιο μεγάλη για τους λεγόμενους ‘επιθετικούς ρεαλιστές’, οι οποίοι τείνουν να πιστεύουν ότι η αναρχική φύση του διεθνούς συστήματος δίνει ισχυρά κίνητρα στα κράτη για επιθετικότητα και καθιστά τον

πόλεμο μια μεγάλη πιθανότητα. Από την άλλη, οι 'αμυντικοί ρεαλιστές' δεν είναι εξίσου πιθανόν να αναστατωθούν το ίδιο από αυτήν την θεωρία, καθώς θεωρούν ότι το διεθνές σύστημα κάποιες φορές ευνοεί την ειρήνη και τη συνεργασία. Έτσι, η ξεχωριστή αυτή ειρήνη ανάμεσα στις δημοκρατίες μπορεί να υπάρξει γιατί οι συστημικές συνθήκες μπορεί να ευνοούν την ειρήνη, και επειδή οι δημοκρατίες έχουν ακριβώς, αναγνωρίσει αυτό το γεγονός.

Η ύπαρξη μιας δημοκρατικής ειρήνης θα υπονόμει επίσης και μια άλλη πτυχή της ρεαλιστικής θεωρίας : την προτεραιότητα των συστημικών παραγόντων στην επεξήγηση και κατανόηση των διεθνών σχέσεων. Οι ρεαλιστές, παραδοσιακά, υποστήριζαν ότι τα σημαντικά στοιχεία της διεθνούς πολιτικής μπορούν να εξηγηθούν χωρίς την κατηγοριοποίηση των κρατών ανάλογα με τον τύπο καθεστώτος. Οι συστημικοί παράγοντες-ιδίως η συνθήκη της αναρχίας και οι διαφοροποιήσεις στην κατανομή της ισχύος-ωθούν όλα τα κράτη να ανταγωνίζονται για ασφάλεια, να παράγουν όπλα, να σχηματίζουν συμμαχίες, και να πολεμούν, ανεξάρτητα από το αν είναι δημοκρατίες ή αυταρχικά καθεστώτα. Σύμφωνα με τον Bruce Russett, 'η θεωρητική αποτελεσματικότητα του ρεαλισμού θα καταρρεύσει αν τα πολιτικά συστήματα των κρατών αποδειχτεί ότι ασκούν μεγάλη επιρροή στο ποια κράτη πολεμούν ή όχι μεταξύ τους'. Θεωρεί λοιπόν, ότι ο ρεαλισμός υποθέτει ότι εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών είναι άσχετα με την ειρήνη.

Παρόλα αυτά, οι ρεαλιστικές προτάσεις θα εφαρμόζονταν στις σχέσεις ανάμεσα στις μη-δημοκρατίες. Η φιλελεύθερη-δημοκρατική θεωρία παραμένει σιωπηλή για αυτά τα θέματα. Επειδή είναι λογικά αδύνατο είτε οι ρεαλιστές είτε οι υπέρμαχοι της δημοκρατικής ειρήνης, να αποδείξουν ότι οι δημοκρατίες δεν έχουν πολεμήσει μεταξύ τους και ούτε πρόκειται στο μέλλον, η συζήτηση ρεαλιστών-φιλελεύθερων έχει επικεντρωθεί σε άλλα ζητήματα. Οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι το προφανές γεγονός της δημοκρατικής ειρήνης, δεν αποδεικνύει ότι υπάρχει κάτι στα δημοκρατικά καθεστώτα που τα αποτρέπει από το να πολεμούν μεταξύ τους. Κατηγορούν τους φιλελεύθερους ότι έχουν αποτύχει στην ταυτοποίηση της αιτιώδους λογικής της δημοκρατικής ειρήνης. Επίσης, κάποιοι ρεαλιστές επισημαίνουν ότι κάποιες από τις φιλελεύθερες εξηγήσεις περί δημοκρατικής ειρήνης προβλέπουν ότι οι δημοκρατίες είναι εν γένει πιο φιλειρηνικές. Για παράδειγμα, εάν οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους

επειδή η κοινή γνώμη αποτρέπει τους ηγέτες της από το να ξεκινούν πολέμους, τότε θα περιμέναμε να διαπιστώσουμε ότι οι δημοκρατίες είναι πιο φιλειρηνικές από άλλα κράτη. Παρόλα αυτά, οι περισσότερες εμπειρικές μελέτες αποδεικνύουν ότι οι δημοκρατίες τείνουν προς τον πόλεμο όσο και τα υπόλοιπα κράτη.

Άλλα ρεαλιστικά επιχειρήματα αναφέρουν ότι ο τρόπος ορισμού των συρράξεων αποκλείει τους πολέμους ανάμεσα στις δημοκρατίες, όπως για παράδειγμα τον αμερικανικό εμφύλιο, τον Πόλεμο του 1812, τον αμερικανο-ισπανικό πόλεμο, και την διακήρυξη της Φινλανδίας για πόλεμο εναντίον των Δυτικών δημοκρατιών κατά τον Β'ΠΠ. Άλλοι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι οι παράγοντες που ευθύνονται για την απουσία πολέμου ανάμεσα στις δημοκρατίες είναι η γεωγραφική απόσταση, οι συμμαχίες εναντίον ενός κοινού εχθρού, και η συνετή επιθυμία προς αποφυγή μη-αναγκαίου πολέμου και όχι η φύση του καθεστώτος.

Επίσης, οι ρεαλιστές τονίζουν ότι δεν υπάρχει εγγύηση ότι τα κράτη θα παραμείνουν ή θα γίνουν δημοκρατίες. Πολλές δημοκρατίες ενυπάρχουν σήμερα, αλλά μπορεί να πάρουν μη-δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης στο μέλλον. Αυτό το επιχείρημα πάλι, υπονοεί δύο πράγματα : Πρώτον, ότι τελικά, ακόμα και αν ισχύει η θεωρία περί δημοκρατικής ειρήνης, δεν έχει πρακτικά παρά μικρή σημασία για τις διεθνείς σχέσεις.

Εάν υπάρχουν λίγες δημοκρατίες, η 'ζώνη της δημοκρατικής ειρήνης' θα είναι περιορισμένη, και οι ρεαλιστικές αρχές θα εφαρμόζονται στην διεθνή πολιτική. Δεύτερον, η πιθανότητα οι δημοκρατικές κυβερνήσεις να αντικατασταθούν καθιστά τις δημοκρατίες λιγότερο συνεργάσιμες στις μεταξύ τους σχέσεις από ότι υποδηλώνει η φιλελεύθερη θεωρία.

Πέρα από την θεωρητική συζήτηση ανάμεσα σε ρεαλιστές και φιλελεύθερους, το ερώτημα περί δημοκρατικής ειρήνης έχει και πρακτική σημασία. Εάν οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους ποτέ, τότε ίσως ο καλύτερος τρόπος για την επίτευξη της διεθνούς ειρήνης ίσως είναι η ενθάρρυνση της διάδοσης και εξάπλωσης της δημοκρατίας⁶⁵.

Έτσι, ο Michael Doyle στο άρθρο του 'Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs' (1983), υποστηρίζει ότι τα κράτη που εμμένουν στις φιλελεύθερες αρχές απολαμβάνουν μια ξεχωριστή ειρήνη μεταξύ τους, αλλά είναι πολύ πιθανό να εξαπολύσουν πόλεμο

⁶⁵ Brown Michael E., Lynn-Jones Sean M., Miller Steven E., *Debating the Democratic Peace: an international security reader*, Preface; σελ. ix-xiv, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996

ενάντια στα μη-φιλελεύθερα κράτη. Ο Doyle θεωρεί τον φιλελευθερισμό (liberalism) ως μια 'διακριτή ιδεολογία και ένα σύνολο θεσμών'. Ο φιλελευθερισμός βασίζεται σε τέσσερις θεσμούς : δικαιοσύνη των πολιτών και ελευθερία της θρησκείας και του τύπου, διακυβέρνηση από τους εκπροσώπους της νομοθετικής εξουσίας, ατομική ιδιοκτησία, και μία οικονομία της αγοράς που βασίζεται στην προσφορά και τη ζήτηση. Διεθνώς, ο φιλελευθερισμός υποστηρίζει ότι τα φιλελεύθερα κράτη δεν πρέπει να επεμβαίνουν στα ζητήματα των άλλων φιλελεύθερων κρατών. Έτσι, ο Doyle χαρακτηρίζει τον πόλεμο μεταξύ φιλελεύθερων κρατών, αν και όχι αδύνατο, σίγουρα απίθανο. Υποστηρίζει ότι υπάρχει μια φιλελεύθερη ζώνη ειρήνης, της οποίας τα μέλη είναι απίθανο ακόμα και να απειλήσουν το ένα το άλλο με πόλεμο. Ιστορικά δε, στους μεγάλους πολέμους, τα φιλελεύθερα κράτη τείνουν να πολεμούν ως σύμμαχοι. Κατά τον Doyle, οι ρεαλιστικές θεωρίες δεν μπορούν να εξηγήσουν την φιλελεύθερη ειρήνη. Η ρεαλιστική κατανόηση των διεθνών σχέσεων θεωρεί ότι όλα τα κράτη υπάρχουν σε κατάσταση πολέμου, άσχετα με τους εσωτερικούς θεσμούς.

Κατά την άποψη του Doyle, η 'Αιώνια Ειρήνη' του Καντ παρέχει την καλύτερη εξήγηση για την φιλελεύθερη ειρήνη-καθώς και της τάσης των φιλελεύθερων κρατών να διεξάγουν πόλεμο εναντίον των μη-φιλελεύθερων κρατών. Η φιλελεύθερη ειρήνη δεν είναι το αποτέλεσμα του διεθνούς ελέγχου της εξωτερικής πολιτικής ή της οικονομικής αλληλεξάρτησης. Αντίθετα, ο Doyle ακολουθώντας τον Καντ, την αποδίδει στα χαρακτηριστικά των ρεπουμπλικανικών (δημοκρατικών) καθεστώτων. Οι δημοκρατίες (republics), είναι τύποι πολιτικής οργάνωσης με οικονομίες της αγοράς, τη νομική ισότητα των πολιτών, και τις αντιπροσωπευτικές κυβερνήσεις με την διάκριση των εξουσιών. Τα φιλελεύθερα κράτη θα πολεμήσουν μόνο για φιλελεύθερους λόγους.

Παρόλα αυτά, τα φιλελεύθερα κράτη δεν μπορούν να ξεφύγουν από τις συνέπειες της διεθνούς αναρχίας. Τα μη-φιλελεύθερα κράτη, κατά την φιλελεύθερη άποψη, δεν έχουν δικαίωμα να είναι ελεύθερα από ξένη επέμβαση διότι δεν μπορούν να εγγυηθούν εσωτερική δικαιοσύνη για τους πολίτες τους. Επιπλέον, τα φιλελεύθερα κράτη τείνουν να θεωρούν τα μη-φιλελεύθερα κράτη ως πιθανούς επιτιθέμενους εξαιτίας της αποτυχίας τους να υπερασπίσουν τις φιλελεύθερες αρχές στο εσωτερικό τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, κατά τον Doyle, είναι η στάση των Η.Π.Α απέναντι στη Σοβιετική Ένωση.

Μια καθαρά ρεαλιστική εξήγηση δεν μπορεί να εκτιμήσει τον τρόπο με τον οποίο η φιλελεύθερη ιδεολογία των Η.Π.Α ενέτεινε τον Ψυχρό Πόλεμο.

Ο Doyle πιστεύει ότι η διαρκής εξάπλωση των φιλελεύθερων καθεστώτων θα φέρει παγκόσμια ειρήνη στον 22^ο αιώνα⁶⁶.

Δημοκρατική ειρήνη και η σταθερότητά της

Με το Δίκαιο των Λαών, ο Ρωλς επιχειρεί να δώσει μία απάντηση στον πολιτικό ρεαλισμό ως θεωρία διεθνούς πολιτικής και σε όσους υποστηρίζουν ότι η ιδέα μιας ρεαλιστικής ουτοπίας είναι δονκιχωτική. Αυτό το επιχειρεί, σκιαγραφώντας μία άποψη δημοκρατικής ειρήνης, από και την οποία και προκύπτει μία διαφορετική θεώρηση του πολέμου.

Στην ενδοκρατική πραγματικότητα υπάρχει μία διαδικασία μέσω της οποίας οι πολίτες μεγαλώνοντας αναπτύσσουν ένα αίσθημα δικαιοσύνης και συμμετέχουν στη δική τους δίκαιη κοινωνική πραγματικότητα. Ως ρεαλιστική ουτοπική ιδέα το Δίκαιο των Λαών πρέπει να ακολουθεί μία παράλληλη διαδικασία που οδηγεί τους λαούς, συμπεριλαμβανομένων τόσο των φιλελεύθερων όσο και των ευπρεπών κοινωνιών, να αποδέχονται πρόθυμα και να ενεργούν σύμφωνα με τους νομικούς κώδικες που εμπεριέχονται σ'ένα δίκαιο Δίκαιο των Λαών. Επομένως, όταν οι λαοί σέβονται το Δίκαιο των Λαών σε κάποια χρονική περίοδο και προφανώς έχουν την πρόθεση να συμμορφώνονται προς αυτό, οι δε προθέσεις τους αναγνωρίζονται αμοιβαία, τότε αυτοί οι λαοί τείνουν να αναπτύσσουν αμοιβαία εμπιστοσύνη και πίστη ο ένας στον άλλο. Επιπλέον, οι λαοί θεωρούν αυτές τις διατάξεις προνομίουχες για τον εαυτό τους και για όσους τους ενδιαφέρουν κι έτσι, καθώς ο καιρός περνάει, τείνουν να αποδεχτούν αυτό το δίκαιο ως ένα ιδεώδες συμπεριφοράς, μια διαδικασία που ονομάζεται ηθική εκμάθηση. Όπως υποστηρίζει ο Ρωλς, η συγκεκριμένη-καθορισμένη ηθική φύση, ορίζει τα εύλογα συμφέροντα που παρακινούν τους λαούς-και που τους διαφοροποιούν από τα κράτη-προς

⁶⁶ Brown Michael E., Lynn-Jones Sean M., Miller Steven E., *Debating the Democratic Peace : an international security reader*, Preface ; Preface xiv-xvi, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996

μία ακριβοδίκαιη ισότητα και προς τον δέοντα σεβασμό προς όλους τους λαούς. Όπως σημειώνει ο Ρωλς, αυτά τα εύλογα συμφέροντα κάνουν εφικτή τη δημοκρατική ειρήνη και κατά συνέπεια η έλλειψή τους γίνεται αιτία η ειρήνη μεταξύ των κρατών να γίνεται στην καλύτερη περίπτωση ένα *modus vivendi*, μια σταθερή ισορροπία δυνάμεων μόνο προσωρινά.

Ο Ρωλς εικάζει ότι η δίκαιη κοινωνία των φιλελεύθερων ανθρώπων θα ήταν σταθερή για τους σωστούς λόγους, εννοώντας ότι η σταθερότητά της εναπόκειται εν μέρει στην υπακοή στο Δίκαιο των Λαών αυτό καθαυτό. Αυτή η εικασία όμως, πρέπει να επιβεβαιωθεί στην ιστορική πρακτική. Η κοινωνία των φιλελεύθερων λαών πρέπει πράγματι στο τέλος να αποδειχτεί σταθερή, όσον αφορά στην κατανομή της επιτυχίας αναμεταξύ τους. Με τον όρο επιτυχία, δεν αναφερόμαστε στον στρατιωτικό ηρωισμό μιας κοινωνίας ή στην απουσία του αλλά σε άλλα είδη επιτυχίας : στην κατάκτηση πολιτικής και κοινωνικής δικαιοσύνης για όλους τους πολίτες, στην εξασφάλιση των βασικών τους ελευθεριών, στην πληρότητα και δυνατότητα έκφρασης της αστικής κουλτούρας της κοινωνίας καθώς και στη μέσα στα όρια της ευπρέπειας οικονομική ευημερία όλων των ανθρώπων της. Από τη στιγμή που η κοινωνία των φιλελεύθερων λαών είναι σταθερή για τους σωστούς λόγους είναι σταθερή αναφορικά με τη δικαιοσύνη. Και οι θεσμοί και οι πρακτικές μεταξύ των λαών εξακολουθούν να ικανοποιούν τις σχετικές αρχές του πολιτικά δικαίου και της δικαιοσύνης, παρόλο που οι σχέσεις τους και η επιτυχία αλλάζουν διαρκώς στο φως πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών τάσεων⁶⁷.

Ως απάντηση στη ρεαλιστική θεωρία

Η ιδέα μιας φιλελεύθερης δημοκρατικής ειρήνης ενώνει τουλάχιστον δύο ιδέες. Η μία ιδέα είναι ότι υπάρχουν πολιτικοί και κοινωνικοί θεσμοί που μπορούν να αλλάξουν από τον λαό. Οι πολιτικοί και οι κοινωνικοί θεσμοί μπορούν να αναθεωρούνται και να μεταρρυθμίζονται. Η άλλη ιδέα είναι ότι μια εμπορική κοινωνία τείνει να αναπτύσσει στους πολίτες της κάποιες αρετές, και ότι το εμπόριο τείνει να οδηγεί στην ειρήνη. Αν

⁶⁷ Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.84-87

βάλουμε αυτές τις ιδέες αυτές μαζί-το ότι οι κοινωνικοί θεσμοί μπορούν να αναθεωρούνται, για να κάνουν τους ανθρώπους πιο ικανοποιημένους και ευτυχείς (μέσω της δημοκρατίας) και ότι το εμπόριο τείνει να οδηγεί στην ειρήνη-θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι δημοκρατικοί λαοί που ασχολούνται με το εμπόριο θα είχαν την τάση να μη βρίσκονται αφορμές να εμπλέκονται σε πολέμους μεταξύ τους. Αυτό, θεωρεί ο Ρωλς, συμβαίνει μεταξύ άλλων, επειδή αυτό που τους λείπει σε αγαθά μπορούν να το αποκτήσουν πιο εύκολα και φθηνά μέσα από το εμπόριο, και επειδή, καθώς είναι φιλελεύθερες συνταγματικές δημοκρατίες, δεν θα έχουν κίνητρα, για να προσπαθήσουν να προσηλυτίσουν άλλους λαούς σε κάποια κρατική θρησκεία ή σε άλλο βασικό δόγμα. Θεωρείται ότι υπάρχει αληθινή ειρήνη μεταξύ αυτών των λαών, επειδή όλες οι κοινωνίες αυτές είναι ικανοποιημένες με το status quo για τους σωστούς λόγους. Ο Aron αποκαλεί ένα τέτοιο κράτος ειρήνης, 'ειρήνη δια της ικανοποίησεως' (σε αντίθεση με την 'ειρήνη δια της δυνάμεως' ή 'ειρήνη δια της αδυναμίας'), αλλά θα έχει διάρκεια, μόνο εφόσον η ειρήνη είναι γενική. Διαφορετικά θα παρατηρηθεί επιστροφή στον ανταγωνισμό για εξασφάλιση μεγαλύτερης δύναμης με αποτέλεσμα την κατάλυση της ειρήνης. Αρκεί η ύπαρξη ενός κράτους που κατατρώχεται από την ιδέα της στρατιωτικής και οικονομικής ανωτερότητας και επιδιώκει την επέκταση, ώστε να διαιωνίσει τον κύκλο του πολέμου και τις προετοιμασίες για πόλεμο. Έτσι, από τη στιγμή που εγκαταλείπεται η ιδέα ενός παγκόσμιου κράτους, η αποδοχή από μέρους των φιλελεύθερων και ευπρεπών λαών του Δικαίου των Λαών, δεν είναι αρκετή από μόνη της. Η Κοινωνία των Λαών χρειάζεται να αναπτύξει νέους θεσμούς και πρακτικές υπό το Δίκαιο των Λαών, για να περιορίζει τα εκτός νόμου κράτη, όποτε εμφανίζονται. Στις πρακτικές αυτές θα έπρεπε να συγκαταλέγεται η προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως μια μόνιμη έγνοια της εξωτερικής πολιτικής όλων των δίκαιων και ευπρεπών καθεστώτων.

Η ιδέα της δημοκρατικής ειρήνης υπονοεί ότι, όταν οι φιλελεύθεροι λαοί κάνουν πόλεμο, είναι κατά των μη ικανοποιημένων κοινωνιών ή των εκτός νόμου κρατών (όπως τα αποκαλεί ο ίδιος ο Ρωλς)⁶⁸.

Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η δυνατότητα της δημοκρατικής ειρήνης δεν είναι ασύμβατη προς τις υπαρκτές δημοκρατίες-και οι οποίες χαρακτηρίζονται από μεγάλη

⁶⁸ Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.87-92

δόση αδικίας, ολιγαρχικές τάσεις και μονοπωλιακά συμφέροντα-και παρεισφρέει, συχνά συγκαλυμμένα, σε μικρότερες ή πιο αδύναμες χώρες, και ακόμα και σε λιγότερο καλά εδραιωμένες και ασφαλείς δημοκρατίες.

Πιο συγκεκριμένα, στον βαθμό που οι πολίτες κάθε εύλογα δημοκρατικής κοινωνίας αποδέχονται τους πολιτικούς θεσμούς με την ιστορία και τα επιτεύγματά τους, η ειρήνη ανάμεσά τους διασφαλίζεται περισσότερο.

Στον βαθμό που κάθε φιλελεύθερη δημοκρατία ικανοποιεί τις κατάλληλες συνθήκες, έχει κατά κανόνα λιγότερες πιθανότητες να εμπλακεί σε πόλεμο με μη φιλελεύθερα, εκτός νόμου κράτη, με εξαίρεση τις περιπτώσεις νόμιμης αυτοάμυνας (ή υπεράσπισης των νόμιμων συμμάχων τους), ή παρέμβασης σε σοβαρές περιπτώσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σημαντικές προϋποθέσεις, για να επιτευχθεί η σταθερότητα για τους σωστούς λόγους, είναι και οι εξής :

- 1) Μια κάποια ακριβοδίκαιη ισότητα ευκαιριών, ιδιαίτερα στην παιδεία και στην επαγγελματική κατάρτιση, ώστε να μπορούν όλα τα μέρη της κοινωνίας να συμμετέχουν στις συζητήσεις δημόσιας λογικής ή και να συμβάλλουν στην κοινωνική και οικονομική πολιτική).
- 2) Μια ευπρεπής κατανομή εισοδημάτων και πλούτου που ικανοποιεί την Τρίτη συνθήκη του φιλελευθερισμού. Σε όλους τους πολίτες πρέπει να εξασφαλίζονται τα παντός σκοπού μέσα που τους είναι απαραίτητα, για να επωφελούνται με τρόπο έξυπνο και αποτελεσματικό τις βασικές τους ελευθερίες. Αν απουσιάζει αυτή η προϋπόθεση, όσοι διαθέτουν εισοδήματα και πλούτη τείνουν να εξουσιάζουν αυτούς που διαθέτουν λιγότερα και να αποκτούν ολοένα και περισσότερη πολιτική εξουσία προς όφελός τους.
- 3) Η κοινωνία να είναι ύστατος εργοδότης μέσω της γενικής ή τοπικής κυβέρνησης ή άλλων κοινωνικών και οικονομικών τακτικών. Η έλλειψη μιας αίσθησης μακροπρόθεσμης ασφάλειας και της ευκαιρίας για απασχόληση και για μια εργασία με νόημα είναι καταστροφική όχι μόνο για την αυτοεκτίμηση των πολιτών αλλά και για το αίσθημα ότι είναι μέλη αυτής της κοινωνίας και όχι απλώς πιασμένοι στα δίχτυα της.
- 4) Εξασφαλισμένη στοιχειώδης περίθαλψη για όλους του πολίτες.

5) Δημόσια επιχορήγηση των εκλογών και τρόποι να διασφαλίζεται δημόσια πληροφόρηση σε ζητήματα πολιτικής.

Αυτές οι προϋποθέσεις ικανοποιούνται από τις αρχές της δικαιοσύνης όλων των φιλελεύθερων αντιλήψεων. Καλύπτουν ουσιώδεις και αναγκαίες προϋποθέσεις για μια βασική δομή μέσα στην οποία το ιδεώδες της δημόσιας λογικής, όταν ακολουθείται συνειδητά από τους πολίτες, μπορεί να προστατεύει τις θεμελιώδεις ελευθερίες και να εμποδίζει να γίνονται υπερβολικές οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες.

Ωστόσο, παραμένουν πολλά σημαντικά ερωτήματα σε σχέση με την υπόθεση της δημοκρατικής ειρήνης κατά Ρωλς. Για παράδειγμα, σε ποιο βαθμό πρέπει να θεσμοθετηθεί καθεμιά από τις παραπάνω πέντε προϋποθέσεις; Ποιες είναι οι συνέπειες όταν μερικές από αυτές είναι αδύναμες ενώ άλλες είναι ισχυρές; Πώς λειτουργούν μαζί; Και ακολουθούν και συγκριτικές ερωτήσεις : Πόσο σημαντική είναι η δημόσια χρηματοδότηση των εκλογών σε σχέση, για παράδειγμα, με την ίση παροχή ευκαιριών; Το ουσιαστικό ζήτημα πάντως είναι, ότι στον βαθμό που οι συνταγματικά δημοκρατικοί λαοί έχουν τις πιο πάνω προϋποθέσεις, η συμπεριφορά τους ενισχύει την ιδέα μιας δημοκρατικής ειρήνης⁶⁹.

Η δημοκρατική ειρήνη ιδωμένη μέσα από την ιστορία

Η ιστορική αναφορά φαίνεται να υπονοεί ότι η σταθερότητα για τους σωστούς λόγους θα εξασφαλιζόταν σε μία κοινωνία εύλογα δίκαιων συνταγματικών δημοκρατιών.

Σύμφωνα με τον Ρωλς, η απουσία πολέμου μεταξύ των μεγαλύτερων εδραιωμένων δημοκρατιών συμβαδίζει με μια απλή εμπειρική κανονικότητα στις σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνίες. Από το γεγονός αυτό, μπορεί κάποιος να σκέφτεται, ότι μια κοινωνία δημοκρατικών λαών, που οι βασικοί θεσμοί όλων τους είναι ευτεταγμένοι από

⁶⁹ Ρωλς Τζων, Το Δίκαιο Των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.92-96

φιλελεύθερες αντιλήψεις του δικαίου και της δικαιοσύνης (αν και όχι αναγκαστικά από την ίδια αντίληψη), είναι σταθερή για τους σωστούς λόγους. Ωστόσο, όπως έχει παρατηρήσει ο Michael Doyle, μετά δυσκολίας επαρκεί η απαρίθμηση ευνοϊκών ιστορικών περιστατικών, από τη στιγμή που η ιδέα της δημοκρατικής ειρήνης μερικές φορές αποτυγχάνει. Στις περιπτώσεις αυτές, η εναρκτήρια εικασία, κάνει τον Ρωλς να αναμένει πως οι πρακτικές και οι θεσμοί που στηρίζουν μια δημοκρατία θα αποδειχθούν ανεπαρκή και αποτυχημένα.

Εφεξής, δεδομένων των μειονεκτημάτων των υπαρκτών, υποτιθέμενων συνταγματικών δημοκρατικών καθεστώτων, δεν είναι να εκπλήσσει κανείς που τόσο συχνά επεμβαίνουν σε πιο αδύναμες χώρες, ακόμα και σε αυτές που επιδεικνύουν κάποια στοιχεία δημοκρατικότητας, ή ακόμα και που εμπλέκονται σε πολέμους με επεκτατικούς σκοπούς. Ως προς την πρώτη περίπτωση οι ΗΠΑ ανέτρεψαν τις δημοκρατίες του Αλιέντε στη Χιλή, του Αρμπένζ στη Γουατεμάλα, του Μοσαντέχ στο Ιράν και, θα προσέθεταν κάποιοι, των Σαντινίστας στη Νικαράγουα. Παρόλο που οι δημοκρατικοί λαοί δεν είναι επεκτατικοί, επειδή υπερασπίζονται την ασφάλειά τους, μία δημοκρατική κυβέρνηση μπορεί εύκολα να επικαλεστεί αυτό ακριβώς το συμφέρον, για να υποστηρίξει συγκαλυμμένες επεμβάσεις ακόμα και όταν στην ουσία υποκινείται από παρασκηνακά οικονομικά συμφέροντα.

Η υπόθεση λοιπόν του Καντ για ένα *foedus pacificum* επαληθεύεται ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο οι συνθήκες μιας ομάδας συνταγματικών καθεστώτων πλησιάζουν το ιδεώδες τέτοιων καθεστώτων και των στηριγμάτων τους. Αν η υπόθεση ευσταθεί, μια ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα σε δημοκρατικούς λαούς θα τείνει να εξαφανίζεται, όσο θα πλησιάζουν προς αυτό το ιδεώδες, και θα εμπλέκονται σε πόλεμο μόνο ως σύμμαχοι σε αυτοάμυνα ενάντια σε εκτός νόμου κράτη. Μια υπόθεση, που κατά τον Ρωλς ευσταθεί και συναινεί στο ότι το Δίκαιο των Λαών είναι μια ρεαλιστική ουτοπία⁷⁰.

Ως πολίτες φιλελεύθερων κοινωνιών, θα πρέπει να είμαστε σε θέση να υιοθετήσουμε μετά από ώριμη σκέψη τις αρχές και τις κρίσεις του Δικαίου των Λαών. Η αντίληψη

⁷⁰ Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.96-102

αυτού του δικαίου ως κοινωνικού συμβολαίου, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη αντίληψη γνωστή σ'εμάς, θα πρέπει να συνδέει σε μια ενιαία και συνεπή άποψη τις εμπειριστατωμένες πολιτικές μας πεποιθήσεις και τις πολιτικές (ηθικές) κρίσεις σε όλα τα επίπεδα γενίκευσης⁷¹.

Ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός ως κυρίαρχος διεθνής οραματισμός

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η κατάρρευση του κομμουνισμού ως ιδεολογικού πόλου δημιούργησαν την ελπίδα ότι θα επικρατήσουν διεθνώς όχι μόνον οι εσωτερικές αξίες του φιλελευθερισμού (δημοκρατία, ελεύθερη οικονομία), αλλά και η ιδεαλιστική προσέγγιση του φιλελευθερισμού στα προβλήματα της διεθνούς πολιτικής. Η προσέγγιση αυτή έχει τρία κεντρικά στοιχεία :

A. Η εξάπλωση της δημοκρατίας εκτοπίζει τον πόλεμο.

Η παλαιά αυτή άποψη του Καντ και του Payne εκφράστηκε πρόσφατα από τον αμερικανό πολιτικό επιστήμονα Jack Levy, ο οποίος έγραψε ότι «η ανυπαρξία πολέμου μεταξύ δημοκρατιών είναι το πλησιέστερο που έχουμε σε έναν εμπειρικό νόμο στις διεθνείς σχέσεις». Παρομοίως, ο τότε Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ κ.Baker δήλωσε τον Απρίλιο 1992 ότι «οι πραγματικές δημοκρατίες δεν καταφεύγουν σε πολέμους μεταξύ τους», ενώ ο Πρόεδρος Bush θεώρησε ότι «οι δημοκρατίες στο Κρεμλίνο αποτελούν μεγαλύτερη εγγύηση για την ασφάλειά μας από ότι τα πυρηνικά όπλα».

B. Η εξάπλωση του ανοικτού ελεύθερου εμπορίου σημαίνει τον εκτοπισμό του πολέμου.

Η παλαιά αυτή θεωρία του Richard Cobden έχει εκφραστεί πρόσφατα από την θεωρία ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση έχει κάνει τον πόλεμο τόσο οικονομικά επώδυνο, ώστε να μην συμφέρει από ορθολογικής πλευράς.

Γ. Η συλλογική ασφάλεια και οι διεθνείς οργανισμοί αποτελούν τον κατάλληλο μηχανισμό για την εμπέδωση της ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών. Πιο συγκεκριμένα, οι διεθνείς οργανισμοί και οι διεθνείς συνθήκες που τους εδραΐωσαν αποτελούν ένα κατάλληλο πλαίσιο για την ειρηνική επίλυση των διαφορών, ενώ η

⁷¹ Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο Των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ. 102-108

συλλογική ασφάλεια αποτελεί τον μοχλό πίεσης προς κάθε κράτος ώστε να παραμείνει μέσα σε αυτό το ειρηνικό πλαίσιο.

Τονίζουμε εδώ, ότι αυτά τα τρία στοιχεία αποτελούν τον κυρίαρχο οραματισμό της Δύσης, όχι όμως την κυρίαρχη πρακτική στην διεθνή πολιτική. Η υλοποίηση του οραματισμού του φιλελεύθερου ιδεαλισμού έχει συναντήσει σημαντικά εμπόδια :

1. Η δημοκρατία δεν αποτελεί εγγύηση για την ειρηνικότητα ενός κράτους, ακόμα και σε διενέξεις του με άλλο δημοκρατικό κράτος.

Η συνεχιζόμενη τουρκική εισβολή στην Κύπρο είναι καθοριστικό αντι-παράδειγμα. (Παρομοίως ο Αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος). Σε πολλές περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης η δημοκρατία σήμανε την άνοδο του εθνικισμού, και επομένως-δυστυχώς ή πραγματικά-πολεμικές συγκρούσεις.

2. Η οικονομική αλληλεξάρτηση επίσης δεν αποτελεί εγγύηση για την ειρήνη.

Οι γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες ήταν οικονομικά αλληλεξάρτητες σε υψηλό βαθμό. Επέλεξαν όμως τις πολεμικές συγκρούσεις παρά το μεγάλο οικονομικό κόστος. Προφανώς άλλες αξίες, όπως ο εθνικισμός, ενδέχεται υπό ορισμένες συνθήκες να έχουν μεγαλύτερο βάρος από την οικονομική ευημερία στους υπολογισμούς των ηγεσιών.

3. Η συλλογική ασφάλεια εξαρτάται από την ίδια την αρμονία μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων την οποία υποτίθεται προωθεί.

Σε περιόδους ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων δεν εφαρμόζεται η συλλογική ασφάλεια παρά μόνον όταν οι επιταγές της συμπίπτουν με αυτές της Realpolitik. Ο λόγος είναι, ότι καμία μεγάλη δύναμη δεν θα ρισκάρει παγκόσμιο πόλεμο για να επιβάλλει την συλλογική ασφάλεια εναντίον μιας άλλης φιλοπόλεμης μεγάλης δύναμης (π.χ. η Δύση δεν κήρυξε τον πόλεμο κατά της Σοβιετικής Ένωσης όταν αυτή εισέβαλε στο Αφγανιστάν), εκτός αν μια τέτοια ενέργεια απορρέει και από το σκεπτικό της Realpolitik (π.χ. η αγγλική αντίδραση στην γερμανική εισβολή της Πολωνίας το 1939). Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η εφαρμογή της συλλογικής ασφάλειας δεν εμπεριέχει το ρίσκο κλιμάκωσης σε παγκόσμιο πόλεμο, πάλι θα τείνει να εκτοπίζεται από την Realpolitik εφόσον υπάρχουν ανταγωνισμοί μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων (π.χ. οι ΗΠΑ δεν εφάρμοσαν τις αρχές της συλλογικής

ασφάλειας κατά της συνεχιζόμενης τουρκικής εισβολής στην Κύπρο λόγω της στρατηγικής σημασίας της Τουρκίας για το αντι-σοβιετικό στρατόπεδο).

4. Η συλλογική ασφάλεια τείνει να απονομιμοποιείται διεθνώς, στο μέτρο που εξαρτάται από μια πλασματική μανιχαϊκή διάγνωση σε κάθε εμπόλεμη διενέξη του διεθνούς παρανόμου και του θύματος.

Στις περισσότερες διενέξεις είναι δύσκολο να διαχωριστεί ο επιτιθέμενος από το θύμα. Ποιος ήταν ένοχος για τον Πόλεμο των Έξι Ημερών, το Ισραήλ που επετέθη πρώτο, ή η Αίγυπτος που κινητοποίησε τις δυνάμεις της πρώτη και διέταξε την απόσυρση των κυανόκρανων από τα αιγυπτιο-ισραηλινά σύνορα; Εφόσον σε διφορούμενες περιπτώσεις η συλλογική ασφάλεια οδηγήσει στην καταστροφή των εθνικών συμφερόντων της μιας πλευράς, αυτή η πλευρά θα θεωρεί την συλλογική ασφάλεια σαν μέσο καταπίεσης (‘ιμπεριαλισμός’).

5. Η συλλογική ασφάλεια τείνει να απονομιμοποιείται διεθνώς, στο μέτρο που εφαρμόζεται επιλεκτικά.

Στην σημερινή περίοδο, όπου έχουν τουλάχιστον πρόσκαιρα εκλείψει οι ανταγωνισμοί μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, η διεθνής κοινότητα έχει την ευχέρεια να επεμβαίνει συλλογικά σε τοπικές διενέξεις χωρίς τους επιτακτικούς περιορισμούς της Realpolitik (δηλαδή οι μεγάλες δυνάμεις δεν περιορίζονται από ανταγωνισμούς μεταξύ τους). Έχει όμως να αντιμετωπίσει εσωτερικούς περιορισμούς. Το κοινό των δυτικών χωρών δεν θα ανεχθεί επί μακρόν απώλειες πολέμου λόγω συλλογικών επεμβάσεων σε μακρινές και άγνωστες διενέξεις. Το αποτέλεσμα είναι να περιορίζονται οι συλλογικές επεμβάσεις (i) σε διενέξεις όπου διακυβεύονται ισχυρά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων (π.χ. πόλεμος του Κόλπου, όπου απειλήθηκε η παγκόσμια προσφορά πετρελαίου), δηλαδή πάλι όταν η Realpolitik θα ευνοούσε την επέμβαση ούτως ή άλλως, και χωρίς την ύπαρξη ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας, και (ii) σε διενέξεις που έχουν προκαλέσει έντονο ενδιαφέρον της παγκόσμιας κοινής γνώμης λόγω ανθρωπιστικών τραγωδιών (π.χ. συλλογική επέμβαση στη Σομαλία, όχι όμως στη Βοσνία λόγω του υψηλού προβλεπόμενου κόστους). Το γεγονός όμως ότι η συλλογική ασφάλεια εφαρμόζεται μόνον επιλεκτικά προωθεί την κυνική αντιμετώπισή της σε πολλά μέρη του κόσμου. Σήμερα όλοι οι Μουσουλμάνοι είναι πεπεισμένοι ότι το πετρέλαιο του Κουβέιτ

βαραίνει περισσότερο στις πλάστιγγες της διεθνούς κοινότητας από το αίμα των Μουσουλμάνων της Βοσνίας.

6. Η συλλογική ασφάλεια είναι λιγότερο πιθανό να εφαρμοστεί ελλείψει μιας ηγεμονικής δύναμης που να επωμίζεται το κύριο κόστος της.

Οι ΗΠΑ είναι σήμερα η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να παίξει αυτόν τον ρόλο. Η συγκριτική μείωση της ισχύος τους όμως τις έχει οδηγήσει σε μια επίμονη προσπάθεια μετατοπίσεως του βάρους της συλλογικής ασφάλειας σε άλλες δυτικές δυνάμεις. Δυστυχώς καμία δεν είναι σε θέση να υποκαταστήσει τις ΗΠΑ. Η Ε.Κ. φάνηκε κατά την γιουγκοσλαβική κρίση ανέτοιμη και ανίκανη να προλάβει τις εξελίξεις και να αναλάβει πειστικές πρωτοβουλίες. Ο μηχανισμός λήψεως αποφάσεων στην Ε.Κ. είναι πολύπλοκος και αργός. Η κατά περιτροπή ανάληψη της συλλογικής προεδρίας από όλα τα κράτη-μέλη εμποδίζει τη συσσώρευση κοινής πείρας (κατά το ξέσπασμα της γιουγκοσλαβικής κρίσης η συλλογική προεδρία ήταν στα άπειρα χέρια του Λουξεμβούργου). Η ΔΕΕ στερείται κοινής στρατιωτικής διοικητικής δομής, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να αναλάβει ταχείες κινητοποιήσεις δυνάμεων. Το αποτέλεσμα είναι να περιορίζεται ουσιαστικά το πεδίο δράσης της συλλογικής ασφάλειας σε διενέξεις για τις οποίες είναι διατεθειμένες να αναλάβουν την πρωτοβουλία οι ΗΠΑ-οι οποίες όμως είναι ολοένα και λιγότερο διατεθειμένες να επωμίζονται τέτοιο κόστος.

Το συμπέρασμα από αυτήν την γενική ανάλυση είναι ότι ακόμα και υπό τις σημερινές ευνοϊκές συνθήκες, όπου οι μεγάλες δυνάμεις βρίσκονται σε ομόνοια μεταξύ τους και έχουν ασπαστεί τον οραματισμό του φιλελεύθερου ιδεαλισμού, η πρακτική της διεθνούς πολιτικής συνεχίζει σε σημαντικό βαθμό να διέπεται από την Realpolitik. Είναι απίθανο να υλοποιηθεί ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορεί να εγγυηθεί πραγματικά την ασφάλεια όλων των εν γένει των αδύναμων κρατών.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός στερείται επιρροής. Στη σημερινή παγκόσμια συγκυρία ασκεί έναν έντονο νομιμοποιητικό ρόλο. Η πολιτική ενός κράτους νομιμοποιείται διεθνώς εφόσον συμπλέει με τις αρχές του φιλελεύθερου ιδεαλισμού, και απονομιμοποιείται εφόσον δεν συμπλέει. Η διεθνής νομιμοποίηση όμως δεν αποτελεί παρά έναν από τους παράγοντες που καθορίζουν την έκβαση

διεθνών διενέξεων. Οι άλλοι παράγοντες ανήκουν περισσότερο στην σφαίρα της Realpolitik παρά του φιλελεύθερου ιδεαλισμού.

Επομένως κάθε αδύναμο κράτος θα πρέπει αφενός να λαμβάνει υπόψη τις επιταγές του φιλελεύθερου ιδεαλισμού, αφετέρου όμως να μην παραμελεί επ' ουδενί λόγο τις επιταγές που απορρέουν από τους συσχετισμούς ισχύος (Realpolitik)⁷².

⁷² Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Τα Βαλκάνια Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων-Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 66-71

“Ανυπεράσπιστα χωριά να υφίστανται αεροπορικούς βομβαρδισμούς, οι κάτοικοί τους να σκορπίζουν στην ύπαιθρο, τα ζώα να πυροβολούνται, οι καλύβες να παραδίδονται στις φλόγες : ιδού τι ονομάζουν *ειρήνευση*. Εκατομμύρια χωρικοί να απογυμνώνονται από τη γη τους και να πετάγονται στους δρόμους παίρνοντας μαζί τους μόνο ό,τι μπορούν να κουβαλήσουν στην πλάτη τους : ιδού τι ονομάζουν *μεταφορά του πληθυσμού ή διευθέτηση των συνόρων*. Άνθρωποι να φυλακίζονται για χρόνια χωρίς δίκη ή να δέχονται μια σφαίρα στην πλάτη ή να στέλνονται για να πεθάνουν στα αρκτικά κάτεργα : ιδού τι ονομάζουν *εξάλειψη των ύποπτων στοιχείων*.”⁷³

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Οι Διεθνείς Σχέσεις & Η Πρακτική της Ηγεμονίας

Σύμφωνα με τον Watson, με τον όρο ‘ηγεμονία’ εννοούμε τις υλικές προϋποθέσεις της τεχνολογικής, οικονομικής και στρατηγικής ανωτερότητας, οι οποίες καθιστούν μια μεγάλη δύναμη ή ομάδα δυνάμεων οι οποίες δρουν συλλογικά, ικανές να ασκούν τέτοια πίεση στα άλλα κράτη ώστε αυτά να χάνουν μέρος της εξωτερικής ή εσωτερικής τους ανεξαρτησίας.

Η ηγεμονία βρίσκεται στο φάσμα ανάμεσα στις πολλαπλές ανεξαρτησίες και την παγκόσμια κυβέρνηση. Οι πλούσιες αναπτυγμένες δυτικές δημοκρατίες απολαμβάνουν μια αυξανόμενη ηγεμονική ανωτερότητα στο διεθνές σύστημα. Σε αυτές τις χώρες, ένα μεγάλο εύρος υπερεθνικών ΜΚΟ περιλαμβάνει : τις οικονομικές επιχειρήσεις όπως είναι οι τράπεζες και οι εταιρείες πετρελαίου, αυτές που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ανάπτυξης καθώς και αυτές που αποτελούν τους φορείς κάποιου ηθικού σκοπού.

Και οι τρεις αυτές οι ομάδες, θέλουν να αλλάξουν τις εσωτερικές σχέσεις των πιο αδύναμων και λιγότερο δημοκρατικών κρατών. Ακόμα και εντός των Βεσφαλιανών συστημάτων, παρατηρείται η υπεροχή κάποιων κρατών, η οποία και συσχετίζεται με την

⁷³ Απόσπασμα του George Orwell, ‘*Politics and the English Language*’, *Collected Essays, Journalism and Letters*, τομ.4, Penguin Books, 1970, σ. 166, όπως παρατίθεται στο : *Η τέχνη της πολιτικής ψευδολογίας*, κείμενο αποδιδόμενο στον Jonathan Swift, μετάφραση : Αλόη Σιδέρη, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 1995, σελ.20

ηγεμονία. Οι υπερεθνικοί ΜΚΟ προσπαθούν να παρακινήσουν τις δικές τους εκλεγμένες κυβερνήσεις να επέμβουν στο εσωτερικό αυτών των κρατών χάριν της αύξησης της αποτελεσματικότερης λειτουργίας των τελευταίων. Η δράση των ΜΚΟ παραμένει πιο αποτελεσματική σε περιόδους ηγεμονίας. Διότι η ηγεμονία συνδυάζει την ικανότητα της επέμβασης με την θέληση προς αυτήν την κατεύθυνση.

Οι κυβερνήσεις των ηγεμονικών κρατών-δωρητών συχνά ανταποκρίνονται στους ΜΚΟ και μοιράζονται τις ίδιες πολιτιστικές αξιώσεις για το επίπεδο του πολιτισμού-για το πώς ορίζεται το επιθυμητό και το δίκαιο. Αλλά σε περιόδους ηγεμονίας, οι ηγεμονικές κυβερνήσεις επιθυμούν να δρουν κυρίως κατόπιν ‘εντολής’ (proxy) παρά άμεσα. Έτσι ασκούν πιέσεις προς τις κυβερνήσεις των κρατών που είναι οι αποδέκτες της βοήθειας. Σε ακραίες περιπτώσεις-όπως αυτές της Βοσνίας και του Αφγανιστάν-δημιουργούν ακόμα και τοπικές κυβερνήσεις ή αναπτύσσουν ‘επιφυλακτικές’ συνεργασίες με τους πιο μετριοπαθείς ΜΚΟ.

Πολλά κράτη-αποδέκτες δεν μπορούν να ‘επιβιώσουν’ χωρίς την τακτική και συνεχή ροή της αρωγής από τα κράτη-δότες. Αποτέλεσμα αυτής της εξάρτησης είναι τα κράτη-αποδέκτες να ‘συμμορφώνονται’ με τις ηθικές αξιώσεις των αναπτυγμένων κρατών-πολιτισμικό επίπεδο, μεταχείριση των ξένων επιχειρήσεων-συνήθως ως στον βαθμό που απαιτείται για να εξασφαλίσουν τη βοήθεια⁷⁴.

⁷⁴ Watson Adam, «International Relations and The Practice of Hegemony», Notes for a lecture given at the CSD Encounter with Adam Watson, University of Westminster, 5 June 2002, σελ.10-11

ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ

Η ιστορική ευθύνη και το 'πρόβλημα του θερμοκηπίου'

Στην διεθνή συζήτηση σε σχέση με το πρόβλημα του θερμοκηπίου ανακύπτουν ζητήματα σε σχέση με την ιστορική ευθύνη. Παράδειγμα αποτελεί η Διακήρυξη του Πεκίνου για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1991 : «{...}οι αναπτυγμένες χώρες φέρουν ευθύνη για την υποβάθμιση του παγκόσμιου περιβάλλοντος. Από την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, οι αναπτυγμένες χώρες έχουν προχωρήσει στην εκμετάλλευση των φυσικών πηγών μέσω μη-διατηρήσιμων μοτίβων παραγωγής και κατανάλωσης, βλάπτοντας το παγκόσμιο περιβάλλον, προς ζημία πρωτίστως των αναπτυσσόμενων χωρών.»

Η αντίληψη περί ιστορικής ευθύνης έγινε ακόμα πιο κεντρική στη συζήτηση, όταν εντός του πλαισίου των διαπραγματεύσεων του Κιότο το 1997, η Βραζιλία έθεσε μια πρόταση στην οποία χρησιμοποίησε τη συσσώρευση των εκπομπών από το 1840 μέχρι σήμερα, ως σημείο αναφοράς για τον ορισμό των ελάχιστων στόχων των χωρών που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις. Κατά συνέπεια, όλο το οικονομικό βάρος που συνδέεται με το φαινόμενο του θερμοκηπίου μετακινήθηκε προς τις βιομηχανοποιημένες χώρες.

Όσον αφορά στη σχέση αυτής της γενιάς με το παρελθόν και το μέλλον, ξεχωρίζει μια καθοριστική στιγμή : η δημοσίευση της Θεωρίας της Δικαιοσύνης (1971) από τον Ρωλς στην οποία καταπιάνεται ρητά με το τι θα μπορούσε να γίνει για τις μελλοντικές γενιές.

Οι Johan Eyckmans και Erik Schokkaert, στο «An Ideal 'Normative' Theory for Greenhouse Negotiations?» αναπτύσσουν μέσα σε ένα ρωλσιανό πνεύμα, μια ιδεατή κανονιστική θεωρία του πώς θα πρέπει να χειριστούμε το πρόβλημα του θερμοκηπίου, το οποίο συνδέεται με το οικονομικό κόστος των περιβαλλοντικών αλλαγών, το οποίο διανέμεται άνισα, επιβαρύνοντας κυρίως τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Στη συνέχεια υποστηρίζουν ότι κάθε κανονιστικό πλαίσιο πρέπει να έχει ως εκκίνηση μια προνομιακή επιλογή για τους φτωχούς, στη βάση του ότι το φαινόμενο του θερμοκηπίου είναι πρωτίστως ένα πρόβλημα διανεμητικής δικαιοσύνης, και όχι ένα πρόβλημα ιστορικής αδικίας ή διορθωτικής δικαιοσύνης⁷⁵.

⁷⁵ Liedekerke Luc Van, Editorial: «Historical Responsibility and the Greenhouse Problem», Ethical Perspectives, March-Number: 1/2004, σελ. 1-4

ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Η ιδέα της ολοκλήρωσης είναι ένα ενδογενές στοιχείο της ευρωπαϊκής Ορθολογικότητας : της διαλεκτικής του εν και πολλά. Ο ευρωπαϊκός Ορθός Λόγος αφορά σ' αυτή τη διαλεκτική του Ενός και των Πολλών σε λογικο-οντολογικό και ηθικο-πολιτικό επίπεδο. Η λογική οργάνωση της σκέψης και η πολιτική οργάνωση της κοινωνίας βασίζονται πάνω στην ιδέα της ολοκλήρωσης, της αναγωγής της πολλότητας σε ενότητα ή της κατασκευής της ενότητας από την πολλότητα : *ex pluribus unum*.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της ευρωπαϊκής Ορθολογικότητας θα πρέπει, λοιπόν, να ιδωθεί και η προσπάθεια της σύγχρονης Ευρώπης να προχωρήσει στην ολοκλήρωσή της. Βάσει ποιας ιδέας όμως και ποιας Αρχής επιδιώκει η σύγχρονη Ευρώπη την ολοκλήρωσή της⁷⁶; Η ολοκλήρωση της Ευρώπης συντελείται μέσα στο πλαίσιο ενός ιδεολογικού πλουραλισμού, ο οποίος αποτελεί καρπό της Παλαιάς Ευρώπης⁷⁷.

Ο όρος ολοκλήρωση μπορεί να σημαίνει δυο τινά : πρώτον, μια αφηρημένη αναγωγή της πολλότητας σε ενότητα, μια ομοιογενοποίηση της διαφοράς, μια φορμαλιστική ισοπέδωση των ποιοτικών ιδιαιτεροτήτων, μια υποταγή των πολλών στην ηγεμονία του Ενός.

Δεύτερον, μια διαλεκτική ενότητα των πολλών και του ενός : μέσω της «ενότητας εν τη διαφορά» των, μια συγκεκριμένη διαμεσολάβηση του ενός και των πολλών, μια ζωντανή ενότητα μέσω της διαφοροποιήσεως των πολλών, την οποία αυτή συντονίζει.

Πίσω από τη συστημική διοσημία του όρου «ολοκλήρωση» βρίσκεται ως όρος δυνατότητά της η πρωταρχική «συστημική» διοσημία της ίδιας της «ευρωπαϊκής» Ορθολογικότητάς μας. Πρόκειται για τη διαχρονική αντινομία του ευρωπαϊκού Ορθού Λόγου από την αρχαιοελληνική πρωταρχή, μέσω της «παλαιο-ευρωπαϊκής» Νεοτερικότητας, ως τη σημερινή Μεταμοντερνικότητά μας : η πρώτη εκδοχή του Λόγου ζητά στη σκέψη την κυριαρχία του ενός πάνω στα πολλά, και στην πολιτική την ηγεμονία του ενός, της Αρχής, πάνω στα πολλά, τα αρχόμενα.

⁷⁶ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ.14-15

⁷⁷ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ. 20

Η δεύτερη εκδοχή του Λόγου ζητά στη σκέψη την εκ των «διαφερόντων» αρμονία, και στην πολιτική το συντονισμό, τη συναίνεση, τη διαμεσολάβηση μεταξύ των ανταγωνιστικών, συγκυριακών αρχών.

Κάτω από αυτό το πρίσμα της αυτονομίας του Ορθού Λόγου, που καταδειχίνεται ιστορικοφιλοσοφικά από τη διαμάχη του Αριστοτέλη με τον Ηράκλειτο, του Hegel με τον Kant, ή του Carl Schmitt με τον Niklas Luhmann, η ολοκλήρωση της Ευρώπης τελεί κάτω απ' αυτή την «ορθολογική» Αντινομία.

Έτσι, για τους υπέρμαχους συνηγόρους της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: η πολιτική ολοκλήρωση σκοπεύει σε μια συνομοσπονδιακή συνένωση «οικονομικά» «αυτόνομων» και πολιτικά κυρίαρχων κρατών, όπου το κέντρο συντονίζει, μέσω της αρχής της επικουρικότητας, τα αυτόνομα κράτη και τις περιφέρειές του.

Η πολιτισμική ολοκλήρωση, τέλος, σκοπεύει στη δημιουργία ενός ενιαίου πολιτισμικού χώρου, όπου οι λαοί μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, όχι με το μέσο του χρήματος ή της δύναμης, αλλά της δημιουργίας, βάσει της αρχής του πολυπολιτισμού αυτόνομων «εθνικών» και «λαϊκών» πολιτισμών.

Αντίθετα, οι αντίπαλοι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης υποστηρίζουν ότι:

Η πολιτική ολοκλήρωση θα οδηγήσει μοιραία στην ηγεμονία των μεγάλων πάνω στα μικρά μέλη, αφού η αρχή της διαπραγματευσιμότητας στην πολιτική συντελείται μεταξύ όχι ισοδύναμων, αλλά ετεροδύναμων εταίρων.

Η πολιτισμική ολοκλήρωση θα οδηγήσει, τέλος, μέσω της εμπορευματοποίησης της πολιτιστικής βιομηχανίας, σε μια εξαφάνιση των «εθνικών» πολιτισμών και την επικράτηση μιας πολιτισμικής «εντροπίας», όπου το οικονομικό δε διαβρώνει μόνο την πολιτική αλλά και τον ίδιο τον πολιτισμό⁷⁸.

Ποια όμως θα είναι η μελλοντική πολιτική οργάνωση της Ευρώπης; Τι θα αναδυθεί ως νέα πολιτική δομή από την πολιτική διεργασία του σήμερα; Ένα ανώτατο, ενιαίο κράτος, μέσα στο οποίο τα μέχρι τώρα εθνικά κράτη θα «υποβαθμιστούν» σε «τοπικούς» και «περιφερειακούς» μηχανισμούς; Ή μήπως μια «χαλαρή» συνομοσπονδία «εθνικών» αυτόνομων κρατών σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας; Ή, τελικά, θα επικρατήσει η «παλαιοευρωπαϊκή» αρχή της εθνικής κρατικής «κυριαρχίας» και η

⁷⁸ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης: παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ. 21-24

Ευρώπη θα ξεπέσει τελικά σ'έναν απλό διεθνή οικονομικό οργανισμό; Όλες αυτές οι επιλογές είναι δυνατές. Εξαρτάται τελικά από τη βούληση των πολιτών και των λαών της Ευρώπης, οι οποίοι είναι και οι τελικοί φορείς της «ευρωπαϊκού» γίγνεσθαι⁷⁹.

Η διαλεκτική σχέση, δηλαδή η διαπλοκή του Λόγου και του Μύθου, είναι και στην περίπτωση της ενωμένης Ευρώπης, καθοριστική. Το λογικό μας λέει ότι είμαστε ένα με τους άλλους, αλλά εμείς θέλουμε να πιστεύουμε ότι εμείς είμαστε κάτι ξεχωριστό. Με το Λόγο γινόμαστε ένα όλοι. Με το Μύθο επεξεργαζόμαστε τη δική μας ξεχωριστή ταυτότητα⁸⁰.

Θα μπορέσει η Ευρώπη να εξασφαλίσει στους πολίτες της έναν ενιαίο χώρο πολιτισμικής δημιουργίας, θα δημιουργήσει, δηλαδή, η ενωμένη Ευρώπη μια κοινή πατρίδα των λαών της, ή θα παραμείνει ορθολογικό μεν, αλλά αυθαίρετο κατασκεύασμα;

Αυτό είναι και το δίλημμα που τελικά αντιμετωπίζουν οι λαοί της Ευρώπης. Το λογικό τους λέει ναι στην Ένωση, αλλά το μυθικό τους λέει όχι. Ένας κοινός ευρωπαϊκός πολιτισμός θα έπρεπε να επιτύχει μια τέτοια συμφιλίωση του Λόγου και του Μύθου. Με λίγα λόγια, η πολιτική Ορθολογικότητα επιβάλλει την ενοποίηση, αλλά ο πολιτικός Μύθος φαίνεται να αντιστέκεται στην ενοποίηση της Ευρώπης⁸¹.

⁷⁹ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ.50

⁸⁰ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ.92

⁸¹ Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000, σελ.93

Η υπόσχεση της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών : παγκόσμια διακυβέρνηση, κοσμοπολίτικη δημοκρατία και το τέλος της κυριαρχίας;

Η κοινωνία των πολιτών και η κοσμοπολίτικη δημοκρατία

Σύμφωνα με τον David Held, η κυρίαρχη κατανόηση των διεθνών σχέσεων-το λεγόμενο 'Βεσφαλιανό Μοντέλο' των κυρίαρχων κρατών-περιορίζει σημαντικά τη δημοκρατική ροπή που μπορεί να υπάρχει πίσω από μια κοινωνία των πολιτών. Έτσι, 'οι δημοκρατικοί θεσμοί και πρακτικές πρέπει να αρθρώνονται σε συμφωνία με την πολύπλοκη αρένα των εθνικών και διεθνών πολιτικών, και η αμοιβαία διείσδυση αυτών πρέπει να καταγράφεται'. Η άποψη αυτή του Held συμπίπτει με τις θεωρίες της παγκόσμιας διακυβέρνησης που αναγνωρίζουν την δημοκρατική ισχύ με τους θεσμούς εντός και πέραν του κυρίαρχου κράτους. Από αυτήν την άποψη, η παγκόσμια εξάπλωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, πρέπει να ερμηνεύεται υπό μια κοσμοπολίτικη τάση, ως να αναδύεται μέσω των παγκόσμια-θεσμοθετημένων πολιτικών θεσμών, ή αυτό που ο Held αποκαλεί 'ένα κοσμοπολίτικο σύστημα εξουσίας'.

Αυτή η συσχέτιση της κοσμοπολίτικης δημοκρατίας με την παγκόσμια διακυβέρνηση οδηγεί στην απόδοση έμφασης στο ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στην διατήρηση οποιουδήποτε σχεδίου για μια κοσμοπολίτικη δημοκρατία⁸².

Το Ανθρώπινο Δικαίωμα στη Δημοκρατία; Νομιμότητα και Διαμεσολάβηση

Το φιλοσοφικό ερώτημα για το εάν υπάρχει ένα ανθρώπινο δικαίωμα στη δημοκρατία έχει κερδίσει μεγάλη σημασία τα τελευταία χρόνια. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι ΗΠΑ και άλλα κράτη έχουν εμπλακεί σε έναν αριθμό διεθνών στρατιωτικών παρεμβάσεων, τις οποίες έχουν χαρακτηρίσει ως κυρίως ή μερικώς υποκινούμενες από ανθρωπιστικά κριτήρια, και σε πάνω από μια από αυτές τις περιπτώσεις, ο διακηρυγμένος στόχος ήταν η προστασία ή η εγκαθίδρυση μιας δημοκρατικής

⁸² Colas Alejandro, «The promises of international civil society : global governance, cosmopolitan democracy and the end of sovereignty?», 2001, www.theglobalsite.ac.uk, (Chapter 5, International Civil Society, Polity Press), σελ.9-12 (από 36 σελίδες)

διακυβέρνησης. Σύμφωνα με κάποιους ακαδημαϊκούς, έχει αναδυθεί το δικαίωμα στην δημοκρατική διακυβέρνηση με βάση το διεθνές δίκαιο : δεν αξίζει μόνο η δικαιοσύνη την αναγνώριση αυτού του δικαιώματος, αλλά επιπρόσθετα, η διεθνής κοινότητα δεν πρέπει να αναγνωρίσει ως νόμιμο κανένα μη-δημοκρατικό καθεστώς ή κυβέρνηση. Τέτοιου είδους επιχειρήματα σε συνδυασμό με την θεωρία περί 'δημοκρατικής ειρήνης', δείχνουν να επαληθεύουν την ύπαρξη του βασικού δικαιώματος στη δημοκρατία, και ότι επομένως, η διεθνής στρατιωτική δράση που δεν έχει αμυντικό χαρακτήρα, μπορεί να είναι ηθικά δικαιολογημένη ως 'ανθρωπιστική επέμβαση'.

Υπάρχει βεβαίως και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία, ο στόχος διαδικαστικής εγκαθίδρυσης δημοκρατικών καθεστώτων δεν είναι από μόνος του μια επαρκής αιτιολόγηση για την ανάληψη αυτής της στρατιωτικής δράσης.

Σύμφωνα με την Bernstein, ο Ρωλς στο Δίκαιο των Λαών περιγράφει την ηθική βάση ενός δίκαιου συστήματος του διεθνούς δικαίου. Προτείνει ένα σύνολο αρχών που θα αποτελέσουν τον ιδρυτικό χάρτη μιας Κοινωνίας των Λαών (Society of Peoples)-τον πυρήνα μιας διεθνούς κοινότητας που την κυβερνά το Δίκαιο και η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε μια πλήρως δίκαιη παγκόσμια τάξη-καθώς και μια λίστα των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων με βάση τα οποία πρέπει να ερμηνεύονται αυτές οι αρχές. Επίσης, ο Ρωλς παραθέτει επιχειρήματα προς υποστήριξη των παρακάτω θέσεων :

- 1) Όλοι οι άνθρωποι έχουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία η διεθνής κοινότητα μπορεί και πρέπει να επιβάλλει παγκοσμίως (μέσω των κατάλληλων μέτρων και διαδικασιών), άσχετα με το εάν όλα τα κράτη έχουν δεσμευθεί νομικά στο σεβασμό και την προστασία αυτών των δικαιωμάτων.
- 2) Ο στόχος της εγκαθίδρυσης δημοκρατικών πολιτικών θεσμών, όταν δεν συνδέεται με το σκοπό της εξασφάλισης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν αποτελεί έναν αποδεκτό, ηθικά αιτιολογημένο λόγο υπέρ της χρήσης της στρατιωτικής ισχύος διεθνώς.
- 3) Οι λαοί όλων των κρατών έχουν την υποχρέωση της παροχής αρωγής μεταξύ τους, συμπεριλαμβανομένης αλλά όχι μόνο, της οικονομικής ή υλικής βοήθειας, δεδομένου του ότι όλα τα κράτη τα οποία έχουν κυβερνήσεις πρόθυμες μεν αλλά ανίκανες να διασφαλίσουν τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα του λαού τους, πρέπει να έχουν την δυνατότητα να το πράξουν. Αυτή η υποχρέωση έχει μια

ηθική βάση η οποία είναι ανεξάρτητη από τον χαρακτήρα οποιασδήποτε τωρινής ή παρελθούσας πολιτικής ή οικονομικής σχέσης.

Στο Δίκαιο των Λαών ο Ρωλς, επιχειρηματολογεί υπέρ συγκεκριμένων, γενικών, βασικών αρχών στις οποίες θα βασίζεται η δίκαιη κοινωνική συνεργασία ανάμεσα σε κράτη με νόμιμη διακυβέρνηση, και οι οποίες πρέπει να οδηγούν και να περιορίζουν την διεθνή χρήση των δυνάμεων εξαναγκασμού.

Ο Ρωλς, χρησιμοποιώντας την έννοια 'λαός' στην θέση του 'κράτους', τροποποιεί την παραδοσιακή ιδέα του κράτους ως ορθολογικού, ιδιοτελούς φορέα, του οποίου κύριος στόχος είναι η απόκτηση και διατήρηση στρατιωτικής, οικονομικής και διπλωματικής ισχύος σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη, και εισάγει την κανονιστική ιδέα μιας κοινωνίας υπό νόμιμη διακυβέρνηση. Υποστηρίζει ότι μόνο αυτές οι κοινωνίες δικαιούνται τα δικαιώματα που παραδοσιακά αποδίδονται σε όλα τα κράτη. Επιπλέον προσθέτει μια αρχή : 'Οι λαοί πρέπει να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα'. Αλλά δεν είναι ξεκάθαρο πώς αυτές οι αρχές θα ερμηνευτούν μέχρι να οριστούν επακριβώς οι έννοιες της νόμιμης διακυβέρνησης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁸³.

Τα πιο ευάλωτα σημεία του Δικαίου των Λαών και η θεωρία 'περί δημοκρατικής ειρήνης'

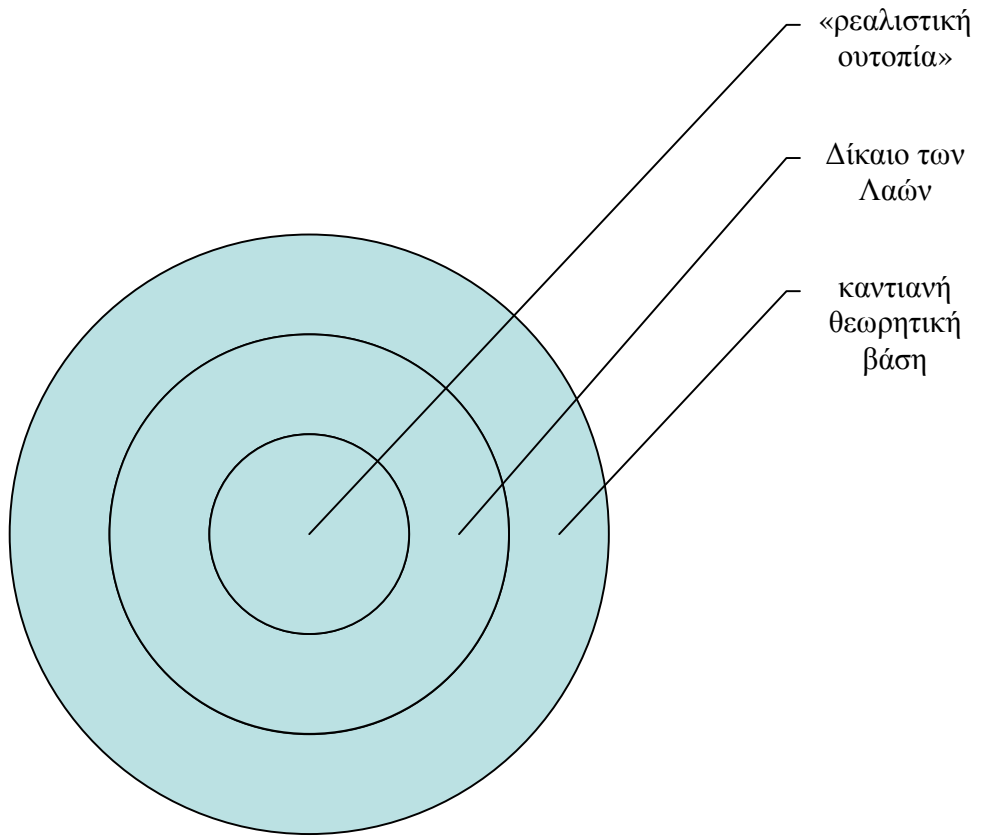
Τα πιο ευάλωτα σημεία του Δικαίου των Λαών είναι οι εμπειρικές προτάσεις συλλογισμού και ειδικότερα :

- 1) η άποψη του Ρωλς ότι οι ευπρεπείς μη-φιλελεύθερες κοινωνίες μπορεί να εξελιχθούν προς μια φιλελεύθερη-δημοκρατική κατεύθυνση εάν επιτραπεί να ακολουθήσουν το δικό τους μονοπάτι ανάπτυξης
- 2) οι επεμβάσεις εξαναγκασμού θα τείνουν στην εξισορρόπηση της παρεμπόδισης της φιλελευθεροποίησης

⁸³ Bernstein Alyssa R., «A Human Right to Democracy? Legitimacy and Intervention», σελ.1-5, 2001 ILECS Conference, 2003 IVR World Congress, 2004 Conference of the Pacific Division of the American Philosophical Association, 2004 Conference of ISSEI, σελ. 1-30, Carr Center for Human Rights Policy at Harvard's University Kennedy School of Government, Ohio University's Institute for Applied and Professional Ethics

- 3) ότι οι εξωτερικά επιβεβλημένες δημοκρατικές πολιτικές δομές είναι υπεύθυνες για την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκτός και αν η κουλτούρα της κοινωνίας είναι επαρκώς φιλελεύθερη (στην οποία όμως περίπτωση δεν θα υπήρχε η ανάγκη εξωτερικής επιβολής των δημοκρατικών δομών).
- 4) εάν οι φιλελεύθερες κοινωνίες δείχνουν ανοχή προς τις ευπρεπείς μη-φιλελεύθερες, και συμπεριφέρονται σε αυτές με τον δέοντα σεβασμό, τότε είναι πιθανό οι τελευταίες να ανταποκριθούν, δημιουργώντας έτσι διεθνείς πολιτικές σχέσεις αμοιβαίου σεβασμού⁸⁴.

⁸⁴ Bernstein Alyssa R., «A Human Right to Democracy? Legitimacy and Intervention», σελ.23, 2001 ILECS Conference, 2003 IVR World Congress, 2004 Conference of the Pacific Division of the American Philosophical Association, 2004 Conference of ISSEI, σελ. 1-30, Carr Center for Human Rights Policy at Harvard's University Kennedy School of Government, Ohio University's Institute for Applied and Professional Ethics

ΕΠΙΛΟΓΟΣ...

Η νεότερη πολιτική, η οποία εγκαθιδρύθηκε σε ένα εθνικό πλαίσιο με την αμερικανική και κυρίως, με τη γαλλική επανάσταση, επιχείρησε να επανεγκαθιδρύσει την ελευθερία χωρίς ταυτόχρονα να επαναφέρει τον πόλεμο, αλλά αντίθετα πυροδότησε ένα νέο κύκλο πολέμων. Όπως ο πόλεμος των πόλεων στην αρχαία Ελλάδα προετοιμάστηκε από τον πόλεμο πλούσιων και φτωχών στο εσωτερικό της καθεμίας -καταλήγοντας έτσι στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και στη μοιραία εξασθένιση των πόλεων, έτσι και ο πόλεμος των εθνών στην Ευρώπη προετοιμάστηκε από την πάλη των τάξεων προκαλώντας τους δύο παγκόσμιους πολέμους του 20ου αιώνα, που σήμαναν στην ουσία το τέλος της ανεξαρτησίας των ευρωπαϊκών εθνών : τα ευρωπαϊκά έθνη παραμένουν από τότε υποταγμένα στην αμερικανική ηγεμονία⁸⁵. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η νεότερη ανθρωπότητα διακήρυξε την ενηλικίωσή της διακηρύσσοντας και τα δικαιώματά της, δηλαδή τα 'ανθρώπινα δικαιώματα'. Απέχει πολύ φυσικά η διακήρυξη των δικαιωμάτων αυτών από την εφαρμογή τους στην πράξη και από την διασφάλισή τους με σταθερούς θεσμούς, αλλά είναι εν γένει φυσικό οι κοινωνίες που γεννιούνται στον αστερισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου να καταλήγουν να θέσουν ρητά το δίκαιο στο επίκεντρο της δράσης τους και της συνείδησής τους, να καταλήγουν δηλαδή να επιθυμούν κοινωνίες που κυβερνώνται εξ ολοκλήρου από το δίκαιο.

Είναι πολύ φυσικό που, ζώντας εδώ και δυο αιώνες υπό την πνευματική αυθεντία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και εδώ και λίγο καιρό στη λειτουργιστική λογική της «παγκοσμιοποίησης»-δηλαδή του λεγόμενου πολιτισμού χωρίς σύνορα-προσδίδουμε όλο και περισσότερο στην κοινωνική ζωή μια 'δικαστική' προοπτική με την ευρεία έννοια, δηλαδή σαν να πρέπει να είμαστε οργανωμένοι με όλο και πιο αποκλειστικό τρόπο σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου. Οι πρόγονοί μας ισχυρίζονταν ότι «έκαναν πραγματικότητα» τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω του κυρίαρχου κράτους, που παραδόξως στην εποχή μας, μοιάζει να είναι ο βασικός εχθρός των δικαιωμάτων αυτών ή πάντως ο φορέας από τον οποίο θέλουμε να ανεξαρτοποιήσουμε τα 'ανθρώπινα δικαιώματα' : προσβλέπουμε σε ένα κόσμο όπου το δίκαιο θα διασφαλίζεται χωρίς τα

⁸⁵ Manent Pierre, *Απλά Μαθήματα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2001, σελ. 72-73

μέσα του εθνικού κράτους. Φαίνεται να επιβάλλεται η προοπτική μιας διεθνούς τάξης που διαφεύγει από τη διακρατική λογική-τη λογική της ανεξαρτησίας, του ανταγωνισμού, και τέλος του πολέμου-μιας διεθνούς τάξης εντέλει θεμελιωμένης σε ένα πραγματικό διεθνές δίκαιο, δηλαδή όχι απλά ένα διακρατικό δίκαιο, του οποίου τα υποκείμενα δεν είναι πλέον τα κράτη, αλλά τα άτομα και οι ομάδες που ανήκουν ή όχι σε κράτη⁸⁶.

Το Δίκαιο των Λαών ως οδηγός στην εξωτερική πολιτική

Ένα εύλογο Δίκαιο των Λαών καθοδηγεί τις ευτεταγμένες κοινωνίες στο να αντιμετωπίζουν τα εκτός νόμου καθεστάτα προσδιορίζοντας τον στόχο που πρέπει να έχουν κατά νου και καταδεικνύοντας τα μέσα που μπορούν να μετέλθουν ή που οφείλουν να αποφύγουν να χρησιμοποιήσουν. Ωστόσο η άμυνά τους είναι μόνο το πρώτο και πλέον επείγον καθήκον τους. Ο μακροπρόθεσμος στόχος τους είναι να οδηγήσουν όλες ενδεχομένως τις κοινωνίες στο να σέβονται το Δίκαιο των Λαών και να γίνονται πλήρη ευυπόληπτα μέλη της κοινωνίας των ευτεταγμένων πολιτών. Έτσι, τα ανθρώπινα δικαιώματα θα ήταν παντού διασφαλισμένα. Το πώς θα οδηγηθούν όλες οι κοινωνίες προς αυτό το στόχο είναι ζήτημα εξωτερικής πολιτικής : απαιτεί πολιτική σύνεση και η επιτυχία εξαρτάται εν μέρει και από την τύχη. Αυτά δεν είναι ζητήματα στα οποία η πολιτική φιλοσοφία έχει πολλά να προσθέσει.

Για να πετύχουν αυτό τον μακροπρόθεσμο στόχο οι ευτεταγμένοι λαοί, πρέπει να θεσπίσουν νέες πρακτικές και θεσμούς, ώστε να λειτουργούν κάπως σαν συνομοσπονδιακό κέντρο και δημόσιο φόρουμ για την κοινή τους πολιτική απέναντι σε μη ευτεταγμένα καθεστάτα. Αυτό μπορούν να το κάνουν στα πλαίσια οργανισμών όπως τα Ηνωμένα Έθνη ή με τη σύσταση ξεχωριστών συμμαχιών ευτεταγμένων λαών σχετικά με ορισμένα ζητήματα. Αυτό το συνομοσπονδιακό κέντρο μπορεί να λειτουργεί τόσο για να διαμορφώνει όσο και για να εκφράζει την άποψη των ευτεταγμένων κοινωνιών. Εκεί θα είναι σε θέση να εκθέτουν σε δημόσια θέα τους

⁸⁶ Manent Pierre, *Απλά Μαθήματα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2001
σελ. 258

άδικους και απάνθρωπους θεσμούς των καταπιεστικών και επεκτατικών καθεστώτων και την παραβίαση από μέρους τους των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ακόμα και τα εκτός νόμου καθεστώτα δεν είναι εντελώς αδιάφορα σε αυτό το είδος κριτικής, ιδίως όταν η βάση της είναι ένα εύλογο και σωστά θεμελιωμένο Δίκαιο των Λαών που δεν μπορεί εύκολα να απορριφθεί έτσι απλά ως μια φιλελεύθερη ή δυτικής προέλευσης ιδέα. Σταδιακά λοιπόν, με τον καιρό, οι ευτεταγμένοι λαοί μπορεί να ασκήσουν πίεση στα εκτός νόμου καθεστώτα, για να αλλάξουν συμπεριφορά. Αλλά από μόνη της αυτή η πίεση δεν είναι πολύ πιθανό να φέρει αποτέλεσμα. Μπορεί να χρειαστεί να ενισχυθεί με τη σταθερή άρνηση οποιασδήποτε οικονομικής και άλλης βοήθειας από μέρους των ευτεταγμένων λαών, οι οποίοι και θα αποφεύγουν ενδεχομένως να δέχονται εκτός νόμου καθεστώτα ως ευυπόληπτα μέλη τους σε αμοιβαία ωφέλιμες πρακτικές συνεργασίας. Το τι πρέπει να γίνει με αυτά τα ζητήματα ωστόσο είναι στην ουσία ζήτημα πολιτικής κρίσης και εξαρτάται από μία πολιτική εκτίμηση των πιθανών συνεπειών διαφόρων πολιτικών επιλογών⁸⁷.

Η Κοινωνία των Λαών είναι εφικτή ;

Η ελπίδα μας για το μέλλον έγκειται στην πεποίθηση ότι οι δυνατότητες του κοινωνικού μας περιβάλλοντος επιτρέπουν μία εύλογα δίκαιη, συνταγματική δημοκρατική κοινωνία που υπάρχει ως μέλος μίας εύλογα δίκαιης Κοινωνίας των Λαών. Ένα ουσιαστικό βήμα προς τη συμφιλίωση με τον κοινωνικό μας περίγυρο είναι να κοιτάξουμε πώς θα γίνει πραγματικότητα μία τέτοια Κοινωνία των Λαών.

Α. Το γεγονός του εύλογου πλουραλισμού. Βασικό χαρακτηριστικό της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι το γεγονός του εύλογου πλουραλισμού-το γεγονός ότι ένα πλήθος αντιμαχόμενων, εύλογων βασικών δογμάτων, τόσο θρησκευτικών όσο και μη θρησκευτικών (ή κοσμικών), είναι το φυσικό αποτέλεσμα της κουλτούρας των ελεύθερων θεσμών της. Διαφορετικά και ασυμβίβαστα μεταξύ τους βασικά δόγματα

⁸⁷Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.167-168

θα ενωθούν, για να υποστηρίξουν την ιδέα της ίσης ελευθερίας για όλα τα δόγματα και την ιδέα του διαχωρισμού της εκκλησίας από το κράτος. Ακόμα και αν το καθένα θα μπορούσε να προτιμά να μην υπήρχαν τα άλλα, ο μεγάλος αριθμός αιρέσεων είναι η μεγαλύτερη διαβεβαίωση ότι το καθένα από αυτά έχει τη δική του ίση ελευθερία.

Β. Το δεδομένο της δημοκρατικής ενότητας μέσα από τη διαφορετικότητα. Πρόκειται για το ότι σε μία συνταγματική δημοκρατική κοινωνία η πολιτική και κοινωνική ενότητα δεν απαιτεί από τους πολίτες να είναι ενωμένοι κάτω από ένα μοναδικό βασικό δόγμα, θρησκευτικό ή μη. Ενώ είναι αναγκαίο να υπάρχει μία δημόσια βάση συνεννόησης, σε μία φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία αυτή εξασφαλίζεται από τον εύλογο χαρακτήρα και τον ορθολογισμό των πολιτικών και κοινωνικών της θεσμών, τα πλεονεκτήματα των οποίων μπορούν να συζητηθούν στη βάση της δημόσιας λογικής.

Γ. Το γεγονός της δημόσιας λογικής. Πρόκειται εδώ για το ότι οι πολίτες σε μία πλουραλιστική, φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία συνειδητοποιούν ότι δεν μπορούν να φθάσουν σε συμφωνία ούτε καν να πλησιάσουν σε μία αμοιβαία συνεννόηση στη βάση των ασυμβίβαστων βασικών τους δογμάτων. Κατά συνέπεια, όταν οι πολίτες συζητούν θεμελιώδη πολιτικά ζητήματα, επικαλούνται όχι αυτά τα δόγματα αλλά ένα εύλογο σύστημα συγγενικών πολιτικών αντιλήψεων περί του δικαίου και της δικαιοσύνης, και κατ'αυτό τον τρόπο και την ιδέα του πολιτικά εύλογου που απευθύνεται στους πολίτες ως πολίτες.

Δ. Το γεγονός της φιλελεύθερης δημοκρατικής ειρήνης.

Οι φιλελεύθεροι δημοκρατικοί και ευπρεπείς λαοί πιθανότητα θα ακολουθήσουν μεταξύ τους το Δίκαιο των Λαών, από τη στιγμή που αυτό το δίκαιο ταιριάζει στα θεμελιώδη συμφέροντά τους⁸⁸.

⁸⁸ Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ.219-228

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

• ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bull Hedley, *Η Αναρχη Κοινωνία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Macmillan Press, Αθήνα, 2001
- Carr Edward, *Η Εικοσαετής Κρίση:1919-1939, Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2001
- Kant Immanuel, *Για την Αιώνια Ειρήνη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1992
- Kymlicka Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, Εισαγωγή-Μετάφραση : Γρηγόρης Μολύβας, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, Μάης 2005
- Manent Pierre, *Απλά Μαθήματα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2001
- Rawls John, *Η Δίκαιη Κοινωνία : Η Δικαιοσύνη Ως Ακριβοδικία : μια αναδιατύπωση*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006
- Swift Jonathan, *Η τέχνη της πολιτικής ψευδολογίας*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 1995
- Van Evera Stephen, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*, Εκδόσεις Ποιότητα, Cornell University Press, Αθήνα, 2000
- Wight Martin, *Διεθνής Θεωρία : Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 1991
- Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2000
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003-2004
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 1999
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2001
- Κώνστας Δημήτρης-Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Διεθνείς Σχέσεις-συνέχεια και μεταβολή-Τόμος Α'*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2002
- Μακιαβέλι Νικολό, *Ο Ηγεμόνας*, Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα, 2000

- Μαρκής Δημήτρης, *Η κατασκευή της Ευρώπης : Παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000
- Μελακοπίδης Κώστας, *Λεξικό Διεθνών Σχέσεων και Εξωτερικής Πολιτικής : Ιστορία, Θεωρία, Ορολογία*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1998
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Τα Βαλκάνια Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων-Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2002
- Ρωλς Τζων, *Ο Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, Μάης 2000
- Ρωλς Τζων, *Το Δίκαιο Των Λαών και «η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002
- Φιλίππου Γεώργιος, *Η Καντιανή σκέψη για τη διεθνή κοινωνία :Ιστορικές και Σύγχρονες όψεις*, Διπλωματική, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Κατεύθυνση : Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής Κοινωνία: Διαχρονικές και Σύγχρονες Αντιλήψεις, Η Συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006

• **ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

- Brown Michael E., Lynn-Jones Sean M., Miller Steven E., *Debating the Democratic Peace: An international security reader*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996
- Hutchings Kimberly, *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*, SAGE Publications, London, UK, 1999
- Kukathas Chandran, Pettit Philip, *Rawls: A Theory of Justice and Its Critics*, Polity Press, Cambridge, UK, 1990
- Rawls John, *Collected Papers*, Harvard University Press, London, England, 1999
- Reath Andrew(s), Herman Barbara, Korsgaard Christine M., *Reclaiming the History of Ethics: Essays for John Rawls*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1997
- Reiss Hans, *Kant: Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, 1991

-Thompson Kenneth W., *Ethics, Functionalism and Power in International Politics: The Crisis in Values*, Louisiana State University Press, Baton Rouge and London, 1979

- **ΞΕΝΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ**

-Beitz Charles R., «Symposium on John Rawls's Law of Peoples», Rawls's Law of Peoples, Ethics, July 2000

-Bernstein Alyssa R., «A Human Right to Democracy? Legitimacy and Intervention», 2001 ILECS Conference, 2003 IVR World Congress, 2004 Conference of the Pacific Division of the American Philosophical Association, 2004 Conference of ISSEI, Carr Center for Human Rights Policy at Harvard's University Kennedy School of Government, Ohio University's Institute for Applied and Professional Ethics

-Bourge Christian, «Iraq War Might Not Be a 'Just War'», October 1, 2002, http://americanvalues.org/html/1b_upi.html

-Braumoeller Bear F., «Deadly Doves: Liberal Nationalism and the Democratic Peace in the Soviet Successor States», *International Studies Quarterly* (1997)41, 375-402

-Brown Chris, «The Construction of a 'realistic utopia': John Rawls and international political theory», LSE Research Online, 2002, <http://eprints.ise.ac.uk/archive/00000744>, first published in *Review of International Studies*, 28 (1), British International Studies Association, Cambridge University Press, 2000

-Colas Alejandro, «The promises of international civil society: global governance, cosmopolitan democracy and the end of sovereignty? », www.theglobalsite.ac.uk, International Civil Society, Polity Press, 2001

-Cronin Ciaran, «Kant's Politics of Enlightenment», *Journal of The History of Philosophy*, Vol.41, no. I (2003), σελ.51-80

-DeLue Steven M., «Aristotle, Kant and Rawls on Moral Motivation in a Just Society», University of North Florida, *The American Political Science Review*, Vol.74, 1980

-Duff Alister S., « Neo-Rawlsian Co-ordinates: Notes on a Theory of Justice for the Information Age», *IRIE (International Review of Information Ethics)*, Vol.6 (12/2006)

- Eberly Don, «Only Pillars of Moral Truth Can Shore Up Our Civil Society», The Philadelphia Inquirer, Tuesday, June 16, 1998, AmericanValues.org, http://www.americanvalues.org/html/a_only_pillars_of_moral_truth.html
- Fiala Andrew, «Practical Pacifism, jus in bello, and citizen responsibility: The case of Iraq», California State University, Fresno, European Centre for Ethics, 2003 in Leuven K.U., Ethical Perspectives: Journal of the European Ethics Network 13, no.4 (2006)
- Franceschet Antonio, « Sovereignty and freedom: Immanuel Kant's liberal internationalist legacy», Review of International Studies (2001), 27,209-228, British International Studies Association
- Grieco Joseph M., «Repetitive Military Challenges and Recurrent International Conflict, 1918-1944», International Studies Quarterly (2001)45, 295-316
- Huntley Wade L., «Kant's Third Image: Systemic Sources of the Liberal Peace», International Studies Quarterly, (1996)40
- Johnson Oliver A., «Autonomy in Kant and Rawls: A Reply», University of California, Riverside, Ethics, Vol.87, no3 (Apr.1977)
- Lachapelle Eric, «Morality, Ethics and Globalization : Lessons from Kant, Hegel, Rawls and Habermas», Abstract, Foundations of Political Theory, www.political-theory.org, Perspectives on Global Development and Technology, Volume 4, Numbers 3-4, Publisher : Brill Academic Publishers, 2005
- Layne Christopher, «Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace», International Security, Vol.19, No.2 (Autumn, 1994), pp. 5-49
- Lu Catherine, «Cosmopolitan Liberalism and the faces of injustice in International Relations», Review of International Studies (2005), 31, 401-408, British International Studies Association
- Liedekerke Luc Van, «Editorial: Historical Responsibility and the Greenhouse Problem», Ethical Perspectives, March-Number: 1/2004
- McCarthy Thomas, «Kantian Constructivism and Reconstructivism: Rawls and Habermas in Dialogue», Ethics 105, University of Chicago, October 1994
- Midlarsky Manus I., «Democracy and Islam: Implications for Civilizational Conflict and the Democratic Peace», International Studies Quarterly (1998)42, 485-511

- Reidy David A., «A Just Global Economy: In Defense of Rawls», *The Journal of Ethics* (2007)11, 193-236
- Remmer Karen L., «Does Democracy Promote Interstate Cooperation? Lessons from the Mercosur Region», *International Studies Quarterly* (1998)42, 25-52
- Russett Bruce, Layne Christopher, Spiro David E., Doyle Michael W., « The Democratic Peace», *International Security*, Vol.19, No.4. (Spring, 1995), pp.164-184
- Schwarz Wolfgang, « Kant's Philosophy of Law and International Peace», *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.23, No.1, (Sept.1962), σελ.71-80
- Thompson William R., «Identifying Rivals and Rivalries in World Politics», *International Studies Quarterly* (2001), 45, 557-586
- Watson Adam, «International Relations and The Practice of Hegemony», Notes for a lecture given at the CSD Encounter with Adam Watson, University of Westminster, 5 June 2002
- Wikipedia, the free encyclopedia.mht: (2001 War in Afghanistan.htm, Gulf War.htm, Iran International Crisis.htm, Iraq War.htm, Kosovo War.htm, Kyoto Protocol.htm, Legitimacy of NATO Bombing of Yugoslavia.htm, Yugoslav Wars, Most lethal wars in history.htm)
- «Preventive War, the Bush Doctrine, Iraq and Afghanistan», http://www.en.wikipedia.org/wiki/Preventive_war